

MONITORISH

XXIII/2 • 2021

Revija za humanistične in družbene vede
Journal for the Humanities and Social Sciences

IZDAJA:

Alma Mater Europaea - Institutum Studiorum Humanitatis, Fakulteta za humanistični študij, Ljubljana

PUBLISHED BY:

Alma Mater Europaea - Institutum Studiorum Humanitatis, Ljubljana School of the Humanities

Monitor ISH

Revija za humanistične in družbene vede / *Journal for the Humanities and Social Sciences*
ISSN 1580-688X, e-ISSN 1580-7118, številka vpisa v razvid medijev: 272

Glavni uredniki / *Editor-in-Chief*

LENART ŠKOF, BARBARA GORNIK IN LUKA TREBEŽNIK

Uredniški odbor / *Editorial Board*

NADJA FURLAN ŠTANTE, MATEJ HRIBERŠEK, PETRA KLEINDIENST, EVA KLEMENČIČ
MIRAZCHIYSKI, SEBASTJAN KRISTOVIČ, ALEŠ MAVER, SVEBOR SEČAK, TONE SMOLEJ,
ROK SVETLIČ, VERICA TRSTENJAK

Mednarodni svetovalni svet / *International Advisory Board*

ROSI BRAIDOTTI (University Utrecht), MARIA-CECILIA D'ERCOLE (Université de Paris I - Sorbonne,
Pariz), MARIE-ÉLIZABETH DUCROUX (EHES, Pariz), DAŠA DUHAČEK (Centar za ženske studije,
FPN, Beograd), FRANÇOIS LISSARRAGUE (EHES, Centre Louis Gernet, Pariz), LISA PARKS
(UC Santa Barbara), MIODRAG ŠUVAKOVIĆ (Fakultet za medije i komunikaciju, Univerzitet
Singidunum, Beograd).

Revija je vključena v bazo dLib.si - Digitalna knjižnica Slovenije.

Revija je vključena v mednarodno bazo / Abstracting and indexing

IBZ - Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur

Lektor za slovenščino / *Reader for Slovene*

GREGA RIHTAR

Lektorica za angleščino / *Reader for English*

NADA GROŠELJ

Oblikovanje in stavek / *Design and Typeset*

TJAŠA POGOREVC

Tisk / *Printed by*

NONPAREL d.o.o., Škofja Loka

Naslov uredništva / *Editorial Office Address*

MONITOR ISH, Kardeljeva ploščad 1, 1000 Ljubljana, Tel.: + 386 5 933 30 70

Založnik / *Publisher*

Alma Mater Europaea - Institutum Studiorum Humanitatis, Fakulteta za humanistični študij, Ljubljana /

Alma Mater Europaea - Institutum Studiorum Humanitatis, Ljubljana School of the Humanities

Za založbo / *For publisher*

JURIJ TOPLAK

Korespondenco, rokopise in recenzentske izvode knjig pošiljajte na naslov uredništva. / *Editorial correspondence, enquiries and books for review should be addressed to Editorial Office.*

Revija izhaja dvakrat letno. / *The journal is published twice annually.*

Naročanje / *Ordering*

AMEU-ISH, Kardeljeva ploščad 1, 1000 Ljubljana, tel. 059333070

E-naslov / *E-mail*: maja.suncic@gmail.com

Cena posamezne številke / *Single issue price* 6,30 EUR

Letna naročnina / *Annual Subscription* 12,50 EUR

Naklada / *Print run* 100

http://www.ish.si/?page_id=3610

© *Alma Mater Europaea - Institutum Studiorum Humanitatis, Fakulteta za humanistični študij, Ljubljana*

Revija je izšla s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno dejavnost RS.

Kazalo / Contents

**(POST)COVIDNA DRUŽBA: SPREMEMBE,
POSLEDICE IN IZZIVI / (POST)COVID SOCIETY:
CHANGES, IMPLICATIONS AND CHALLENGES**

EDUARDO MENDIETA Pandemic Glossaries: On Lexical Contagions / Pandemični besednjak: o leksikalnih okužbah	7-29
JOŽE RUPARČIČ Pravica do javnega zdravja in cepljenje prebivalstva / The Right to Public Health and the Vaccination of the Population	30-49
VERONIKA BAJT Virus strahu: nacionalizem in pandemična družba / The Virus of Fear: Nationalism and Pandemic Society	50-77
VESNA MIKOLIČ Medijski diskurz v Sloveniji in Italiji ter slovensko- italijanskem čezmejnem prostoru v času covid-19 / Media Discourse in Slovenia, Italy and in the Slovenian- Italian Cross-Border Area During the Covid-19 Pandemic	78-112
KLAUS-GERD GIESEN Post/Trans/Hyper? The Case for Humanism / Post/Trans/Hyper? Primer humanizma	113-126

RAZLIČNI ČLANKI / VARIOUS ARTICLES

- GREGA ROJC 131-149
Vzgoja za odgovornost in avtonomijo kot sidrišče smisla,
ki ga učitelji lahko najdejo v svojem delu / Education for
Responsibility and Autonomy as an Anchor of the Meaning
that the Teachers Find in Their Work
- IGOR IVAŠKOVIĆ 150-176
Samoocene znanja in percepcije koristnosti tujih jezikov
pri študentih in diplomantih na področju poslovnih in
ekonomskih ved / Self-assessments of Knowledge and
Perceptions of Usefulness of Foreign Languages among
Students and Graduates in the Field of Business and
Economics

(POST)COVIDNA DRUŽBA:
SPREMEMBE, POSLEDICE IN
IZZIVI / (POST)COVID SOCIETY:
CHANGES, IMPLICATIONS
AND CHALLENGES

EDUARDO MENDIETA¹

Pandemic Glossaries: On Lexical Contagions²

Abstract: Less a philologist's notebook of the covid-19 pandemic, this essay is a "linguistic investigation" of the pandemic glossaries that emerged and then ossified into etymological fossils. The aim is to attempt to "inoculate" our public language to what Orwell called "slovenliness of our language" and its "corruption" of our thinking. Every language is both a form of life and a world-view, and thus, the goal is to unmask what world-view is concealed in the seeming innocuousness of the words we use to refer to not only the virus that caused the pandemic, but also to the measures that we have either implemented or failed to implement in the face of this global health crisis. The essay engages words such as: social distancing, relief, stimulus, homeoffice,

¹ Dr. Eduardo Mendieta is a Professor of Philosophy at Penn State University, and acting director of the Rock Ethics Institute / Dr. Eduardo Mendieta je profesor filozofije na univerzi Penn State in vršilec dolžnosti direktorja na Rock Ethics Institute. E-pošta: ezm5325@psu.edu

² This essay uses parts of a much shorter and early essay, but which I have revised and expanded: "Lexicon of a Pandemic: Language as a Virus" in Solstice Literary Magazine, April, 2020: available on line at: <https://solsticelitmag.org/blog/lexicon-of-a-pandemic-language-as-a-virus/>. This text grew over the last year and a half in part because the dynamics of the pandemic continued to unfold, and because I changed my mind or because I came to see something I had not before because of conversations with friends over this period of time. I want to thank Martin Woessner, Ramón del Castillo, Santiago Zabala, Thomas Schmidt, and colleagues in Germany and Italy with whom I had informal conversations about how people were talking about the pandemic in their respective countries and languages.

vaccine, anti-vaxxer, economic and financial time, vector, foreign, deep state, and other words that have become as ubiquitous but also mystifying and masking.

Keywords: pandemic, language, virus, inoculation, linguistic investigation, social distance, homeoffice

Pandemični besednjak: o leksikalnih okužbah

Povzetek: Čeprav ne ravno filologov zvezek o pandemiji Covid-19, je pričujoči esej vendarle »jezikovna raziskava« pandemičnega besednjaka, ki se je pojavil in nato okostenel v etimološke fosile. Cilj eseja je poskusiti »cepiti« naš javni jezik proti temu, kar je Orwell imenoval »zaspanost našega jezika« in »pokvarjenost« našega mišljenja. Vsak jezik je hkrati oblika življenja in pogled na svet, zato je cilj besedila razkriti, kakšni svetovni nazori se skrivajo v navidezni neškodljivosti besed, ki jih uporabljamo za označevanje ne le virusa, ki je povzročil pandemijo, temveč tudi za ukrepe, ki smo jih v tem svetovni zdravstveni krizi izvedli ali jih nismo izvedli. Esaj vsebuje besede, kot so: socialno distanciranje, pomoč, spodbuda, domača pisarna, cepivo, proti-cepilec, ekonomski in finančni čas, vektor, tuje, globoka država in druge besede, ki so postale tako vseprisotne, a tudi skrivnostne in prikrivajoče.

Ključne besede: pandemija, jezik, virus, cepljenje, jezikovna raziskava, socialna distanca, domača pisarna

Introduction

We will look back upon the glossary produced by the covid-19 Pandemic as fossils that bear witness to the massive shifts, fractures and fissures, but also follies, inanities, and inattentions in our social consciousness and the terrain of our sociality. Words such as 'shutdown,' 'social distance,' 'hybrid mode,' 'maskup,' 'home office,' but also 'green pass' (used in Italy to show that you were

either vaccinated or recently received a negative covid-19 test), ‘passe sanitaire’ (used in France to prove you have been vaccinated), ‘querdenken’ (used in Germany to refer to conspiracy theories and pandemic deniers), and ‘anti-vaxxers’ (used in the U.S. to refer to those who oppose the covid-19 vaccines and espouse conspiracy theories about their origins, purposes and efficacy), to mention only some, are part of a public and private lexicon that conceals as it reveals the ways in which the pandemic has challenged the ways we talk about what has happened, what is happening, how we failed or succeeded at addressing it. Language has its unconscious and words are the symptoms of repressions, traumas, and healing processes. Languages, as ordinary language philosophy, hermeneutics, and the theory of communication of language allow us to establish a tri-fold relation: to the objective, social, and subjective worlds. Languages thus have syntax, semantics, and pragmatics: how we put together statements about either states of affairs or subjective states; how we refer to “things in the world,” and in what context something acquires meaning or sense. As we now recognize thanks to the work of Wittgenstein, Husserl, Heidegger, Gadamer, Apel, Habermas, Austin, Rorty, de Beauvoir, Irigaray, and many others, every language is simultaneously a “life world” and a *Weltanschauung*, a “world-view.” Every word is thus a window into a world.

In the following I will try to offer a psychoanalysis of our pandemic language. The following is not quite a philologist’s diary, in the tradition of Victor Klemperer, whose *The Language of the Third Reich: LTI Lingua Tertii Imperii: A Philologist’s Notebook* was certainly an inspiration, nor is it quite a celebration of language, in the tradition of Elias Canetti, whose *The Conscience of Words*, was also a source (Klemperer 1979). Instead, I aim to follow in the trails trodden by George Orwell, Susan Sontag, and Judith

Butler, who have also engage in the analysis of language with a view to their impact on our political will, or how it obfuscates of our common goals and insinuates subordination to either strongman or technocrats. In this famous essay *Politics and the English Language* from 1946, Orwell wrote: “It [The English Language] becomes ugly and inaccurate because our thought are foolish, but the slovenliness of our language make it easier for us to have foolish thoughts,” and “But if thought corrupts language, language can also corrupt thought.” (Orwell 2021). I would paraphrase this last sentence for our pandemic: ‘If politics corrupts language, language can also corrupt politics.’ This in fact did happened. What follows is an attempt to discern how the words in our pandemic glossaries corrupted our global health politics. In earlier iterations of this “linguistic investigations” I used the words lexicon and dictionary, as nouns to name a distinct linguistic species. I come to realize that we already have a “pandemic” language that is made up of its unique semantics and syntax. This language is infectious. It has contributed to the corruption of our public discourse and has given rise to what Orwell calls the “slovenliness of our language.” Thus, I like to think of these “linguistic investigations” as means toward a “linguistic inoculation.”

Before I begin, I need to signal another source for this project. In the *Nicomachean Ethics*, Aristotle provided us one of the most important definitions of what it means to be human, namely that we are “zoon politikon”—that we are political animals. Aristotle added some nuance to this definition when, in his *Politics*, he said that humans, in addition to being political animals, are also “zoon echon logon”—animals possessing language. To be a political animal means also to be an animal of language, one that possesses and is possessed by language. For Aristotle, language not only allows us to express what is pleasant or painful, but also, and most

importantly, what is advantageous or harmful, and thus, by extension, what is either just or unjust (*Politics*, Book 1, chapter 2, 1253a). Language is the very condition of the possibility of naming justice. It is the core of political existence.

By the same token, language may be the very condition for concealing, masking, and imposing injustice. Language may itself become a form of tyranny, or the way to sanction a tyrannical political system at least. This is what Orwell had in mind when he brought *1984* to a conclusion with an appendix: “The Principles of Newspeak,” one of the most powerful reflections on the political uses of language ever written. This may have been what William Burroughs also had in mind when wrote—or cut and pasted, in *The Ticket that Exploded*—“language is a virus from outer space.”³

A virus is a biological entity, but language itself can be infected by the virus of double speak, misinformation, and obfuscation. Language itself can become the vector of other viruses. Still, though language may be a virus that infects the mind and our public existence, it may also be a source of healing, of clarity, good air, articulation, and inoculation for our public mind, something that makes us civically resilient. In a relatively recent essay in the *New Yorker*, Paul Elie (2020), recalling Susan Sontag’s essay *Illness as Metaphor*, writes the following: “Rather than applying societal metaphors to illness, we’ve applied illness metaphors to society, stripping them of their malign associations in the process. It may be that our fondness for virus as a metaphor has made it difficult for us to see viruses as potentially dangerous, even lethal, biologi-

³ This line from Burroughs became the title of one of Laurie Anderson’s performances: “Language is a virus.” I saw one such performance in which Burroughs is himself on the stage speaking the lines in his inimitable raspy voice. For a performance, see a video here: <https://www.youtube.com/watch?v=KvOoR8m0oms>

cal phenomena. In turn, our disinclination to see viruses as literal may have kept us from insisting on and observing the standards and practices that would prevent their spread.” (Elie 2020) I disagree with the first sentence, for when we use the language of virus, or social sickness, in general, to talk about a social “pathology” we are precisely underscoring, not metaphorizing, its urgency and potential lethality. But I think that the sentences following are on point. It is for this reason that, in a pandemic, we have to be especially attentive to the language we use to talk about who dies, as a result of what causes. We must know what we are asked to do, or not to do. We thus need a glossary for this pandemic, so we can become reflexive of the ways we conceal, obfuscate, disguise, and mask the basic issues of justice, fairness, urgency, and collective sacrifice that a crisis of this magnitude is hurtling into our midst. These “linguistic investigations” are perhaps ways to begin to inoculate our language, make it “bullshit” resistant.

In the following, I will reflect on some of the key terms that are being circulated in the public sphere right now as part of the collective attempt to describe, decipher, and discuss the “global health crisis.”

Social Distancing

At first blush this may seem like an innocent and apropos way to talk about what we must do to “flatten the curve.” Yet, as we are discovering, this is also the biggest misnomer of what we are actually doing. We all have reached out to loved ones, whether distant or close. We have fired texts, emails, postcards, tweets, epistles; reaching out to friends, lovers, parents, sons, and daughters. We are in fact “socially de-distancing.” Though we are apart from each other, we have fallen back into the thickness, closeness, warmth, and proximity of our social existence. We are not “socially distancing,” but rather “physical distancing.” But the expression “social distancing” may be more

insidious and viral than we suspect: for what is the “social” exactly? Hospitals, public transportation, libraries, schools, unemployment benefits—everything that we call “social services.” When we use the expression “social distancing” we are already getting ready to accept that “social services,” may have to be suspended, abridged, re-directed to those more deserving or entitled to them. What does it mean to social distance if not to put a greater distance between everything that constitutes “social services” and the most marginalized communities who depend on them? In California, for example, the agricultural cornucopia of the United States, the migrant labor force is made up almost exclusively of “Latinos”—many of whom over the last several years have been criminalized, demeaned, and vilified. They are the ones picking the food that must be picked, the food on which we are all relying to stay healthy. Yet they are socially-distanced out of the political community: they are ineligible for any social services or financial aid. On top of this, they already do not use our public medical facilities.

Relief, Stimulus, Stabilization

These are terms that have been used to refer to the two trillion dollar package that Congress passed in order to deal with the “economic” effects of the pandemic. Stimulus and stabilization are perhaps the most egregious and even cynical ways to refer to what is turning into an economic depression worse than the 2008 financial collapse, and close to the depression that followed the 1929 Wall Street Crash. The unemployment rate has already reached proportions beyond anything we saw in 2008. You cannot “stimulate” or “stabilize” an economy that is essentially grinding to a halt. At the most, the “package” voted by Congress in the last week of March is a relief package. We should thus talk about “rescue” Instead. The money that will go to tax-filing Americans is a form of “relief” that

may allow them to get by during what seems like it will be many months of economic stasis. But what we really need is a “rescue package” that will provide, in addition to immediate relief, long-term support that will allow citizens and workers to re-store and re-start their lives at the other end of this pandemic. We will need another Marshall Plan to re-structure and revive our economy.

Economic and Financial Time

Economists and economic journalists have been talking about the uncoupling of economic time from financial time as a way to highlight the challenges of dealing with the economic consequences of this pandemic. The former refers to the time in which we are making, earning, saving money. The latter refers to the timelines of our debts or financial burdens: school loans, car payments, mortgages, small business loans, etc. We already knew that one of largest debts in our economy is the “school” debt that students have had to accrue over the last decades, as the costs of higher education have skyrocketed. This is one of the reasons why Democratic presidential candidates, like Bernie Sanders and Elizabeth Warren, made the “forgiving” or “canceling” of student debts a central plank of their campaigns. Here, too, the pandemic is making it all too evident, all too clear, why we need to address the school debt issue. It is crippling this generation of young adults and it will cripple the next one, too. But this is perhaps only one of the most striking disconnect between not having a job, for many months, and not being able to keep up with one’s debts. As useful and important as the coupling or uncoupling of these two terms—economic time and financial time—may be for helping us get a handle on the extent of the economic crises, something falls out of view when use them. Before there is economic or financial time, there is the time of life, what the Germans call *Lebenzeit*, or life-time. Our economic time is only

one part of our *living time* or the *time of living*: we don't live to work; we work to live, as the saying goes. There must always be life after work. For many—for children, for young adults, for parents, for all in fact—this pandemic also means that life has been put on hold. 2020 may turn out to be the year that life came to a stand-still. Many will talk about it as the “lost year.” Some universities, thinking ahead to the disruption this is causing for their faculty and students, have “stopped the tenure clock” for faculty who would have been going up for tenure in the near future. But that’s just one example. The pandemic has “stopped the clock” on just about every aspect of *living time*. There is yet another way to think of *Lebenszeit*, for which we have created an appropriate expression: *life expectancy*. Life is not a given. It is at most a horizon of expectability, of what we can count on, and how long we think we may be able to live, all things being equal. It is revealing that one of the indicators of the justice of a society is measured in numbers by its “life expectancy” rates: the more just the society, the higher its statistical life expectancy; the less just, the lower the life expectancy. Life-time is in fact life expectancy; it is the living expression of the justice of a polity.

Home/Office/Homeoffice

Home is the realm of privacy, intimacy, the family, of love and care; where we relax, rest, and replenish; where our attention is directed to our spouse, our children, our pets, our plants, our hobbies, and where we turn our minds to other things than work. The office is its anti-thesis; it is public, formal, full of rituals, chains of command, hierarchies, comic or tragic plots; it is impersonal and depersonalized (even when we are allowed to have pictures of our families on our desk); it has its own rhythms and demands all of our attention. In the office we attend to tasks that we don't fully grasp, which will be revised before we have fully comprehend or

memorized, or recognize as fleeting and soon futile. Home and office belong to two different spaces in the social geography of our modern lives. In fact, the geography of our modern technological lives was configured by the gerrymandering and zoning of our lives in terms of a topological division of labor: work, consumption, entertainment, transportation, and homes were relegated to different zones in space. The extreme of this gerrymandering of social geography is the suburb with its publically financed highway, the driveway, the two car garage, the white picket fence, and the strictly enforced racial zoning. This was not always so, and one can say that these topological division of social space is relatively recent, at most 150 years. It is with the rise of the high-rise building, the invention of elevators, the invention and introduction of the telephone and typewriter into work that the technification and severe separation of home and office achieved new heights. Not all work was office work, but all work was regulated from an office, with its bureaucracy (which incidentally, means the “rule of the bureau or desk”). Like all social geographies, however, the division between office and home is predicated on a political economy that plays tricks on our perceptions of what is private, public, or owned by large corporations. Corporate headquarters belong to a corporation, with its CEO, boards of investors and stockholders. The offices, and all in those offices, belong to the corporation: the typewriters, telephones, copiers, desks, faxes, etc. Our homes belong to us, at least nominally, insofar as we pay mortgages. Everything in our homes belongs to us. The car in the driveway belongs to us, and we pay for its insurance, upkeep, the tolls, and the gas we use to get to the office. When we don’t drive to work, we pay for the use of public transportation. We spend hours getting to work, and then hours to return home. The person who takes a job that requires such a commute

incurs the costs of the “commute”. The uncoupling and severing of work and home commits us to a political economy that shifts the costs of maintaining such a zoned and gerrymandered topology to ‘private’ persons and citizens. The extreme example of this shift of costs is the daily care of our families, which is shouldered predominantly, if not exclusively, by women.

Just as the introduction of the skyscraper, the typewriter, and the telephone revolutionized work, the introduction of high-speed internet, the portable computer, and the cell phone have catalyzed another revolution in work, with its own topological consequences on the social geography of work and home, and the implementation of another political economy. We can describe this new social geography as one in which the office colonized home, work has invaded our entire life, the boundaries between private and the public have blurred and eroded. The office is a panoptical space. The productivity of the office worker demanded their quasi-anonymous surveillance. Max Weber argued that modern work, with its protestant ethic, made each one of us a “monk” Today, speaking along with Michel Foucault, we can say that the modern office made each one of us a ‘warden.’ The relatively inexpensive laptop, cell phone, and widespread availability of the Internet mean that we can work 24/7 (Crary 2013). We can check emails on the cell phone, reply to some before we get to the office. We can do a lot of our work seating on the train, or if we car pool, in the backseat. Wherever we go, we have our cell phone, and thus the office has become a mobile panopticon. The blue light of cell phone screens radiates their vigilance, and the relentless beeping and vibrating of their tireless wakefulness have replaced the soothing beaconing of church bells. We have turned into insomniacs of work. We have become hostages to its surveillance. And we never leave work, and work never leaves us.

We now speak of the way the pandemic revealed deep fissures in our social fabric, along the lines of class, race, gender, school attainment. In light of what I have called here the social geography of economic-social-political existence, we can also say that the pandemic has made legible and unmasked the hidden cartographies of our political economies. As we went into lockdown (a term that has all kinds of nefarious connotations), and most public venues were shutdown, we were consigned and relegated to stay home. Some were lucky to be able to continue to work from home. Others, the so-called front-line and indispensable workers, whose work can't be performed in an office, had to continue to show up to work and expose themselves to the hazards of the virus. There are jobs and work that can neither be outsourced nor done from a portable office, such as making food, stacking the shelves of supermarkets, processing the poultry and meat, tending to the ill and those who have medical urgencies. Yet, what had been taking place slowly but ineluctably now became a *fait accompli*. Home and office that had been converging because of the colonization of private life by work suddenly became the home-office. We had to stop commuting, spending money on gas, tolls, parking, lunches at work; some even stop having to pay for dry cleaning, and the buying of our expensive office cloths. But at the same time, the costs of the internet, the computer, the camera, the headphones, the cell phone bill, etc, were shifted to our home budget. Whereas our employer gave us an office, with all of its accoutrements, now we provided our employer an office free of charge. We don't need to clock in, as now there is neither temporal nor spatial makers separating work from private life, office from home. The virus has provided us with a revealing radiography of our new panoptical topographies and their segregated and extractive political economies.

Vaccine/Antivaxxer

The expression that is most striking during our pandemic times is anti-vaxxer. Why resist, oppose and refuse vaccines? Why make a political and social movement through the resistance to a medical device that has proven to be one of the greatest discoveries and inventions in the history of humankind? A painful part of human history was and remains, the history of our struggle against viruses, pathogens, bacteria, plagues, and so on. Human history is epidemiological history. We have discovered and invented vaccines to treat Smallpox, Yellow Fever, Measles, Poliomyelitis, the seasonal Flu, Tetanus, Rabbits, etc. Yet, we still face many other unconquered or undomesticated viruses and maladies; for instance, Ebola, Spongiform Encephalopathies (otherwise known as Mad Cow Disease), and of course, HIV, and Cancer. We used to think that plagues and pandemics were punishments or curses from God. Vaccines allowed us to steal that thunder from the Gods and domesticate their necrological power. But, what is a vaccine? First and foremost, vaccines are both a discovery and an invention. We learned that being exposed to a mild form of a virus teaches our body to generate antibodies against that virus. Vaccines are a virological pedagogy of the body. They are also invented, because some of them use the latest biochemical and genetic technique to develop artificial substance that neutralize or attack viruses. Thus, vaccines are facts of science and technological devices. They are reliable and well tested as the planes, trains, and cars in which we ride. Vaccines are also expression of our political will. This means they are a political fact. Whether we decide to invest in the science that develops them, whether we mass-produce them, how, where, at what costs, and to whom are they delivered is a large part of what good government decides. Furthermore, because we live in a globalized world, health is no longer national, but global, and thus

vaccines have taken on this global character. One nation, one state, one city, one county cannot be inoculated alone because viruses do not discriminate. This has been made patently clear by this pandemic. Most importantly, vaccines are also ethical imperatives, both in a social and individual sense. Public health is part of the ethical face of a society. Whether we have access to potable water, whether our air is polluted, whether we allow children to drink and smoke, whether we label our foods, whether we allow smoking in crowded public spaces, and so many different ways our public health is watched over and secured, are all ethical dimensions of our expectation that our government will attend to our collective health. Today, we measure the public health of a society in terms of life expectancy. The justice of a society is also gauged in terms of the distribution of health, access to affordable health care, and healthy foods. Our outrage and disbelief when our government betrays these expectations is evidence of their fundamental character. Vaccines protect and secure our public health. But, they are key elements of distribute justice. Vaccines protect not only the healthy, but most importantly, the most vulnerable among us, the very young and the elderly. Most vaccines are given to children, and for a reason. The Polio vaccine, for instance, allowed us to eradicate a disease that disfigured, maimed and irrevocably marked the life of children. Vaccines also allow us to minimize taxing our health care system, thus allowing it to attend to those with urgent healthcare crisis. An ICU bed not taken by a Covid-19 patient is one that can be occupied by the patient with urgent medical needs. Vaccines are thus part of our individual ethical profiles. As ethical persons, we have duties towards others and towards ourselves. I have duties of beneficence, non-malignancy, equity and justice towards others. But I also have the duties of self-regard and self-respect towards myself. This is why the anti-vaxxer is both socially

perplexing and ethically disorienting. Does it mean they are anti-science, anti-medicine, anti-public health, and most insidiously, anti-ethics? Vaccines are part of our public ethical and justice profile. To refused and attack them is to besmirch that face.

Virus

The Oxford English Dictionary provides us with the following etymology of the term: “classical Latin *vīrus* poisonous secretion, venom, virulent or malignant quality (of disposition or speech), acrid juice or element in something (as affecting its taste or smell), secretion having medicinal or magical property, animal semen, in post-classical Latin also human semen (early 3rd cent. in Tertullian) < the same Indo-European base as Sanskrit *viśa* poison, Avestan *vīša* poison, ancient Greek *λόζ* poison. Compare Middle French, French *virus* (1478) in sense ‘substance which conceals an infectious agent’” This is a very revealing etymology: first, because in its most ancient uses the term refers to both a poisonous substance and a “disposition or speech,” i.e. a certain poisonous form or type of language and speech; second, because it refers to a secretion, whether vegetable or animal; and third, because it refers to semen, which, from another perspective, is the carrier of life. What is interesting is that in all these senses, *virus* indicates that we are the carrier and projector of viruses, not only because of our bodily effluvia, but also because of our rhetorical venom. Once again, as Burroughs reminded us, words are a form of poisonous effluvia.

Vector

This is the word we are using to track the spread of the corona virus. The Oxford English Dictionary, again, provides us with an illuminating etymology: “Latin *vector*, agent-noun < *vehĕre* to carry. So (in sense 1) Spanish *vector*.” Vector means, then, what carries.

In an epidemic, the vector carries the virus, and the virus has its vector. In mechanics, a vector became the visual representation of a line of force, movement, momentum, velocity, or acceleration, which is the reason why in astronomy we talk about the “radius vector.” This is the line of movement of an astronomical object, the description of a parabolic arc around a gravitational pivot. A vector traces the trajectory of displacement around a curvature in space, as Einstein showed. More precisely, a vector is a representation of force. Seen from this perspective, a virus is then a line of force with its own trajectory of propagation: a force of biology as well as physics. This returns us to the original meaning: to carry. We are the carriers—the line of force—of the virus. We project it. We are its line of propagation. Insofar as we are “zoon politikon,” we cannot but give more force to the virus. The virus traces the radial vector of our global social existence and, of course, our biological interdependence.

Foreign

This word has become key in the lexicon of authoritarian populism, at least since the first half of the Twentieth Century. In his amazing *The Language of the Third Reich: LTI Lingua Tertii Imperii: A Philologist's Notebook* the philologist Victor Klemperer notes that: “*artfremd* [foreign, literally, “of strange genus or type”] was a pervasive, recurring, and signaling term of the language of the Nazis. Foreign was everything that ailed, sickened, depleted, or weighed down the German people. This was why the Jewish people were described as rats or vermin, as an infestation. As a virus. Racial nationalisms, xenophobic nativism, and anti-immigrant populism utilize similar rhetorical strategy today: everything that is deemed and labeled foreign is unhealthy, impure, virulent and ultimately. It is revolting and polluting. But as American historian William

Appelman Williams showed in his *Empire as a Way of Life*, this strategy of making foreign what is autochthonous is a way to sanction the vilification of alleged enemies and to legislate the acceptance of internal injustices (Williams, 1980). Viruses are not foreign. They are endemic to life. Arguably, the history of humanity is also a virological history, the history of our symbiosis with viruses. To be a living biological entity is to have learned to survive and co-exist with the DNA randomizers that viruses are. The virus that is rightly seen as a vector is also the one that demonstrates there are no foreign viruses. It show that there are no foreign bodies, which, all alone, serve as the carriers of virus. If instead of speaking of a theodicy—of god’s (in)justice as expressed in the form pandemic, which kills indiscriminately—we spoke of anthropodicy, of the justice of the being of the human, we might even say that we humans are the virus that is killing the planet. Such language puts us on the slippery slope of a misanthropic rhetoric, though. It would be better, I think, simply to remember that we are all impure. We are our viruses: our immunological systems of resistance, our learned and acquired immunity.

Disappear

This is probably one of most irresponsible words to use when referring to a pandemic, a global health crisis. Viruses do not disappear; they either mutate, killing the host and thus killing itself, or we develop antibodies or vaccines. Viruses are DNA bandits—they steal DNA, or dissimulate by taking over DNA bits. They use the host’s DNA as a cloaking system. In this sense, viruses are what we can call the “cunning of life,” to alter that wonderful expression of Hegel’s. To this extent, viruses are always with us. Life itself cannot eradicate them, nor can we humans make them disappear. What we can do is learn to manage them, or to use Aesopian language,

to co-exist with them. The idea that the virus will just “disappear” is the height of self-denial about the nature of pandemics and what kind of response this one demands.

Luck

This is possibly the second most irresponsible word to be using these days, or in the context of any global health crisis. Our trusted OED again: “The chance occurrence of situations or events either favorable or unfavorable to a person’s interests; the sum of chance events affecting (favorably or unfavorably) a person’s interests or circumstances; a person’s apparent tendency to have good or ill fortune.” We talk about “good” or “bad” luck with “respect” to chances, hazards, happenstance; to whatever is not in our control or within our power to determine; to what we cannot foresee. Lurking in the use of the term is a sense that some have better luck than others, because the stars have aligned in their favor, or because some divine being is guarding over their fate, like a guardian spirit or some beneficent angel. Luck thus insinuates some kind of privilege, some sense of invulnerability. It is bound up with the idea of being a chosen one. But a virus does not discriminate on the basis of nationality, race, class, gender, of faith. This does not mean that viruses carry the vector of their lethality with the same degree of force and efficacy equally and indiscriminately. Those who have the means to “isolate” themselves, or have access to the right medical services, will be able to cope, to survive, and perhaps even develop resistance to the virus. Surviving a pandemic is not like winning the lottery. It is more like having been the beneficiary of a robust, accessible, and affordable public healthcare system. Most importantly, public health, as we have learned from the many epidemics, influenzas, and pandemics we have lived through, is a matter of social solidarity and

social justice. We may thus say: public health is the public face of social justice, i.e. public health is health justice. It is not luck.

Deep State

This is a term that surely belongs in Orwell's grammar of "New-speak." The connotation is that there is a hidden, secret, burrowed, illegitimate, undemocratic state that thwarts, undermines, disrupts, and aims to discredit the "open," "real," "honest," "sincere," "overt," "public" state. It also has the connotation that what is being challenged, called into question, is the "real state." Thus, when someone invokes the dog whistle language of the "deep state," they are also thundering: "L'état c'est moi"—The state, that is me. Or, more directly, I am the state. Fortunately, in English at least, we have ways to undue this grammar of deligitimation and usurpation. We have the useful terms government, administration, and government powers. When the "Founding Fathers" drafted the Constitution, they specifically used the language of "Union," "Powers," the "granting" or "delegation" of powers, and "representatives." It is a constitution of "States," where each state, meaning a specific member of the Union, has its own constitution. In the United States Constitution, arguably, the term "state" appears only as something to be deconstructed. The Constitution of the United States constituted a government, not a state. States are either inherited or bequeathed, as in the "Right of Kings." To the "State" belongs an entire political iconology, complete with pageantry and semiological seducements. But a "government" is not, and cannot be, an icon or an image, because it is an ever shifting, revolving, staggered set of peoples performing and executing different powers. A "government" speaks with the many voices of reason, science, and, above all, public deliberation. A government has no king, and a president is only one of the powers that must be checked by the other pow-

ers. True democracies have no “state.” What they have are governments and elected “administrations,” that may work hard to use the government for their ideological ends. Towards the end of his “Appendix” to *1984*, Orwell, the philologist of Newspeak, explains how Old English had transformed into Newspeak. He quotes the U.S. Declaration of Independence:

We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal, that they are endowed by their Creator with certain unalienable Rights, that among these are Life, Liberty and the pursuit of Happiness. That to secure these rights, Governments [note, not a state] are instituted among Men, deriving their just powers from the consent of the governed. That whenever any Form of Government becomes destructive of these ends, it is the Right of the People to alter or to abolish it, and to institute new Government...[in italics, as quoted by Orwell]

But to this, our philologist of Newspeak adds: “It would have been quite impossible to render this into Newspeak while keeping to the sense of the original. The nearest one could come along to doing so would be to swallow the whole passage up in the single word *crimethink*. A full translation could only be an ideological translation, where by Jefferson’s words would be changed into a panegyric on absolute government.” It is exactly this “panegyric” on absolute government that the expression “deep state” invokes, but in reverse, which is why it is so similar to totalitarian language. It is language we should excise from our public deliberations.

Solidarity

There is a stark contrast between the language public officials in the US and in Europe are using to talk about this pandemic. Among many, many other contrasts, one of the most telling is

the absence of the language of “solidarity” from the pronouncements of US officials. Europeans (Germans in particular) are repeatedly and emphatically referring to “social solidarity,” and “solidarity” more generally (see Chancellor Merkel’s speech from March 18, 2020). Checking our reliable OED, we find the following definition for solidarity: “The fact or quality, on the part of communities, etc., of being perfectly united or at one in some respect, esp. in interests, sympathies, or aspirations; *spec.* with reference to the aspirations or actions of trade-union members. Also *attributive* and in other combinations.” Solidarity is either a “fact” or a “quality.” As a fact, solidarity means that the interests, aspirations—in general, the well being of others—is a primary interest and concern. As a quality, solidarity is a virtue, i.e. a way in which publics behave towards their members. A democracy, one might say, represents the extension of solidarity to each and every member of the polity, regardless of race, class, gender, ethnicity, or sexual orientation. Solidarity is democratic love. Your interests will be my interests; my interests will be your interests. We shall share burdens and benefits. Where there are undue or mal-distributed burdens, we will make every effort to shoulder them together. In an essay from the early nineties, titled, most appropriately, *Justice and Solidarity: On the Discussion Concerning ‘Stage 6’* Jürgen Habermas set out to show that universalism is not antithetical to social solidarity (Habermas 1990). Both are indispensable, he pointed out, for the pursuit of democratic equality and justice. Blind justice is guided by solidarity: it may not see, but it is impartially concerned for the well being of each who stands before it to make her or his claims. There is a beautiful sentence in the essay that eloquently describes the entwinement of solidarity and justice: “every requirement of universalization must remain

powerless unless there also arises, from membership in an ideal communication community, a consciousness of irrevocable solidarity, the certainty of *intimate relatedness in a shared life context*" (my italics). I would interpret this sentence, given our present "shared life context," in the following way: every justice claim, every claim to fairness, remains silent unless it is given voice—and ears to hear—by the expectation that we are the agents and benefactors of "irrevocable solidarity," that we share in an "intimate social relatedness." This pandemic is making all too evident how much we belong to a "community of life," to use Enrique Dussel's beautiful expression, in which we have a claim to justice as well as to solidarity. One cannot exist without the other. Solidarity and Justice are the highest virtues of a democracy. A pandemic is surely the most extreme challenge to our democratic virtuousness and healthcare institutions. Let us attend not only to what language we speak, but also to what we wittingly or unwittingly say with it. Let us not forget to whom, for whom, and for what public good we are speaking.

References

- CANETTI, ELIAS. 1979. *The Conscience of Words*. Neugroschel. New York: Seabury Press.
- CRARY, JONATHAN. 2013. *24/7: Capitalism and the Ends of Sleep*. New York: Verso Books.
- ELIE, PAUL. 2020. *(Against) Virus as a Metaphor*. New Yorker. Available at: <https://www.newyorker.com/news/daily-comment/against-the-coronavirus-as-metaphor>(12 December 2021).
- HABERMAS, JÜRGEN. 1990. Justice and Solidarity: On the Discussion Concerning 'Stage 6.' In: Thomas E. Wren (ed.). *The Moral Domain: Essays in the ongoing discussion between Philosophy and the Social Sciences*, 224–251. Cambridge, MA: The MIT Press.

KLEMPERER, VICTOR. 2000. *The Language of the Third Reich: LTI Lingua Tertii Imperii*. London, New Brunswick, NJ: Athlone Press.

ORWELL, GEORGE. 2021. *Politics and the English Language*. The Orwell Foundation. Available at: <https://www.orwellfoundation.com/the-orwell-foundation/orwell/essays-and-other-works/politics-and-the-english-language/> (12 December 2021).

WILLIAMS, WILLIAM CARLOS. 1980. *Empire as a Way of Life: An essay on the causes and character of America's present predicament, along with a few thoughts about an alternative*. New York: Oxford University Press.

JOŽE RUPARČIČ¹

Pravica do javnega zdravja in cepljenje prebivalstva

»Vsaka pravica se konča tam, kjer se začne pravica drugega.«

Povzetek: Doktrina o »pozitivnih« dolžnostih države temelji na premisi, da imajo vsi državni organi dolžnost varovati človekove pravice ali kratko »varovalno dolžnost« (»Schutzpflicht«). Pozitivne dolžnosti države so neločljivo povezane s posamezno človekovo pravico, ki jo zagotavlja Ustava. Ustavnost predpostavlja obstoj vrednot in načel, ki jih naše civilizacijsko okolje šteje za najvišje. In prav na vrhu teh vrednotnih domen se nahajata pravici do življenja in zdravja. Ustavna demokracija je zamišljena kot družbena ureditev, v kateri se formalno zagotavljajo in v praksi spoštujejo temeljne človekove pravice in svoboščine, temeljna demokratična načela, kot so načelo pravne države, načelo socialne države, načelo ustavnosti, načelo delitve oblasti. Vsebina teh načel in vrednot se razvija s časom in z razvojem civilizacijskega okolja. Jedro demokratičnosti, pravnosti in ustavnosti predstavljajo prav temeljne človekove pravice in svoboščine. So nekakšno vrednostno merilo in tista minimalna vsebina, ki jo morajo sleherni politični in pravni sistem ali sleherna oblastna odločitev spoštovati, če želijo ohraniti vsaj minimalno raven demokratičnosti in pravnosti. Človekove pravice je praviloma dovoljeno omejiti, če je to potrebno za zavarovanje drugih pravic in svoboščin, oziroma za zaščito drugih javnih interesov, ki so v konkretnem primeru pomembnejši od določene

¹ Jože Ruparčič je namestnik varuha človekovih pravic Republike Slovenije / Jože Ruparčič is Deputy Human Rights Ombudsman of the Republic of Slovenia. E-pošta: joze.ruparcic@gmail.com

pravice. Vsak poseg v človekove pravice mora biti legitimen in tudi sorazmeren. Ukrep države mora biti utemeljen tako, da v najmanjši možni meri vpliva na pravice in interese z njim prizadetih. Cilj, ki se ga pri cepljenju prebivalstva zasleduje je preprečevanje širjenja nalezljivih bolezni in predstavlja odgovor države na družbeno potrebo po zaščiti zdravja in življenja posameznika, pa tudi javnega zdravja nasploh, saj učinkovito prispeva k nadaljnjemu padanju števila okuženih. Predstavlja legitimni cilj v javnem interesu, ker pomeni zaščito posameznikovega zdravja in zaščito zdravja celotnega prebivalstva. Vprašanje uvedbe obveznega cepljenja ostaja odprto – predstavljeni so strokovni pogledi, ki nakazujejo rešitve.

Ključne besede: varstvo človekovih pravic, pravici do zdravja in življenja, ustavna demokracija, nalezljive bolezni, cepljenje prebivalstva

The Right to Public Health and the Vaccination of the Population

Abstract: The doctrine of the “positive” duties of the state is based on the premise that all state bodies have a positive duty to protect human rights or a short “protective duty” (“Schutzpflicht”). The positive duties of the state are inextricably linked to the individual human right guaranteed by the Constitution. Constitutionality presupposes the existence of values and principles that our civilizational environment considers the highest. And right at the top of these value domains are the rights to life and health. Constitutional democracy is conceived as a social order in which fundamental human rights and freedoms, fundamental democratic principles such as the rule of law, the principle of the welfare state, the principle of constitutionality, the principle of separation of powers are formally guaranteed and respected in practice. The content of these principles and values evolves over time and with the development of the civilizational environment. The core of democracy, the rule of law and constitution-

ality are fundamental human rights and freedoms. They are a kind of value criterion and the minimum content that every political and legal system or every decision of the authorities must respect if they want to maintain at least a minimum level of democracy and justice. As a rule, human rights may be restricted if this is necessary to secure other rights and freedoms, or to protect other public interests that are more important than a particular right in a specific case. Any interference with human rights must be legitimate and also proportionate. The action of the state must be justified in such a way as to affect as little as possible the rights and interests of those affected by it. The goal of vaccination is to prevent the spread of infectious diseases and represents the state's response to the social need to protect the health and life of the individual, as well as public health in general, as it effectively contributes to a further decline in the number of infected. It is a legitimate aim in the public interest because it means protecting the health of the individual and protecting the health of the entire population if the medical profession so decides. The issue of introducing compulsory vaccination remains open-expert views are presented, suggesting solutions.

Key words: protection of human rights, rights to health and life, constitutional democracy, infectious diseases, vaccination of the population

1 Test legitimnosti in sorazmernosti

Vsak zakonsko določen poseg v človekovo pravico ali temeljno svoboščino mora biti ustavno dopusten – torej mora prestatiti tako ustavni test legitimnosti (iz tretjega odst. 15. člena ustave) kot tudi test sorazmernosti (kot enega izmed načel pravne države, 2. člen ustave) za poseg v to pravico. Pri ugotavljanju upravičenosti/pri-mernosti zadeve vrhovni sodnik Jan Zobec ugotavlja, da si pomagamo s testom legitimnosti – tako glede vhodne legitimnosti (*input legitimacy*), kakor tudi glede izhodne legitimnosti (*output legitima-*

cy). Procesna legitimnost (*throughput legitimacy*) pa se nanaša na demokratični postopek (ustavno pravna podlaga) *stricto sensu*, ki se odvija med inputom in outputom. Le tak način zagotavlja neokrnjeno izhodno legitimnost (*output legitimacy*).

Test legitimnosti pomeni, da se presoja ustavno dopustnost cilja, ki se s tem posegom zasleduje. Varstvo druge človekove pravice ali temeljne svoboščine vselej pomeni ustavno dopustni cilj. Protiusustavnost pa se lahko pojavi s tem, da ni razvidno, kateri cilj zakon zasleduje, tako da ni mogoče ovrednotiti njegove ustavne dopustnosti. Test sorazmernosti pa nadalje pomeni, da je zakonski poseg v človekovo pravico ali temeljno svoboščino za varstvo druge človekove pravice ali temeljne svoboščine oziroma ustavno dopustnega cilja v javnem interesu nujen, primeren in sorazmeren v ožjem pomenu besede, torej da gre za ustrezno ravnotežje med medsebojno soočenimi vrednotami. Poseg v človekove pravice lahko torej temelji le na legitimnem, stvarno upravičenem cilju. Po ustaljeni ustavnosodni presoji (U-I-18/02, U-I-219/03, U-I-178/10, U-I-123/11...) je vselej oceniti še, ali je ta v skladu z načeli pravne države (2. člen Ustave), in sicer s tistim izmed teh načel, ki prepoveduje prekomerne posege države tudi v primerih, ko se z njimi zasleduje legitimen cilj (splošno načelo sorazmernosti). Oceno, ali ne gre morda za prekomeren poseg, opravi ustavno sodišče na podlagi t. i. strogega testa sorazmernosti. Ta test obsega presojo treh vidikov posega:

1. ali je poseg sploh nujen (potreben) v tem smislu, da cilja ni mogoče doseči brez posega nasploh (kateregakoli) oziroma da cilja ni mogoče doseči brez ocenjevanega (konkretnega) posega s kakšnim drugim, ki bi bil po svoji naravi blažji;
2. ali je ocenjevani poseg primeren za doseg zasledovanega cilja v tem smislu, da je zasledovani cilj s posegom dejansko mogoče doseči; če ga ni mogoče doseči, poseg ni primeren;

3. ali je teža posledic ocenjevanega posega v prizadeto človekovo pravico proporcionalna vrednosti zasledovanega cilja oziroma koristim, ki bodo zaradi posega nastale (načelo sorazmernosti v ožjem pomenu oziroma načelo proporcionalnosti).

Šele če poseg prestane vse tri vidike testa, je ustavno dopusten. Pri celostnem tehtanju (»balancing«) med težo posega in med težo nujnosti razlogov, ki poseg upravičujejo, je treba spoštovati mejo domnevne presoje. Kolikor bolj so naslovniki prizadeti v svoji pravici, toliko močnejši morajo biti interesi varovanja pravic drugih in v tem okviru javne koristi, katerih uresničevanje naj zagotovi zakonska ureditev. V takih primerih je treba vedno upoštevati splošno načelo sorazmernosti kot izvedbeno načelo pravne države. V tem pogledu ga je treba razumeti kot splošno napotilo pri omejitvah človekovih pravic – namreč kot zapoved tehtanja med pravico posameznika do njegovih svoboščin in te svoboščine omejujoče pravice drugih subjektov. Poseg, to je obseg prizadetosti varovane dobrine, mora biti v (vrednostnem) sorazmerju z vrednostjo zastavljenih zakonodajnih ciljev. Težo legitimnih posegov zakonodajalca je potrebno zmanjšati do mere, ki še zagotavlja doseganje postavljenih ciljev, in tako vzpostaviti razumno ravnovesje med vrednostjo teh ciljev in težo posegov. (Avbelj 2019)

1.1 Presoja ESČP

Presoja sorazmernosti oz. proporcionalnosti pride kot končna, potem ko ESČP opravi predhodne teste. ESČP govori o poštenem ravnovesju (fair balance) med uživanjem pravic in drugimi pravno varovanimi interesi, ki jih zagotavlja EKČP (36022/97 Hatton in drugi proti Združenemu kraljestvu). Ugotavlja se ali je podana razumno sorazmerna povezava med uporabljenimi sredstvi in že-

lenim ciljem (prim. 13378/05 Burden in Burden proti Združenemu kraljestvu). Načelo sorazmernosti je ESČP sicer prvič uporabilo že leta 1961, vendar ga takrat ni izrecno tako poimenovalo. V zadevi 332/57 Lawless proti Irski in v zadevi 5310/71 Irska proti Združenemu kraljestvu je bila presoja osredotočena na vprašanje, ali uporabljeni ukrepi niso šli preko tega, kar so zahtevale okoliščine, oz. z drugimi besedami, ali niso bili nesorazmerni. V obeh primerih ESČP ni ugotovilo, da bi bili ukrepi, ki so jih terjale kritične razmere, prekomerni. Državnim oblastem je dopustilo pravico do sorazmerno širokega prostega preudarka, za kar je ESČP skovalo izraz polje proste presoje (margin of appreciation), ki ga odtlej v vseh podobnih primerih standardno uporablja kot korektivno merilo.

Sklicevanje na načelo sorazmernosti je bolj eksplicitno v sodbah, ki se nanašajo na naslednje člene EKČP: 8. člen (pravica do spoštovanja zasebnega in družinskega življenja), 9. člen (svoboda mišljenja, vesti in vere), 10. člen (svoboda izražanja) in 11. člen (svoboda zbiranja in združevanja). V teh členih so izjemoma dovoljene zakonske omejitve z njimi priznanih pravic, če so nujne v demokratični družbi in če so podani posebni razlogi ali posebne okoliščine, ki so tudi izrecno navedene, npr. varnost države, javna varnost, zaščita zdravja in morale, zavarovanje ugleda, pravic ali svoboščin drugih ljudi. Vendar se presoja, kdaj je neka omejitev nujna, ne more izogniti uporabi načela sorazmernosti. Prvi korak je ESČP storilo v sodbi 5493/72 Handyside proti Združenemu kraljestvu, kjer je presojo o nujnosti oprlo na sorazmernost. Standardna formulacija ESČP je jasno izražena tudi v zadevi 10465/83 Olsson proti Švedski, ki je obravnavala pravico do družinskega življenja: »Pojem nujnosti nakazuje, da poseg ustreza preteči socialni potrebi in, še posebej, da je v sorazmerju z legitimnim ciljem, ki mu sledi« (prav tam).

1.2 Ustavnosodna presoja

Ustavno sodišče se je pri razvoju svoje prakse s področja načela sorazmernosti tesno naslonilo na mednarodno in primerjalno ustavnosodno prakso, še posebej na ESČP. Sistematičen prikaz je ustavno sodišče podalo v zadevi U-I-77/93. Kadar pride do zakonodajalčevega posega v ustavno varovana upravičenja posameznikov, je predmet nadaljnjega preizkusa, ali je poseg ustavno dopusten. Na tej točki ustavnosodne presoje se pričinja test sorazmernosti oziroma prepovedi prekomernih posegov in ustrezno tehtanje, ali so ukrepi, določeni v zakonu, skladni z njegovim namenom. Ukrep mora biti utemeljen s ciljem, in sicer tako, da v najmanjši možni meri vpliva na pravice in interese prizadetih subjektov. Ukrepi morajo biti, kot smo pokazali zgoraj, primerni za doseg zakonodajalčevih ciljev, potrebni za njihovo implementacijo glede na objektivne interese državljanov ter ne smejo biti izven vsakega razumnega razmerja do družbene oziroma politične vrednosti teh ciljev. Zakonodajalec [je] lahko posegel/poseže tudi v ustavno varovane položaje predlagateljev in pobudnikov, če je s tem uresničil neki drugi ustavno dopusten cilj. Pri tem pa lahko posega v te položaje le, kolikor je to neogibno potrebno za uresničevanje zakonodajalčevega cilja. Cilji zakonodajalca morajo biti opredeljivi, razumni in ustavno legitimni (prav tam).

Ustavno sodišče je t. i. strogi test sorazmernosti opredelilo v zadevi U-I-18/02. Test obsega presojo treh vidikov posega: 1) ali je poseg sploh nujen (potreben) v tem smislu, da cilja ni mogoče doseči brez posega nasploh (kateregakoli) oziroma da cilja ni mogoče doseči brez ocenjevanega (konkretnega) posega s kakšnim drugim, ki bi bil po svoji naravi blažji; 2) ali je ocenjevani poseg primeren za doseg zasledovanega cilja v tem smislu, da je zasledovani cilj s posegom dejansko mogoče doseči; če ga ni mogoče

doseči, poseg ni primeren; 3) ali je teža posledic ocenjevanega posega v prizadeto človekovo pravico proporcionalna vrednosti zasledovanega cilja oziroma koristim, ki bodo zaradi posega nastale (načelo sorazmernosti v ožjem pomenu oziroma načelo proporcionalnosti). Šele če poseg prestane vse tri vidike testa, je ustavno dopusten. To si že imel zgoraj. V zadevi U-I-77/08 je besedilo zgornje premise iz U-I-18/02 nekoliko spremenjeno in skrajšano. Načelo sorazmernosti kot kriterij pri presoji sodnih odločb je ustavno sodišče uporabilo prvič ob ustavni pritožbi Up-74/95, ko je razveljavilo sklepa višjega sodišča in okrožnega sodišča v Kopru o priporu. Sodišče bi bilo moralo pri odločanju o priporu zaradi ponovitvene nevarnosti ob uporabi načela sorazmernosti pretehtati, ali je v konkretnem primeru ogrožanje varnosti ljudi, ki bi ga lahko pomenila izpustitev obdolženca, tako velik oz. težak poseg v njihovo ustavno pravico do varnosti, da odtehta poseg v obdolženčevo pravico do osebne svobode, ob tem, ko mu še ni bilo dokazano, da je očitano kaznivo dejanje res storil in ko tudi ni mogoče z gotovostjo »napovedovati«, ali bi taka kazniva dejanja v prostosti ponavljala.

Spoštovanje načela sorazmernosti pomeni, da je treba pred odreditvijo posega v ustavno pravico presoditi: prvič, ali je poseg sploh primeren za dosego zaželenega, ustavno dopustnega cilja (ta standardni prvi korak pri presojanju dopustnosti posegov je pri sodnem odrejanju pripora možno izpustiti, ker je to presojo opravil že zakonodajalec); drugič, ali je poseg nujen (»neogibno potreben«), tako da zaželenega cilja ni mogoče doseči na noben drug način, torej z blažjimi sredstvi (od tistih, ki jih predvideva 192. člen ZKP – čeprav izrecno le »za zagotovitev obdolženčeve navzočnosti in za uspešno izvedbo kazenskega postopka« –, bi kot milejše sredstvo za preprečevanje ponovitvene nevarnosti najbrž prišla v poštev, vsaj pri določenih vrstah kaznivih dejanj, le varščina); in

tretjič, ali je poseg v razumnem sorazmerju s ciljem, torej s tisto dobrino, ki naj se s posegom zavaruje, in z razumno pričakovanim učinkom takega zavarovanja (t. i. sorazmernost v ožjem smislu).

V primeru Up-164/95 je ustavno sodišče zavzelo stališče, da bi zato, ker gre za obstoj nevarnosti, ne pa za gotovost pri ravnanju pritožnika, moralo kazensko sodišče v skladu z določbo 3. odst. 15. člena in z uporabo načela sorazmernosti še toliko bolj skrbno tehtati med dvema ustavno zavarovanima dobrinama, to je osebno svobodo pritožnika ter življenjem in zdravjem oškodovank. Iz obrazložitve odločbe kazenskega sodišča je razvidno, da je sodišče to tehtanje opravilo in presodilo, zakaj sodi, da je pripor zoper pritožnika neogibno potreben. Pritožbeno sodišče je, kakor je razvidno iz obrazložitve, glede na pritožbene razloge preizkušalo, ali je prvostopno sodišče pravilno ugotovilo obstoj vseh ustavno in zakonsko določenih pogojev in v obrazložitvi svoje odločitve odgovorilo tudi na pritožbene navedbe glede vprašanja, zakaj je pripor zoper pritožnika neogibno potreben. Obe sodišči sta presodili vse, kar je pomembno za odločitev o ustavno dopustnem posegu v pritožnikovo pravico do osebne svobode, vključno z okoliščino, da pritožnik že dalj časa gladovno stavka, zaradi česar naj bi bila ogrožena njegovo zdravje in življenje. Sodišče je presojalo, ali gladovna stavka predstavlja okoliščino, ki bi lahko pretehtala odločitev o sorazmernosti med posegom v pritožnikovo ustavno pravico in obstojem nevarnosti posega v človekove pravice oškodovank. Tudi po mnenju ustavnega sodišča gladovna stavka ni pravno utemeljen razlog, s katerim bi bilo v pravni državi mogoče doseči spremembo odločitev organov oblasti, sprejetih na zakonit način. Zato tudi kršitev pritožnikove pravice do osebne svobode ni podana. Na podlagi navedenega je ustavno sodišče ugotovilo, da zatrjevane kršitve človekovih pravic v izpodbijanih aktih niso bile podane.

Pogoji in okoliščine te najstrožje presoje, ki jih je ustavno sodišče opredelilo so: 1. razlogi, motivi, namen in cilji zakonodajalca za spremembo ZDen morajo biti stvarno upravičeni in ustavno legitimni (ne samo opredeljivi); 2. predvideni ukrepi morajo biti v demokratični družbi neogibni, ker jih narekuje nujna javna potreba in 3. zakonodajalčevi posegi (ukrepi, zakonske rešitve) morajo biti v skladu z načelom sorazmernosti primerni, neogibno potrebni za doseg zakonodajalčevega cilja in v sorazmerju z vrednostjo zastavljenih ciljev. Prepoved čezmernih posegov države oz. načelo sorazmernosti je z odločitvami ustavnega sodišča dobilo ustavni rang splošnega ustavnega načela iz 2. člena, ki zavezuje vse državne organe in druge nosilce javnih pooblastil. Sicer splošno načelo sorazmernosti ni samostojno merilo za presojo skladnosti z ustavo, temveč je lahko vezano le na ugotovljeni poseg v posamezno človekovo pravico (U-I-219/03; U-I-178/10; U-I-123/11) (prav tam).

2 Javno zdravje in problematika (ne)obveznega cepljenja

Ustavnopравни strokovnjak, prof. dr. Andraž Teršek izpostavlja latinski rek »Salus populi suprema lex esto« (Cicero, *De legibus* 3, 3, 8) in ugotavlja, da človekove pravice in svoboščine niso absolutne. To pomeni, da jih je ne le dovoljeno, temveč celo nujno omejiti, če je to potrebno za zavarovanje drugih pravic in svoboščin oziroma za zaščito drugih javnih interesov, ki so v konkretnem primeru pomembnejši od določene pravice. V takšnih primerih morajo sodišča med nasprotujočimi si pravicami ali interesi vzpostaviti ustavno sprejemljivo in funkcionalno ravnovesje (Teršek 2009). Varovanje javnega zdravja sodi torej na pediestal vrednotnih domen, čemur mora vsaka država nameniti posebno pozornost. Temu cilju so tudi praviloma podrejene ostale pravice, saj če nismo živi, je vse ostalo brez pomena.

Kadar pride do zakonodajalčevega posega v ustavno varovana upravičenja posameznikov, je predmet nadaljnjega preizkusa, ali je poseg ustavno dopusten (test legitimnosti). Pri tem je treba upoštevati ustavno predvidene legitimne omejitve ustreznih ustavnih upravičenj, najprej splošno omejenost s pravicami drugih, nadalje zakonitost predpisanega načina uresničevanja pravice ter posebne, z ustavo dovoljene omejitve konkretne pravice zaradi družbenih ali javnih koristi. Na tej točki ustavnosodne presoje se pričinja test sorazmernosti oz. prepovedi prekomernih posegov in ustrezno tehtanje, ali so ukrepi, določeni v zakonu, skladni z njegovim namenom. Ukrepi mora biti utemeljen s ciljem, in sicer tako, da v najmanjši možni meri vpliva na pravice in interese prizadetih subjektov. Ukrepi morajo biti primerni za doseg zakonodajalčevih ciljev, potrebni za njihovo implementacijo glede na objektivne interese državljanov ter ne smejo biti izven vsakega razumnega razmerja do družbene oziroma politične vrednosti teh ciljev.

Zakonodajalec je lahko posegel tudi v ustavno varovane položaje predlagateljev in pobudnikov, če je s tem uresničil neki drugi ustavno dopusten cilj. Pri tem pa lahko posega v te položaje le, če je to neogibno potrebno za uresničevanje zakonodajalčevega cilja. Zakonodajalec mora pri urejanju razmerja med ustavno varovanimi dobrinami, ki medsebojno kolidirajo, upoštevati načelo, da mora biti sredstvo, ki ga je izbral za doseg legitimnega cilja, kot tako pravno dopustno in primerno (ustrezno) za doseg tega cilja. Nadalje mora biti izbrano sredstvo za doseg cilja potrebno, to je tako, da cilja ni mogoče doseči na način, ki bi manj posegel v ustavno varovane položaje, in končno, da mora biti poseg, to je obseg prizadetosti varovane dobrine v (politično vrednostnem) sorazmerju z vrednostjo zastavljenih zakonodajnih ciljev. Cilji zakonodajalca morajo biti opredeljivi, razumni in ustavno legitimni. V kolikor je zakonodajalec sprejel možne in potrebne zakonodajne

ukrepe, s katerimi je težo legitimnih posegov zmanjšal do mere, ki še zagotavlja doseganje postavljenih ciljev, in tako vzpostavil razumno ravnovesje med vrednostjo teh ciljev in težo posegov je s tem zadostil ustavnopravnim kriterijem (Šturm in Avbelj 2019).

2.1 Sodna praksa in (ne)obvezno celjenje

Sodnik ESČP, dr. Marko Bošnjak opozarja, da je z vidika človekovih pravic in svoboščin v povezavi z epidemijo pomemben ne le vidik poseganja v temeljne človekove pravice in svoboščine posameznika, ampak tudi dolžnost države za varovanje zdravja in življenja vseh prebivalcev (STA 2002).

Predstojnik katedre za ustavno pravo na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani, dr. Samo Bardutzky, je glede možnosti obveznega cepljenja dejal, da je po svoje zelo dobro, da je to v slovenskem ustavnem pravu že razčiščeno vprašanje, odločba ustavnega sodišča U-I-127/01 je kakovostna, dobro argumentirana. Vzpostavlja tudi ustavne podlage za to, da se denimo plača odškodnina ljudem, ki so bili cepljeni, ker je bilo to obvezno, pa so potem trpeli težke negativne posledice. Na vso moč poskuša torej vzpostaviti ravnotežje med pravicami posameznika in dobrim, ki pride iz tega, da je družba precepljena in se s tem – kot je to pri nekaterih starejših boleznih – morda celo za vedno znebi neke smrtonosne bolezni.

Po drugi strani pa je obžalovanja vredno, da se včasih zdi, kot da ta odločba sploh ne obstaja. In se znova spuščamo v te debate, kot da ne bi ustavno sodišče že razložilo, kakšen je pomen tega, da se kolektivno zavarujemo in da je to ustavno legitimen cilj, v imenu katerega se lahko poseže v svobodno odločanje. Sedaj se pojavljajo argumenti, naj tisti, ki se nočejo cepiti, pač trpijo posledice. Ampak po njegovem laičnem prepričanju cepljenje ne funkcionira tako, in tudi ustavno sodišče poudarja prav idejo precepljenosti. Ne torej, da se družba razdeli na dva razreda, ampak da stopi skupaj in sku-

paj zagotovi zdravje in varnost vsem. Posebej pa tistim, ki se želijo cepiti, pa tega iz medicinskih razlogov ne morejo. Dolžnosti imamo tudi do njih (Neubauer 2021).

U-I-127/01

Ustavno sodišče RS je v svoji odločitvi U-I-127/01, z dne 12.02.2004 začrtalo smernice glede obveznega cepljenja.

Pomembne ugotovitve iz odločbe Ustavnega sodišča U-I-127/01 z dne 12.02.2004:

- V primeru obveznega cepljenja gre za poseg v nekatere človekove pravice – v pravico posameznika odločati o samem sebi, v pravico do varstva njegove telesne integritete (35. člen Ustave) in v pravico do prostovoljnega zdravljenja (tretji odstavek 51. člena Ustave).
- Cilj, ki ga je zakonodajalec zasledoval pri določitvi obveznega cepljenja, je preprečevanje širjenja nalezljivih bolezni. S tem naj bi se v čim večji meri zagotovilo varstvo posameznika pred okužbo in preprečil nastanek epidemij, ki so v preteklosti povzročile okvare zdravja, v nekaterih primerih pa tudi smrt velikega števila prebivalcev.
- S cepljenjem proti nalezljivim boleznim se vzpostavi imunost posameznika, ki je bil cepljen, z 90-95 % precepljenostjo prebivalstva proti posameznim boleznim pa tudi tako imenovana kolektivna imunost prebivalstva. Širjenje nalezljivih bolezni in s tem nastanek epidemij je mogoče preprečiti le z zadostno stopnjo precepljenosti prebivalstva. Glede na to je nujno, da se cepljenju podvržejo vsi tisti, pri katerih niso ugotovljeni utemeljeni razlogi za opustitev cepljenja (t. i. kontraindikacije). Ker že Ustava sama v tretjem odstavku 51. člena dopušča, da se lahko z zakonom določijo zdravstveni ukrepi tudi brez privolitve posameznika, je zakonodajalec smel kot sredstvo za doseg cilja, ki ga je zasledoval, predpisati obvezno cepljenje. Ker se s cepljenjem zagotavlja

kolektivno varstvo prebivalstva pred nalezljivimi boleznimi, se posameznik pri uveljavljanju svoje pravice odločati o samem sebi ne more sklicevati na to, da bodo za varstvo pred širjenjem nalezljivih bolezni (in s tem tudi za varstvo njega samega pred okužbo) poskrbeli drugi, ki se bodo podvrgli cepljenju.

- Cepljenje je pomembno prispevalo k zvišanju ravni zdravja prebivalstva in je v veliki meri pripomoglo k upadanju števila obolelih in umrlih za nalezljivimi boleznimi oziroma k temu, da že več let ni bilo epidemij oziroma celo posameznih primerov nekaterih nalezljivih bolezni. Obvezno cepljenje je po oceni Ustavnega sodišča primeren ukrep za doseganje zasledovanega legitimnega cilja, tj. preprečevanja in obvladovanja nalezljivih bolezni.
- Ustavno sodišče tudi ocenjuje, da korist, ki jo prinaša cepljenje za zdravje posameznika in širše skupnosti, presega morebitno škodo, ki utegne nastati posameznikom zaradi stranskih pojavov tega ukrepa. Po oceni strokovnjakov je za posameznika tveganje, da bo utrpel zdravstveno okvaro zaradi cepljenja, bistveno manjše od tveganja, ki bi ga zanj predstavljala sama bolezen, ki bi lahko povzročila hujše posledice kot cepljenje. V primerih, ko bi cepljenje pomenilo preveliko tveganje za zdravje posameznika, pa Zakon omogoča ugotavljanje (trajnih) utemeljenih razlogov za opustitev cepljenja.
- Opustitev obveznega cepljenja bi pomenila veliko tveganje, da bi v primeru, če bi zaradi tega stopnja precepljenosti padla pod kritično mejo, prišlo do ponovnega pojava nalezljivih bolezni in epidemij. Te posledice bi bile za zdravje oziroma življenje ljudi neprimerljivo večje, kot je tveganje za nastanek zdravstvenih težav, ki se le izjemoma pojavijo po cepljenju. Ustavno sodišče tako ocenjuje, da koristi, ki jih prinaša obvezno cepljenje za zdravje posameznika in članov širše skupnosti, presegajo teže posledice posega v ustavne pravice posameznika. Zato obvezno cepljenje, ni prekomeren ukrep.

- Zahtevi glede obveznega cepljenja tudi ni mogoče očitati neskladnosti s 56. členom Ustave. Ustava zavezuje državo, da mora zagotoviti posebno varstvo in skrb populaciji. Zakonodajalec to varstvo zagotavlja s predpisi na družinskopravnem, delovnopravnem, socialnovarstvenem in drugih področjih. Posebno varstvo in skrb morata biti otrokom zagotovljena tudi na področju zdravstvenega varstva. Zakonodajalec je torej z določitvijo obveznega cepljenja ravnal v skladu z dolžnostjo, da vsem, posebej pa še otrokom, zagotovi potrebne preventivne in kurativne zdravstvene ukrepe, ki zagotavljajo najvišjo možno stopnjo zdravja.

Vavrička in drugi proti Češki republiki, 47621/13

V sodbi Velikega senata Evropskega sodišča za človekove pravice v zadevi *Vavrička in drugi proti Češki republiki* je ESČP z večino (šestnajst glasov proti enemu), dne 8.4.2021 presodilo, da ni prišlo do kršitve 8. člena (pravica do spoštovanja zasebnega življenja) Evropske konvencije o človekovih pravicah, ker je Češka določila obvezno cepljenje. Sodišče je poudarilo, da v skladu s sodno prakso obvezno cepljenje kot neprostovoljno zdravstveno posredovanje pomeni poseg v telesno integriteto in s tem zadeva pravico do spoštovanja zasebnega življenja, zaščiten z 8. členom Konvencije. Obvezno cepljenje predstavlja odgovor državnih organov na družbeno potrebo po zaščiti zdravja posameznika in javnega zdravja pred zadevnimi boleznimi ter varuje proti trendu upadanja stopnje cepljenosti.

Dr. Andraž Teršek tudi v tem primeru ugotavlja, da gre torej za dva legitimna cilja obveznega cepljenja, ki sta v prevladujočem javnem interesu. Prvi cilj je »imunizacija«, oziroma »množična imunost« populacije, drugi in enakovreden cilj pa – po besedah sodišča – zaščita vsakega otroka pred hudimi boleznimi, ob »množični

imunosti« kot drugem cilju (Teršek 2021). Sodišče je presodilo, da sta oba cilja komplementarna in v primernem, delujočem (ali funkcionalnem) medsebojnem ravnovesju. Češko pravno politiko in zakonodajo glede cepljenja je sodišče označilo za najboljšo rešitev, ki je v največjo korist vseh otrok. Iz sodbe pri tem izhaja, da mora biti pri vseh odločitvah, ki zadevajo otroke, doseganje za njih največje koristi izjemnega pomena. Kar zadeva imunizacijo, mora biti cilj, da je vsak otrok zaščiten pred hudimi boleznimi s cepljenjem ali zaradi čredne imunosti. Za češko zdravstveno politiko bi torej lahko rekli po presoji sodišča, da je v skladu z največjimi interesi otrok, ki so v njenem središču.

Sodišče je nato presojalo sorazmernost politike cepljenja. 8. člen Konvencije namreč določa, da ima vsakdo pravico do spoštovanja svojega zasebnega in družinskega življenja, svojega doma in dopisovanja. Javna oblast se ne sme vmešavati v izvrševanje te pravice, razen če je to določeno z zakonom in nujno v demokratični družbi zaradi državne varnosti, javne varnosti ali ekonomske blaginje države zato, da se prepreči nered ali zločin, da se zavaruje zdravje ali morala ali da se zavarujejo pravice in svoboščine drugih ljudi. Posledično sodišče v takih primerih vselej presoja sorazmernost posega oziroma ali je določeno vmešavanje države nujno v demokratični družbi.

Sodišče je ugotovilo, da je češka politika sledila legitimnim ciljem varovanja zdravja in pravic drugih, pri čemer je opozorilo, da cepljenje ščiti tako tiste, ki ga prejmejo, kot tudi tiste, ki jih iz zdravstvenih razlogov ni mogoče cepiti in ki se zato naslanjajo na čredno imunost za zaščito pred resnimi nalezljivimi boleznimi. Presodilo je tudi, da v tem okviru za toženo državo velja široko polje proste presoje. Iz odločitve sodišča torej lahko sklepamo, da država z zakonom lahko predpiše obveznost cepljenja. Obvezna cepiva so legitimni cilj v javnem interesu, ker pome-

nijo zaščito posameznikovega zdravja in ker pomenijo zaščito zdravja celotnega prebivalstva, če tako odloči medicinska stroka. Če je utemeljen zdravstveni razlog zakonsko predpisan kot edina dopustna izjema od obveznega cepljenja, to ni v nasprotju s Konvencijo. Primarni cilj take pravne ureditve namreč ni kaznovanje, ampak preventiva, ki lahko učinkovito prispeva k nadaljnjemu padanju števila cepljenih otrok za nevarne bolezni, zato ni v nasprotju s Konvencijo. To pa je družbena potreba in zato so ti ukrepi nujni v demokratični družbi (Pirc Musar 2021).

V odvetniški pisarni Nataše Pirc Musar nadalje ugotavljajo, da še ni jasno, kaj to pomeni za morebitno uvedbo obveznega cepljenja proti covid-19, vsekakor pa se nakazujejo možnosti, da je to mogoče uvesti, če je obveznost predpisana z zakonom, če cepljenje in cepivo podpre medicinska stroka, ter če je to nujno v demokratični družbi, da se zavaruje zdravje. Temu stališču pritrjuje dr. Andraž Teršek, saj se Evropa in svet od marca 2020 tako rekoč ukvarjata z eno samo boleznijo, kot najnevarnejšo boleznijo, vključno z neomejenim številom možnih sevov (Teršek 2021).

3 Conclusio

Temeljne človekove pravice in dolžnosti so v sodobni družbi materialnopravni vir pozitivnega prava in merilo vsebinske pravilnosti prava ter so postavljene kot izhodišče in merilo pravnosti. Pravilnega in pravičnega prava brez temeljnih človekovih pravic namreč ni (Mozetič 1998). Pravici do zdravja in življenja sta bazični človekovi pravici in predstavljata *conditio sine qua non* praviloma vsem ostalim človekovim pravicam. Družbeno pravično je tudi zavedanje, da lahko s svojimi (ne)odgovornimi ravnanji glede obvladovanja epidemije vplivamo na zdravje drugih – vsaka pravica se namreč konča tam, kjer se začne pravica drugega. Platon imenuje pravičnost kot prvo temeljno človekovo vrednoto,

ki ima svojo bistveno socialno sestavino: biti pravičen do drugih ljudi. Pravičnost je, tako se zdi, eno izmed temeljnih vodil človeka, družbenega bitja v sožitju z drugimi ljudmi in individualne osebe, v odnosu do kozmosa (Novak 2008).

Pripadnost človekovim pravicam je neka posebna, *sveta reč*, oziroma kot taka vsaj velja v svetu. Je nujni prvi pogoj oziroma *porok prava in pravičnosti*. Brez kulture, ki bi to pripadnost poptanjanila, ni pravne države (Jaklič 2016). Pravo kot sistem, ki je in ki mora biti razumen, tudi logičen, naj bi bil odraz človekovih moralnih kvalitete in intelektualnih sposobnosti, tudi kapacitet uma. Pravo bo zato uspešno pri sklicevanju na svojo moralno utemeljenost in racionalno prepričljivost samo v primeru, če bo vsebinsko in z načinom njegovega uresničevanja približano ljudem.² V postopku prepričevanja ljudi o smiselnosti cepljenja se je zato treba nagovarjati državljane in zagotavljati, da evalvacija sloni na dejavnih, ki temeljijo na znanstvenih dokazih, in tako le-ta ni pristranska.

Znanost je namreč glede nujnosti in potrebnosti cepljenja nedvoumno povedala svoje. Zaupanje v znanost je tudi edino oprijemljivo in predstavlja odločujoči faktor, ki se ga lahko tudi »empirično dotaknemo«. Zato je treba zagotoviti pravočasno informacijo o smiselnosti ter potrebnosti cepljenja za naše javno zdravje in življenje ter o vseh vidikih vpliva tega družbenega procesa. Cepljenje nedvoumno predstavlja tudi obrambni zid pred to hudo družbeno nadlogo. Gre torej za aktivacijski moment vseh progresivnih družbenih sistemov, saj le to lahko zagotavlja zdrav družbeni razvoj in blaginjo, ki si jo vsi tako zelo želimo.

Kakšna je torej cena neprecenljivih vrednot?

² Teršek, Približati pravo ljudem: Esej o odtenkih slovenske ustavne demokracije, Pravna praksa, št. 24-25/2009, priloga.

4 Bibliografija

AVBELJ, MATEJ. 2019. *Komentar ustave republike Slovenije*. Nova univerza, Nova Gorica.

JAKLIČ, KLEMEN. 2016. *Doktorand mora biti iz pravega testa*. Portal tax-fin-lex. Dostopno na: <https://www.tax-fin-lex.si/publikacije/TfHGlasnik/b8e1fe7a-854e-4125-bab5-bd244dbcb07e> (12. december 2021)

MOZETIČ, MIROSLAV. 1998. Temeljne človekove pravice kot merilo pravnosti. *Podjetje in delo* 6-7: 1063-1069.

NEUBAUER, SARAH. 2021. *Bi cepljenje proti covidu-19 v Sloveniji lahko postalo obvezno?* N1. Dostopno na: <https://n1info.si/koronavirus/bi-cepljenje-proti-covidu-v-sloveniji-lahko-postalo-obvezno/> (1. december 2021).

NOVAK, MARKO. 2008. *Poglavja iz filozofije in teorije prava*. Nova Gorica: Evropska pravna fakulteta.

PIRC-MUSAR, NATAŠA. 2021. Mnenje odvetniške pisarne Nataše Pirc – Musar.

RADBRUCH GUSTAV. 2016. Pet minut filozofije prava, V: Marjan Pavčnik, Miro Cerar in Aleš Novak: *Uvod v pravoznanstvo*, 13-14. Ljubljana: Uradni list RS.

STA. 2020. *Okrogla Miza glede COVID-19*. Ljubljana: Nova univerza.

TERŠEK, ANDRAŽ. 2009. Približati pravo ljudem: Esej o odtenkih slovenske ustavne demokracije. *Pravna praksa* 28(24/25): ii-viii, priloga.

TERŠEK, ANDRAŽ. 2021. *ESČP je končno presodilo in odločilo v primeru Vavrička in drugi proti Republiki Češki*, Dnevnik. Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042952917/mnenja/odprta-stran/preverite-kaj-o-prelomni-ceski-sodbi-o-cepljenju-meni-dr-andraz-tersek> (13. December 2021)

Sodne odločitve ESČP

Vavrička in drugi proti Češki republiki, 47621/13

Hatton in drugi proti Združenemu kraljestvu, 36022/97

Burden in Burden proti Združenemu kraljestvu, 13378/05

Lawless proti Irski, 332/57

Irska proti Združenemu kraljestvu, 5310/71

Handyside proti Združenemu kraljestvu, 5493/72

Olsson proti Švedski, 10465/83

Sodne odločitve Ustavnega sodišča

U-I-127/01

U-I-77/93

U-I-18/02

U-I-77/08

U-I-18/02

Up-74/95

U-I-219/03

U-I-178/10

U-I-123/11

U-I-18/02

U-I-219/03

U-I-178/10

U-I-123/11

VERONIKA BAJT¹

Virus strahu: nacionalizem in pandemična družba

Povzetek: Raziskave potrjujejo svetovni vzpon nacionalizma (Bieber 2020), rasizma (Chan in Montt Strabucchi 2020) in sovražnega govora v povezavi z izbruhom covid-19 (Moreno Barraneche 2020). Zunanji sovražniki oziroma nevarni Drugi še *zdaleč niso koncepti, ki jih povezujemo* zgolj z zgodovino, saj opisujejo tudi konstrukcije strategij spoprijemanja z izzivi sodobnosti. Prispevek analizira vladne ukrepe, ki so bili sprejeti v obdobju od pojava koronavirusne bolezni covid-19 in zadevajo prehajanje meja, ter jih vzporeja z nekaterimi zgodovinskimi primeri naslavljanja nalezljivih bolezni s karantenami in zapiranjem meja. Analiza pokaže krepitev izključevalnih nacionalizmov, ki najbolj prizadane že tako marginalizirane družbene skupine, predvsem migrantsko populacijo oziroma t. i. državljane tretjih držav.

Gljučne besede: nacionalizem, covid-19, karantena, meja, migracije, Slovenija

The Virus of Fear: Nationalism and Pandemic Society

Abstract: Research confirms a global rise of nationalism (Bieber 2020), racism (Chan and Montt Strabucchi 2020) and hate speech in connection with the outbreak of covid-19 (Moreno Barraneche 2020). External enemies or dangerous Others are far from concepts associated only with history, as they also describe strategies for dealing with challenges of modernity. The paper analyzes

¹ Veronika Bajt je raziskovalka na Mirovnem inštitutu / Veronika Bajt is a researcher at the Peace Institute. E-pošta: veronika.bajt@mirovni-institut.si

governmental measures taken in Slovenia in the period since the outbreak of the coronavirus that refer to border crossing, comparing them with historical examples of addressing infectious diseases by quarantine and border closure. The analysis shows a rise in exclusionary nationalism that mostly affects already marginalized social groups, especially the migrant population, i. e. third country nationals.

Keywords: nationalism, covid-19, quarantine, border, migration, Slovenia

1 Uvod

V Sloveniji je bila prva okužba z novim koronavirusom SARS-COV-2 oziroma covidom-19 odkrita 4. marca 2020. Ker je t. i. pacient nič (*patient zero*) prišel v Slovenijo preko Italije iz Maroka, je v želji po čim hitrejšem medijskem poročanju prišlo do napake v novici in je bil prvi oboleli najprej označen kot »Maročan« (Žerdin 2020, 12), dejansko pa je šlo za slovenskega državljana. Čeprav je bila napaka hitro odpravljena, raziskave potrjujejo, da je vsakršno medijsko etniziranje oziroma rasiziranje oseb lahko uvod v moralno paniko in porast odklonilnih in ksenofobnih stališč do določene skupnosti oziroma do tujcev nasploh (Cohen 2002). Ob bok širjenju globalnega strahu pred neznanim novim »vuhanskim« ali »kitajskim« virusom (He in Chen 2020) je sicer hitro popravljena napaka sprožila komentarje na družbenih omrežjih, da je za vnos virusa v Slovenijo kriv »migrant«. In kadar gre za pripadnika marginalizirane oziroma manjšinske družbene skupine lahko prav senzacionalistična retorika medijev, ki temelji na poudarjanju razlik in obtoževanju Drugega, spodbuja k izražanju naklonjenosti do nasilja nad celotno družbeno skupino (Javed in Miller 2019). S pojavom pandemije covid-19 so tovrstni izključevalni procesi postali še bolj očitni, na kar opozarjajo

tako medijski zapisi (Vuksanović 2020; Smajila 2021; Weiss 2021), kot tudi že obstoječe raziskave (Chan in Montt Strabucchi 2020; Moreno Barraneche 2020; Rošker 2021; Vidmar Horvat in Pušnik 2021; Zavratnik in Cukut Krilić 2021).

Obstoječe analize stanja, ki svetovni vzpon nacionalizma, rasizma in sovražnega govora v povezavi z izbruhom covid-19 vzporejajo s stanjem v Sloveniji, metodološko izhajajo predvsem iz medijskega in političnega diskurza ter ekspertnih intervjujev (Jurić Pahor 2020; Zavratnik in Cukut Krilić 2021). Pričujoči tekst že obstoječe raziskave nadgrajuje in empirični manko zapolnjuje s sociološko analizo procesov institucionalnega izključevanja, stigmatizacije in diskriminacije v povezavi z državnimi ukrepi, ki naj bi zamejili epidemijo v Sloveniji. Analiziram vladne ukrepe, ki so bili sprejeti v obdobju leta in pol od pojava koronavirusne bolezni covid-19 spomladi 2020 do konca poletja 2021, še posebej se osredotočam na tiste, ki naslavljajo vprašanje prehajanja meja in jih vzporejam z zgodovinskimi primeri naslavljanja nalezljivih bolezni s karantenami in zapiranjem meja.

V članku si zastavljam nalogo preveriti na primeru Slovenije, kakšen je odgovor na dve raziskovalni vprašanji: 1) kako razumeti odnos med nacionalizmom in pandemijo covid-19 in 2) ali je covid-19 v Sloveniji okrepil nacionalistične politike. Obstoječa razmišljanja znanosti na področju raziskovanja nacionalizma so namreč diametralno nasprotna in medtem ko se na eni strani nizajo argumenti za porast nacionalizma in konflikta med državami (izključevalne politike, prisvajanje cepiv, kopičenje zaščitne opreme, povečana prizadetost manjšin), hkrati teče tudi argumentacija, da je pandemija vzbudila porast mednarodnega povezovanja in skupnega globalnega soočanja z izzivi, ki jih je prinesel covid-19 (načrtovanje ukrepanja, npr. EU cepilne sheme in ukrepi pomoči, solidarnost, darovanje zaščitne opreme).

2 Metodologija

Članek teoretsko izhaja iz študij nacionalizma, oslanja pa se tudi na vidik nacionalizma oziroma stigmatiziranja nevarnih Drugih v zgodovinskih analizah javnozdravstvenih ukrepov, kot je na primer karantena oziroma izolacija. Osrednji empirični del predstavlja analiza vladnih ukrepov, kjer z aplikacijo analize politik raziskujem z metodami ovrednotenja politik na ravni programske orientacije upravljanja z epidemijo (gl. npr. Clarke idr. 2018; Feldman 1995; Mason 2002).

V prvi fazi dela je potekalo iskanje in identifikacija uradnih virov za vse ukrepe in odloke, ki so bili sprejeti od marca 2020 do julija 2021.² V drugi fazi raziskave, ki je obsegala zbiranje ukrepov in beleženje kratkega vsebinskega pregleda za vsak posamezen odlok oziroma uredbo, so se izrazile pomanjkljivosti Uradnega lista kot edinega zanesljivega vira za zbiranje podatkov. Čeprav je bil pri večini odlokov spremenjen le manjši del besedila (npr. le številka ali dodana alineja), je bil nov odlok le redko izdan kot »Odlok o spremembah Odloka«, in bolj pogosto kot celoten nov odlok. Tako je bilo iskanje dejanskih sprememb in novosti v odlokih oteženo. Na težavnost spremljanja veljavnih odlokov je opo-

² Na mestu je metodološka zabeležka oteženega dostopa do podatkov. Čeprav so na spletni strani Nacionalnega inštituta za javno zdravje (NIJZ) zbrana aktualna priporočila za določena področja, kronološkega pregleda vseh ukrepov na uradnih spletnih straneh ni mogoče najti. Dostop do natančnih informacij o odlokih je bil omogočen šele prek spletne strani Uradnega lista RS, a tudi tam dodatnega razdelka za covid-19 ukrepe ni mogoče najti. Z ukrepi je bilo precej težav, za ilustracijo izpostavljam zgolj dve: decembra 2020 je Ustavno sodišče (US) razveljavilo sklepe vlade o »koronaukrepkih«, ki niso bili podaljšani in objavljeni na predpisan način, tj. v Uradnem listu. Vlada tudi ni dosledno upoštevala sklepa US, da mora vsaj vsakih sedem dni na temelju mnenja stroke preverjati, ali so uvedeni ukrepi še potrebni za doseganje ciljev, in jih ob upoštevanju strokovnih razlogov podaljšati, spremeniti ali odpraviti, ter o tem obvestiti javnost.

zarjala tudi stroka, v javnosti pa je v povezavi z vladnimi ukrepi prevladal vtis, da gre za zmedo in neuskkljenost, celo kontradiktornost. Šele z januarjem 2021 je bilo tudi prvič zaslediti odlok o spremembah več odlokov skupaj za podaljšanje trajanja ukrepov; do takrat se je namreč podaljševal vsak odlok posebej.³

V javnosti so bile največ pozornosti deležne omejitve gibanja na občine ter omejitve pri prehodu državnih meja, zaprtje šol in fakultet, omejitve gibanja v nočnem času, zaprtje družabnih prostorov ter prepoved kulturnih in športnih prireditev (Jontes idr. 2021, 110). Zaradi izjemne številčnosti vladnih odlokov in uredb se analiza osredinja zgolj na eno področje in sicer na vsebinsko vprašanje meddržavne mobilnosti oziroma migracij v smislu omogočanja stika z družino tujcem.⁴ Tako so bili v nadaljevalni fazi raziskave izločeni vsi ukrepi in odloki, ki se niso dotikali mejnih prehodov oziroma vstopa v in izstopa iz države. Po vsebinskem pregledu vseh ukrepov sem izpostavila spremembe za prehajanje meje oziroma za karanteno pri tujcih. Pri tem je na primer opaziti, da se je kljub enaki vsebini in namenskosti odloka, ki ureja karanteno za državljane in tujce ob vstopu, ta preimenoval v začetku leta 2021. Tako se je sprva imenoval *Odlok o odrejanju in izvajanju ukrepov, povezanih s preprečevanjem širjenja COVID-19, na mejnih prehodih na zunanji meji in na kontrolnih točkah na notranjih mejah Republike Slovenije*, nato pa *Odlok o določitvi pogojev vstopa v Republiko Slovenijo zaradi zajezitve in obvladovanja nalezljivi-*

³ Ko so bili objavljeni Odloki o spremembah (ter se je zapisalo le novosti in dopolnitve prejšnjega odloka), hitre povezave do prejšnjega odloka, ki ga novi spreminja, na spletnih straneh Uradnega lista RS ni bilo najti – sam Odlok o spremembah pa brez izvirnika ni razumljiv. Preglednost bi se bistveno izboljšala, če bi se ob Odlokih o spremembah priložilo besedilo izvirnika.

⁴ 8. člen evropske konvencije o človekovih pravicah zagotavlja pravico do spoštovanja zasebnega in družinskega življenja (Svet Evrope 2010).

ve bolezni COVID-19. Ker so bili predhodno popisani vsi ukrepi, ta sprememba ni povzročala težav pri pregledu, a vendar se zdi pomembno zabeležiti, da velika količina odlokov z minimalnimi spremembami raziskovalkam_cem vsekakor lahko povroča težave oziroma oteži delo.

V času od marca 2020 do julija 2021 je vlada izdala 476 odlokov in uredb, več kot 270 samo v letu 2020. V analizo je vključen tudi pregled 21 zakonov in 9 z zakoni povezanih sklepov v tem obdobju, ki so relevantni za odnos Republike Slovenije do tujcev, predvsem t. i. državljanov tretjih držav. V podrobnejšo analizo je zajetih 68 odlokov in uredb, ki naslavljajo vprašanje prehajanje meja oziroma določitev pogojev vstopa in izstopa iz države. Deskriptivno analizo ukrepov za namen ugotavljanja prenosa uradnega diskurza primerjam s spremembami političnega konteksta, ki sem ga spremljala na spletnih straneh vlade in relevantnih ministrstev, ki so v javnih objavah ukrepe dodatno razlagali in komentirali.⁵ V pomoč pri analizi je bila tudi Ustava Republike Slovenije, še posebej naslednji členi: Pravica do gibanja (32. člen)

- *Vsakdo ima pravico, da se prosto giblje in si izbira prebivališče, da zapusti državo in se vanjo kadarkoli vrne.*
- *Ta pravica se sme omejiti z zakonom, vendar samo, če je to potrebno, da bi se zagotovil potek kazenskega postopka, da bi se preprečilo širjenje nalezljivih bolezni, se zavaroval javni red, ali če to zahtevajo interesi obrambe države.*
- *Tujcem se na podlagi zakona lahko omeji vstop v državo in čas bivanja v njej.*

Pravica do zasebnosti (35. člen)

- *Zagotovljena je nedotakljivost človekove telesne in duševne celovitosti, njegove zasebnosti ter osebnostnih pravic.*

⁵ Gl. npr. www.gov.si.

Svoboda dela (49. člen)

- *Vsakomur je pod enakimi pogoji dostopno vsako delovno mesto.*
- *Prisilno delo je prepovedano (URS 1991).*

3 Teoretski okvir: nacionalizem in karantena kot obramba pred nevarnim Drugim

Kompleksnost pojava nacionalizma zaobjema tako dimenzijo politične ideologije, nacionalnega gibanja, kot tudi diskurzivne in simbolne prakse vzpostavljanja pripadnosti skupnosti naroda. Problem definiranja Drugega tvori jedro nacionalizma in v vseh pojavnih oblikah je nacionalizem vedno zaposlen z mejami in razlikovanjem med »nami« in »njimi«. Ta vidik je v ospredju analize članka, ki se osredinja na institucionalni vidik, torej na nacionalizem v državnih politikah. Nacionalizem namreč ostaja pomembna sila svetovne politike in kljub pogostim napovedim o nasprotnem ni videti njegovega zatona (Bajt 2016). Gre za ključni pojav in mobilizacijski mehanizem 19. in 20. stoletja, nacionalna država pa ostaja kljub postnacionalnim transformacijam še vedno osrednja struktura zagotavljanja zaščite človekovih pravic in opredeljevanja članstva glede na civilno, politično, socialno in ekonomsko državljanstvo (Janoski 1998). Raziskave nacionalizma zato vključujejo interdisciplinarne pristope, ki koncept analizirajo kot sestavni del države (Billig 1995; Hearn 2006; Bajt 2016), saj tudi utrjene demokracije rutinizirajo nacionalizem preko vključenosti v politične strukture. Nacionalizem je torej inherentni element državnih politik, vgrajen v družbene procese in strukture.

Teoretiki nacionalizma, ki raziskujejo povezavo med nacionalizmom in covidom-19, ugotavljajo, da je pandemija (začasno) zasenčila protipriseljensko in protimuslimansko politiko in diskurz ter se ob tem sprašujejo, ali gre za stalen ali zgolj začasen pojav (Taylor Woods idr. 2020). V pričujočem članku na primeru Slovenije

sledim teoretizacijam, ki pandemijo mislijo v kontekstu prisotnosti oziroma odsotnosti izključevalnega nacionalizma (posameznih nacionalnih držav). Akademsko revija *Nations and Nationalism* je že poleti leta 2020 objavila diskusijo o vplivu pandemije covid-19 na razvoj nacionalizma in svetovne politike, v kateri so sodelujoči akademiki skušali s pomočjo znanstvenih teoretskih dognanj odgovoriti na naslednja vprašanja: 1) kako razumeti odnos med nacionalizmom in pandemijo covid-19, 2) ali bo covid-19 na dolgi rok okrepil ali ošibil moč nacionalne države in 3) ali bo covid-19 podžgal etnične in nacionalistične konflikte (Taylor Woods idr. 2020).⁶ A ker sta spreminjanje in kontinuiteta vedno tesno prepletena v procesih družbene transformacije, kot pronicljivo ugotavlja Florian Bieber (2020), bo tudi »potem« – čeprav drugačen – vseeno temelječ na »prej« (tj. pred pandemijo).

Kako torej teorija vidi »potem«, ki je pravzaprav že »zdaj«? Liah Greenfeld in Cynthia Miller-Idriss trdita, da je v primerjavi s prejšnjimi pandemijami zdaj nacionalizem ključna spremenljivka, ki vpliva na odgovore mnogih držav, soočenih s covidom-19 (Taylor Woods idr. 2020). Vsi teoretiki v razpravi poudarjajo politizacijo covid-19 v povezavi z nacionalističnim konfliktom med ZDA in Kitajsko, Greenfeld izpostavi tudi nacionalistične konflikte znotraj EU, ki jih je na površje izbezala pandemija (prav tam). Zdravstvo se »oborožuje« za doseganje nacionalističnih ciljev (tj. zdravje naroda), protipriseljenska in ksenofobna stališča so se s pojavom koronavirusa v večini držav okrepila in strokovnjaki opozarjajo na krepitev preganjanja etničnih manjšin ter z zaskrbljenostjo opazujejo krhke države t. i. globalnega juga, kjer je tveganje za nacionalistični in etnični konflikt največje (Taylor Woods idr. 2020). Covid-19 je povzročil

⁶ V razpravi so sodelovali teoretiki in teoretičarki iz ZDA, Velike Britanije in Kanade: Eric Taylor Woods, Robert Schertzer, Liah Greenfeld, Chris Hughes in Cynthia Miller-Idriss (Taylor Woods idr. 2020).

globalno povečanje diskriminacije proti migrantskim delavcem, beguncem in prosilcem za azil (Elias idr. 2021). Raziskave so tudi v slovenskem prostoru že pokazale na taktiko iskanja grešnih kozlov v manjšinah, marginaliziranih skupinah in stigmatiziranje beguncev kot kužnih Drugih (Zavratnik in Cukut Krilić 2021). Ker krizne situacije v ljudeh izzovejo strah, sta med izbruhi nalezljivih bolezni pogosta ksenofobija in rasizem – v času pojava covid-19, katerega izvor so pripisali kitajskemu mestu Vuhan, je na primer prevladovala sinofobija (Rošker 2021) oziroma protiazijski rasizem (Taylor Woods idr. 2020; Elias idr. 2021). Ob tem postane pomemben koncept nevarnih Drugih, ki so skonstruirani za promocijo strahu in sovraštva do domnevno drugačnih kultur, religij, civilizacij. Gre za nevaren potencial, ki ga ima lahko nacionalistična kolektivna paranoja v odnosu do tujcev (oziroma do specifičnih kategorij tujcev), še posebej kadar prežema vladne politike in na ta način vpliva na izključevalne in rasistične politike neenakosti (Bajt 2016).

Lekcije iz zgodovine zapiranja meja ali vzpostavljanja karanten pokažejo, da pri procesih, ki smo jih in jih še doživljamo zaradi pandemije covid-19, ne gre za nič bistveno novega. Karantena oziroma t. i. *lockdown* je kot spopad s covidom-19 sicer »prinesla transformacijo prostorsko-časovne dimenzije vsakdanjega življenja« (Jontes idr. 2021, 110) in zato vsekakor vzbudila občutek popolnega preseka s »prej«. Hkrati pa so tako preprečevanje vstopa tujcem kot mobilizacija represivnih sil, ločevanje zdravih od (potencialno) obolelih oziroma »kužnih« in stigmatizacija slednjih procesi, ki jih lahko opazujemo že vsaj od 14. stoletja, ko so se začeli organizirani institucionalni odzivi na epidemijo kuge (Tognotti 2013). V stoletjih, ki so sledila, so se sistemi izolacije seveda izboljševali in eden ključnih trenutkov je nastopil z ustanovitvijo zdravstvenih listin za ladje, ki so z natančnim popisom sanitarnega statusa izvorne luke omogočali pristaniščem, da so se zaprla za ladje, ki so priplule iz

področij, kjer je razsajala kuga. Postopki, ki so jim bili podvrženi kapitani takih ladij, močno spominjajo na ukrepe, ki smo jim priča v sedanosti; kapitana so na čolnu z ladje prepeljali v zdravstveno pisarno, kjer je bil ves čas v izolaciji, pogovor pa je potekal na varni distanci preko okenca, brez neposrednega osebnega stika. Kapitan je moral predložiti dokumente o zdravju posadke, potnikov in o izvoru natovorjenega blaga. Če je obstajal sum na bolezen, so vse ljudi preusmerili v karanteno, ladjo in blago pa razkužili in zadržali 40 dni. Začenši v Benetkah, so ta postopek kasneje vpeljale tudi druge evropske dežele (Tognotti 2013). »Prej« in »potem« sta v sozvočju. Vzporednice s trenutnimi družbenimi procesi najdemo tudi v 19. stoletju, ko je bila kolera poimenovana »azijska kuga«, njen izbruh pa so spremljali upori proti obveznemu cepljenju, ukrepom za zaježitev širjenja bolezni in porast moči policije, v 20. stoletju pa se je v povezavi z ukrepi zaježitve t. i. španske gripe uporabljal izraz »socialna distanca« (Tognotti 2013).

Zdravje nasploh je postalo osrednjega pomena pri oblikovanju moderne identitete, postalo je način predstavljanja in utelešenja integritete in – kar je problematično – homogenosti ali čistosti »nas«, skupnosti, in zlasti v 20. stoletju, naroda (Bashford 2003, 4). Z izbruhom gripe v letih 1918-1919 so v mnogih državah ukrepi nesorazmerno prizadeli etnične in marginalizirane manjšine, v kolonijah pa staroselsko prebivalstvo, na primer v Novi Kaledoniji (Tognotti 2013). Tudi v vseh kasnejših primerih izbruhov nalezljivih bolezni – od druge pandemije gripe v letih 1957-1958, ki je bila tudi stigmatizirano poimenovana »azijska gripa«, do nedavnih primerov t. i. prašičje in ptičje gripe ter SARS-a – so strategije v nekaterih državah doprinesle k diskriminaciji in stigmatizaciji določenih oseb in skupnosti, še posebej etničnih in marginaliziranih manjšin (Tognotti 2013). Nalezljive bolezni so skozi zgodovino vladam vedno omogočale pridobitev moči nad državljani in zgodovina pandemij

kaže, da se lahko ukrepi za nadzor gibanja uporabijo za oblikovanje nacionalne identitete, saj ljudje ostanejo zamejeni v svojo družino in zgolj bližnjo okolico. To na eni strani potrjujejo trenutni procesi zamejevanja širjenja covid-19, ko na primer Komunistična partija Kitajske medicino uporablja kot orožje za izvajanje nadzora nad teritoriji, ki jih ima za osrednje v svoji nacionalistični misiji, na drugi strani pa je epidemija SARS-a v letih 2002-2003 omogočila nacionalno identitetno politiko na Tajvanu v mobilizaciji proti »kitajski kugi«, kar se v sodobnosti ponavlja (Taylor Woods idr. 2020, 8). V skladu s teoretizacijami nacionalizma namreč proces kreiranja in krepitve nacionalne identitete teče hkrati navznoter (krepitev lastne identitete naroda) in navzven (proces razločevanja od Drugih), zato je nujna analiza odnosa do tujcev – še posebej tistih kategorij, ki so nacionalistično skonstruirane kot nevarni Drugi (Bajt 2016).

Zgodovinske analize s področja javnega zdravja omogočajo, da procese sedanjosti lahko razumemo tudi kot del razvoja družbenih procesov nacionalizacije na eni strani ter represije in stigmatizacije na drugi strani, ki se še dodatno krepijo s pojavom kriminalizacije migracij.⁷ Ko so države znotraj schengenskega območja odpravile notranje meje, so namreč poostrile nadzor na skupni zunanji meji. To pomeni izključenost državljanov t. i. tretjih držav, migracijska politika in upravljanje schengenskih meja v Sloveniji pa se je že pred pandemijo premikalo v smeri vse večje kriminalizacije migracij (Bajt 2019). Obstoječe analize odzivov javnih politik na pandemijo covid-19 so pokazale, da se je negotov položaj beguncev in

⁷ S kriminalizacijo migracij (t. i. krimigracija) mislim na aktualni trend konstrukcije migrantov kot simbolnih kršiteljev zakona. Povečana uporaba ukrepov kazenskega pregona za obravnavo »problematike migracij« in izvajanje krimigracijskih politik, kot sta npr. povečan nadzor meja in prisilno vračanje, povzročata diskriminacijske učinke in nespoštovanje pravic migrantov na ravni Slovenije, EU in globalno.

migrantov še povečal, da je bil ljudem na poti v veliki meri omejen dostop do azilnega postopka ter da so migranti in begunci postali del zaznamovanega telesa kužnega Drugega. »Retorike nacionalističnih politik v globalnem oziru in ‚vaške straže‘ na lokalnih nivojih so jih jasno opredelile kot tveganje javnemu zdravju« (Zavratnik in Cukut Krilić 2021, 83). Teoretiki govorijo o specifičnih tveganjih, ki se pojavijo, ko se »politika krivde« združi z nacionalizmom. Ta kombinacija prinaša povečano nevarnost za konflikt med posamezniki in skupnostmi, ki se jih dojema kot Druge; jezik o »umazanih« priseljencih, ki prenašajo bolezni, razčloveči celotne populacije in spremlja prepovedi priseljevanja, zaprtje meja, zavrnitve prošenj za azil, deportacije in podobne ukrepe (Taylor Woods idr. 2020, 3; 11).

4 Empirični rezultati: mobilnost in virus

Izhajajoč iz teoretičnih razprav, ki poskušajo razumeti odnos med pandemijo covid-19 in nacionalizmom, v empiričnem delu podajam temeljne ugotovitve raziskave, sledeč dvema uvodoma zastavljenima vprašanjema. Izhajam iz pregleda 68 odlokov in uredb, ki naslavljajo vprašanje prehajanja meja oziroma določitev pogojev vstopa v in izstopa iz države, ki jih analiziram skupaj s političnim kontekstom »upravljanja« migracij, zato so bili v pregled vključeni tudi relevantni področni zakoni.

4.1 Nacionalistični odzivi na pandemijo covid-19: zapiranje meja

Začelo se je 11. marca 2020, ko je v veljavo stopila *Odredba o določitvi pogojev vstopa v Republiko Slovenijo iz Italijanske republike zaradi preprečevanja širjenja nalezljive bolezni SARS-CoV-2 (covid-19)*, ki je določila pogoje vstopa na območje Slovenije iz Italije. Vlada Marjana Šarca, ki je sicer sestopila 27. januarja 2020, je na podlagi 39. člena Zakona o nalezljivih boleznih že februarja pripravila ta ukrep, 12. marca pa je razglasila epidemijo. 13. marca 2020 je Državni zbor

imenoval novo vlado pod vodstvom Janeza Janše. »Besede epidemija koalicijaska pogodba sploh ni omenjala« (Žerdin 2020, 37), a je postala središčna točka delovanja vseh državnih struktur in institucij.

Odredba je ukinila vlakovni potniški promet med Italijo in Slovenijo ter vzpostavila šest kontrolnih točk na mejnem območju na cestnih povezavah z Italijo, ki je kmalu po izbruhu pandemije decembra 2019 postala najbolj prizadeta država v Evropi, saj ima Bergamo odlične letalske povezave s kitajskim Vuhanom. Ponovil se je zgodovinsko že opisan potek širjenja okužbe, ki sledi človeški mobilnosti, trgovskim putem in pretoku globalnega kapitala, zato ne preseneča odziv nacionalnih držav, ki so se prav tako v skladu s tradicijo skušale zaščititi z zapiranjem meja, izolacijo in uvedbo karantene. V raziskavi mejnega območja med Italijo in Slovenijo, kjer lucidno analizira mejo kot metodo, Jurić Pahor ugotavlja, da se je v prvem valu pandemije pokazalo, da se le-ta »paradigmatično vzpostavlja in razrašča v obmejnih območjih nacionalnih držav« (2020, 57), njena analiza pa pokaže, da gre za nacionalistično upravljanje s pandemijo. To potrdi tudi naša raziskava, ki v pregledu vladnih odlokov in uredb, ki so sledile, zaznava trend krepitve nacionalističnega izključevanja tujcev. S to oznako so najpogosteje definirani vsi, ki niso državljani, pregled retorike političnih akterjev, ki so kontekstualizirali odloke in uredbe pa kaže tudi trend vse bolj etnizirane stigmatizacije državljanov določenih držav kot kužnih Drugih (Zavratnik in Cukut Krilić 2020) oziroma nevarnih Drugih (Bajt 2016).

Odloku o prepovedi opravljanja zračnih prevozov (16. marec 2020) je 17. marca namreč sledil *Odlok o začasnem prenehanju obratovanja mejnih prehodov za obmejni promet na meji z Republiko Hrvaško*. Za razliko od prve odredbe, ki jo je podpisal minister za zdravje Aleš Šabeder, je oba odloka podpisal novi predsednik vlade Janez Janša. Sledila je množica vladnih odlokov; na primer 24. marca *Odlok o določitvi pogojev vstopa v Republiko Slovenijo iz*

Republike Avstrije zaradi zaježitve in obvladovanja nalezljive bolezni, ki je vzpostavila 13 kontrolnih točk na cestnih povezavah na mejnem območju z Avstrijo, ter v aprilu še razširitev na Madžarsko (Ministrstvo za zdravje 2020). Izpostaviti velja, da so podobne ukrepe seveda sprejemale mnoge države po svetu, saj naj bi bili namenjeni preprečevanju širjenja virusa. A vse več raziskav ugotavlja, da so bili pogosto ukrepi nesorazmerni in izrabljeni za nove oblike dominacije in politizacije (Bieber 2020; Jurić Pahor 2020; Zavratnik in Cukut-Krilić 2020). Začetno zapiranje zahodne in severne državne meje je tudi v Sloveniji sledilo poročilom o širjenju virusa, ki je v Evropi najprej in najmočneje prizadel prav sosednjo Italijo in njeno pokrajino Bergamo, kamor se je, poleg Avstrije, v času zimskih počitnic na smučanje odpravilo kar nekaj slovenskih državljanov. Tudi dikcija prvih odredb je izpostavljala, da jih izvajajo zdravstveni delavci in Civilna zaščita ob asistenci policije, poudarek je bil na merjenju temperature potnikov in javnozdravstvenih zaščitnih ukrepih. Ob tem pa je bila jasna ločnica potegnjena med tujci, ki so v državo lahko vstopali zgolj z negativnim testom⁸ ali brez »jasnih znakov okužbe zgornjih dihal« in državljanov, ki so bili v primeru znakov okužbe »seznanjeni z navodili Nacionalnega inštituta za javno zdravje«. Javno življenje se je v prvem valu dejansko ustavilo, Slovenija je – tako kot večina sveta – »ostala doma«.

Čeprav je bila epidemija z odlokom predsednika vlade preklicana 14. maja 2020, je večina ukrepov veljala še do konca maja, hkrati pa so se še vedno izdajali novi odloki o izvajanju ukrepov na mejnih prehodih. Ker so odredjali tudi karanteno oziroma domačo izolacijo,

⁸ Tj. »dokazilo v slovenskem, angleškem ali italijanskem jeziku, ki ni starejše od treh dni, o opravljenem molekularnem laboratorijskem testu na prisotnost SARS-CoV-2 (COVID-19), s katerim izkaže negativen izvid na SARS-CoV-2 (COVID-19)«.

sprememb pa je bilo v kratkem časovnem razponu veliko, je vladala precejšnja zmeda v javnosti. Od začetne določitve sedmih dni za prestajanje karantene, je kasneje prišlo do spremembe na 14 dni in potem spet skrajšanje na 10 dni. Tudi pogoji prekinitve karantene so se večkrat spremenili, v smislu koliko dni je moralo miniti od začetka karantene, da je za prekinitve zadostoval negativen bris. Po razglasitvi konca epidemije so se postopno ukinile tudi karantene ob vstopu v državo, a predpisi so se še vedno ves čas spreminjali. Medtem ko so večinskemu prebivalstvu nejasni in ves čas spreminjajoči se predpisi povzročali nelagodje, so se pokazale posledice nacionalističnih tendenc odločevalcev za migrantske delavce. Strah pred virusom se je namreč kmalu preusmeril z zahoda na jugovzhod; od Italije k balkanskim državam, iz katerih prihaja večina migrantske populacije v Sloveniji. Analiza ukrepov in spremljajoče politične retorike kaže na nacionalistične podtone v odzivih na epidemijo. Ukrepi so ustvarjali ločnico med nevarnim Drugim, ki naj bi prihajal od zunaj, čeprav je vse več podatkov potrjevalo (gl. npr. COVID-19 Sledilnik), da se virus najbolj širi na delovnih mestih, v skupnem gospodinjstvu, v domovih starejših občanov in na zasebnih druženjih po vsej Sloveniji. A hkrati je vlada poudarjeno nadzorovala predvsem južno mejo s Hrvaško in omejevala vstop državljanov tretjih držav. 26. maja 2020 je Delavska svetovalnica – društvo za zagovorništvo ranljivih skupin na odločevalce naslovila javno pismo, v katerem je bila izpostavljena stiska delavk in delavcev iz Bosne in Hercegovine, Srbije, Severne Makedonije, ki imajo v Sloveniji začasno ali stalno bivanje:

ljudje so si na podlagi informacije o ponedeljkovem odloku, ki je začel veljati v torek, upali iti v Bosno in Hercegovino, Srbijo, Severno Makedonijo ... čakali so na petek, da gredo k domačim. Med njimi je kar nekaj takšnih, ki niso videli svojih bližnjih po nekaj tednov in celo mesecev! Med njimi je kar nekaj takih, ki so se prav

na podlagi tega odloka končno odpravili v domače kraje. Ampak ne - včeraj popoldne se je plošča obrnila, kar naenkrat so vsi ki so (bili) v »tretjih državah«, očitno »rizična skupina« (...) imamo vse te ljudi, ki so absolutno zmedeni, ki begajo od ene informacije do druge, imamo mejne policiste, ki skoraj vsak dan dobijo druga navodila, skratka imamo popoln kaos (...) tovrstne stihijske karantenske odločitve zelo koristijo slabim delodajalcem, ki že imajo pripravljene odjave delavcev iz socialnega zavarovanja, ker se delavci - »niso javili na delo« (...) Predstavljajte si ljudi, ki jih bo po koncu karantene pričakal zagovor pred izredno odpovedjo delovnega razmerja! (Delavska svetovalnica 2020)

Dopis Delavske svetovalnice jasno ilustrira stisko migrantske populacije, ki se je zaradi stigmatizacije t. i. tretjih držav znašla v vlogi nevarnega, kužnega Drugega. Pritisk je sicer zalegel in 29. maja 2020 je vlada sprejela odločitev, da osebam s stalnim ali začasnim bivališčem v Sloveniji ob vstopu v Slovenijo iz tretjih držav ne bo treba v karanteno (Račič 2020).

Na podobno problematiko so opozarjali tudi državljanke in državljani v partnerskih zvezah s tujci, ki so izpostavljali, da s tovrstnim izključevanjem državljanov tretjih držav država ne preprečuje okužb, le stigmatizira. Državljanje Slovenije so tako pri vstopu iz drugih držav EU, ne glede na to, ali so bile na seznamu varnih držav ali ne, lahko vstopali brez omejitev. Pogoji za »tuje« partnerje iz držav, ki niso bile na seznamu epidemiološko varnih, pa so zahtevali odreditev karantene. Pravila so se pogosto spreminjala; najprej so bili bližnji sorodniki (npr. registrirani na istem naslovu, kar pa izključuje tiste, ki ne živijo skupaj) deležni izjeme, kasneje spet ne. Ljudje so se soočali s precej težavami, npr. čeprav je šlo za partnersko zvezo oziroma zakonca, za državljane Slovenije karantene ni bilo, za tujca pa, čeprav sta bili obe osebi potencialno prenašalca okuž-

be glede na epidemiološke ocene. Še več, slovenskemu državljanu tudi po večdnevnom poslovnem potovanju v Srbijo ni bilo treba v karanteno. Tudi tujcem, ki so poslovno pripotovali v Slovenijo iz držav EU ali schengenskega območja, ne. Za državljane tretjih držav, ki so nameravali poslovno pripotovati v Slovenijo, pa so bila pravila drugačna. Njim karantena ob vstopu v Slovenijo ni bila odrejena le, če »predložijo dokazilo ministrstva za gospodarski razvoj in tehnologijo, da bi v primeru odreditve karantene prišlo do večje družbene ali gospodarske škode« (Račič 2020), kar v upravljanju mobilnosti tujcev izpostavlja ekonomski vidik nacionalnega interesa, ki je sestavni del moderne države.

4.2 Covid-19 in krepitev nacionalističnih teženj: nevarne »temnordeče države«

Diskrepanca je bila še posebej očitna v času poletnih počitnic leta 2020, ker je vlada državljanom Slovenije omogočila nemoteno prehajanje meje s Hrvaško, da so lahko odšli na morje. Junija je notranji minister Aleš Hojs izjavil, da si Slovenija kljub priporočilom Evropske komisije pridržuje pravico, da sama odloča o odpiranju ali zapiranju epidemioloških meja: »sami bomo še naprej urejali tudi, katera država je na rdečem, rumenem ali zelenem seznamu« ter ob tem ponovil, da se »v primeru, da je Hrvaška uvrščena na rumeni seznam, slovenski državljani in tisti s stalnim ali začasnim prebivališčem v Sloveniji, vrnejo brez odrejene karantene, omenjena sprememba pa za hrvaške državljane, ki želijo vstopiti v Slovenijo, pomeni štirinajstdnevno karanteno, če ne sodijo v katero izmed izjem« (Vlada Republike Slovenije 2020a). Določanje karantene zgolj na podlagi državljanstva varovanje javnega zdravja uporablja kot krinko za prizadevanja za zaostritev mejnega režima in tako perpetuira strah pred tujci (prim. Jurić Pahor 2020). Sredi julija 2020 je vladni govorec Jelko Kacin poročal, da je Slovenija

»uspešno zamejila vnos virusa iz držav Zahodnega Balkana« (Vlada Republike Slovenije 2020b).

Tudi ko so se jeseni 2020 ukrepi malce prilagodili in omogočili vstop iz t. i. rdečih držav brez karantene s predložitvijo negativnega testa, je vlada daljše obdobje priznavala le teste z območja EU in tako onemogočala enake pogoje za vse tujce. Drugačna obravnava tujcev je bila v vladnih ukrepih očitna na primer pri navajanju držav, v katerih so lahko izdana potrdila o prebolelosti oziroma o negativnem rezultatu testa, da se oseba izogne karanteni. Sprva so bile to samo države EU oziroma Schengna, nato so bile dodane tudi posamezne države, kot npr. Avstralija in Ruska federacija – ne pa države zahodnega Balkana, npr. Bosna in Hercegovina.

Še jasneje se je krepitev nacionalistične obravnave pokazala s pojavom cepiva, ki je bilo na primer v Srbiji veliko hitreje in lažje dostopno kot v Sloveniji. V začetku julija 2021 je v veljavo stopil *Odlok o spremembah in dopolnitvi Odloka o določitvi pogojev vstopa*, ki je tujcem iz t. i. temnordečih držav – četudi so bili cepljeni – prepovedal vstop v državo, čeprav je strokovna skupina vladi predlagala ukinitve obvezne karantene za cepljene in prebolevalnike ter izenačitev vstopnih pogojev za tujce z rizičnih območij. Odzivi javnosti so opozarjali, da je »sredi pandemije deliti ljudi na tujce in Slovence« zelo nevarno (Smajila 2021) in situacija se je spremenila šele z uvedbo evropskega digitalnega potrdila in ukinitvijo prepogosto arbitrarno določenih barvnih seznamov držav.⁹

V odgovor na izhodiščno vprašanje, izhajajoče iz teoretskih razprav o vplivu covid-19 na nacionalizem, analiza vladnih ukrepov pokaže, da je v Sloveniji epidemija zgolj začasno – če sploh – zasen-

⁹ V tujini cepljeni proti covidu-19 v Sloveniji ne morejo pridobiti EU digitalnega potrdila.

čila protipriseljensko in protimuslimansko politiko in diskurz, saj je bila ponovna zaostritev vladne retorike opazna že vsaj od druge polovice 2020.¹⁰ Poleg vladnih odlokov in uredb o pogojih prehanja meja so v analizo vključeni tudi relevantni zakoni in z zakoni povezani sklepi o obravnavi tujcev oziroma »upravljanju« migracij iz analiziranega obdobja (od marca 2020 do julija 2021). Decembra 2020 so na primer v predlogu novele zakona o mednarodni zaščiti kljub opozorilom pravosodnega ministrstva in nevladnih organizacij ostale sporne določbe, ki prosilcem za azil omejujejo ustrezno sodno varstvo. Vlada je zaostрила pogoje tudi v noveli zakona o tujcih in zakona o zaposlovanju in delu tujcev. Zakon o tujcih, ki je bil brez ustrezne razprave sprejet marca 2021, v uporabi pa je od maja 2021, načenja množico temeljnih pravic različnih skupin prebivalcev. V javnosti je odmevala zaostritev pogojev študija za študente iz držav, ki niso članice EU; poleg njih je ogrozil tudi pravice tujih delavcev in njihovih družin, pravice nastanjenih v centru za tujce in pravice prosilcev za azil, ki so prepuščeni arbitrarnim ukrepom oblasti. Že kmalu po razglasitvi epidemije je vlado skupina aktivističnih organizacij pozvala k ukrepanju:

Vlada Republike Slovenije pandemijo zlorablja za uveljavljanje politik strahu in diskriminacije proti eni izmed najbolj ranljivih skupin v Evropi – proti migrantom in beguncem, ki so ujeti na balkanski poti (...) Prisotnost vojske na meji [s Hrvaško] nominalno upravičuje z omejitvijo pandemije, vendar pa bi ojačano delovanje vojske na meji dejansko služilo zgolj temu, da bi se ljudem še naprej onemogočalo iskanje zatočišča in mednarodne zaščite znotraj Evropske unije. (InfoKolpa idr. 2020)

¹⁰ V tekstu ne analiziram vladne retorike na družbenih medijih, ki bi pokazala na večleten trend populističnega hujskanja proti priseljevanju in stigmatiziranja predvsem državljanov tretjih držav z Balkana in Bližnjega vzhoda s poudarjeno islamofobijo.

Kljub suhoparni pravniški dikciji odlokov in odredb je prav njihovo javno komentiranje s strani vladnih predstavnikov pogosto razkrilo nacionalistično ozadje, na katerega opozarjajo tovrstni javni odzivi. Analiza ukrepov pokaže na povezavo med upravljanjem epidemije in mobilnosti. Zgolj iz uredb je težje dokazati, da je šlo za namen izključevanja tujcev, je pa bila to dejanska posledica, še posebno za osebe iz balkanskih držav, ki tvorijo jedro migrantske delovne sile v Sloveniji. Odziv nevladnih organizacij, delujočih na področju migracij in azila, je vladne ukrepe glede zaostrovanja vstopnih pogojev pri prehajanju meja zato povezal s pravico do svobode gibanja in zasebnega življenja:

Kot je na Odmevih TV Slovenija povedal minister Hojs, je bil ukrep prepovedi prehajanja meje sprejet predvsem zato, da bi med prazniki ljudem preprečili obiskovanje družin in sorodnikov v državah na Balkanu. Sprejet je bil torej z namenom, da bi nesorazmerno prizadel priseljence, saj jim ne odreka le pravice do svobode gibanja, ampak tudi do zasebnega in družinskega življenja. (Mirovni inštitut idr. 2021)

5 Diskusija

Vlada je prvič razglasila epidemijo 12. marca 2020. Toda virus strahu pred okužbo in virus strahu pred migracijami in tujci je simbolno vstopil v Slovenijo že veliko prej (gl. Kogovšek Šalamon in Bajt 2016). Čeprav obstoječa zakonodaja kot tujko in tujca definira vsako osebo, ki nima državljanstva Republike Slovenije, je jasno, da obstajajo različne kategorije tujcev in da vse niso enako obravnavane ne v zakonih in ukrepih ne v javni percepciji in nacionalističnem diskurzu. Že januarja 2020 se je na dnevnem redu skupnega zasedanja odbora za zdravstvo ter odbora za notranje zadeve, javno upravo in lokalno samoupravo znašla točka

»problematika zagotavljanja zdravstvene varnosti policistov in zdravstvenih delavcev ob stikih z ilegalnimi migranti« (Žerdin 2020, 23), ki jo je predlagala poslanska skupina SDS z namenom opozarjanja na to, da »v Evropo in tudi v Slovenijo prihaja vedno več ilegalnih migrantov, ki pa s seboj prinašajo tudi nevarne infekcijske bolezni, ki so v Evropi že davno izkoreninjene« (SDS 2020). Na seji je poslanka SDS zatrdila, da gre za dejstvo, »da so to bolezni, ki prihajajo v naše kraje ... prek ilegalnih migracij« (Žerdin 2020, 25), medtem ko so strankarske objave poročale, da »naj bi se v zadnjih treh letih primeri hepatitisa B povišali za kar 300 odstotkov, primeri ošpic za 450 odstotkov, število primerov tuberkuloze pa naj bi naraslo za 30 odstotkov« (SDS 2020). Vztrajno in večletno ustvarjanje strahu pred migranti, ki je bilo še posebej poudarjeno od t. i. dolgega poletja migracij leta 2015, je značilno za retoriko desničarskih političnih akterjev, ki javno podporo gradijo na enostavnih populističnih floskulah izključevanja in uperjanja prsta v grešne kozle (Bajt 2019).

Spomladi 2020, ko je bilo še mnogo neznank, je vlada najprej reagirala z zaprtjem meja z vsemi sosednjimi državami. To je odražalo reakcijo večine nacionalnih držav po svetu, zato so se teoretiki nacionalizma spraševali, ali bo pandemija nujno pomenila porast nacionalističnih politik. Glede na to, da je z množico začasnih odlokov vladajoča elita v Sloveniji kmalu prešla na vse bolj vidne poskuse nadzorovanja predvsem južne, tj. schengenske meje s Hrvaško, ki omejuje vstop državljanom tretjih držav, analiza pokaže trend vse bolj etnizirane stigmatizacije državljanov določenih držav kot nevarnih Drugih. Težnja po zaostritvi nadzora schengenske meje, sicer jasna stalnica v procesih kriminalizacije migracij, je v času pandemije dobila nov zagon. Analiza je pokazala na proces stigmatiziranja državljanek in državljanov globalnega Juga oziroma jugovzhodne evropske »periferije«, ka-

mor se odriva Balkan.¹¹ Ukrepi za zamejevanje epidemije v Sloveniji so izpostavili že obstoječe neenakosti, hierarhije in ranljivosti ter tako zgolj nadaljevali sistemski rasizem in politike nacionalističnega izključevanja. Krepitev nacionalizma in poskusi reguliranja družbenih odnosov so prizadeli že tako marginalizirane družbene skupine. Raziskave so na primer pokazale izključenost begunske populacije (NIEM 2020), migrantski delavci in delavke *z začasnimi dovoljenji za bivanje* so bili v precejšnji meri izvzeti iz različnih »paketov ukrepov za omilitev posledic epidemije« in kljub plačevanju davkov niso bili prejemniki turističnih bonov ipd. Zapoved »ostani doma« in z njo povezani ukrepi omejevanja gibanja na občino prebivališča in družjenja zgolj na družinske člane oziroma člane istega gospodinjstva je pomenila, da so migranti in migrantke po več mesecev ostali ločeni od svojih družin v državah na Balkanu.

Ukrepi so ustvarjali ločnico med nevarnim Drugim, ki naj bi prihajal od zunaj, čeprav se je virus najbolj širil v domovih starejših občanov, na delovnih mestih, v skupnem gospodinjstvu ter tudi na zasebnih družjenjih. Državljeni Slovenije so pri vstopu iz drugih držav EU, ne glede na to, ali so na seznamu varnih držav, v večji meri lahko vstopali brez omejitev. Pogoji za tujce in »tuje« partnerje slovenskih državljanov iz držav, ki niso bile na seznamu epidemiološko varnih, pa so zahtevali odreditev karantene. Razlikovanje znotraj kategorije »tujcev« kaže na nacionalistično kategorizacijo nevarnih Drugih predvsem iz vrst državljanov tretjih držav, Balkana, Bližnjega vzhoda, Azije in Afrike. Z drugimi besedami, tujci

¹¹ Morda je tu najti razlago za zanimivo diskrepanco med ukrepi, ki so odrejali karanteno za hrvaške državljane, a omogočali uživanje počitnic na Hrvaškem »domačemu prebivalstvu«, čeprav so načeloma ločevali med nevarnimi Drugimi in »varnimi« državljani EU, ki so – tako kot državljani Slovenije – lahko prehajali mejo z manj ovirami.

iz držav članic EU in z Zahoda razen v kratkem začetnem obdobju, ko je predvsem veljal strah pred prihodi iz Italije, niso predstavljali grešnih kozlov, ki bi v trenutni konstrukciji slovenske nacionalne identitete igrali pomembno vlogo.

6 Zaključek

Ne vedno v skladu z dejanskim naraščanjem števila novih okužb oziroma hospitalizacij in torej ne nujno odražajoč realnost javnozdravstvene krize, je bila epidemija v Sloveniji drugič razglašena z 19. oktobrom 2020, in sicer za 30 dni. Vlada je epidemijo nato podaljševala, včasih za 60, drugič za 30 dni, s 15. junijem 2021 pa je bila po skoraj osmih mesecih preklicana, čeprav v veljavi še vedno ostajajo mnogi ukrepi. Konec poletja 2021 je Slovenija stopila v četrti val.

Članek je izhajal iz dveh raziskovalnih vprašanj: 1) kako razumeti odnos med nacionalizmom in pandemijo in 2) ali je covid-19 v Sloveniji okrepil nacionalistične težnje in politike. Obstoječe raziskave je nadgradil s sociološko analizo procesov nacionalističnega izključevanja in stigmatizacije tujcev v povezavi z javnozdravstvenimi ukrepi, ki naj bi zamejili epidemijo v Sloveniji. Analiziral je vladne ukrepe, ki so bili sprejeti od pojava koronavirusne bolezni covid-19 spomladi 2020 do konca poletja 2021. Primerjava z zgodovinskimi primeri naslavljanja nalezljivih bolezni s karantenami in zapiranjem meja je pokazala, da gre za procese, ki zrcalijo zgodovinske trende in ne prinašajo fundamentalno novih pristopov. Ukrepi so ustvarjali ločnico med nevarnim Drugim, ki naj bi prihajal od zunaj, čeprav se je virus najbolj širil znotraj Slovenije. A vlada je poudarjeno nadzorovala predvsem južno mejo s Hrvaško in omejevala vstop državljanov tretjih držav. *Članek sklene, da gre v primeru Slovenije za nacionalistično upravljanje z epidemijo, saj je raziskava zaznala trend krepitve nacionalističnega izključevanja tujcev.*

Ukrepi za upravljanje epidemije primarno sicer niso bili usmerjeni na tujce, temveč na prehajanje meja, a obstajale so jasne razlike v ukrepih, ki so se nanašale na določena državljanstva. Epidemija se je namreč pojavila v kontekstu že obstoječega in povsod prisotnega izključevalnega nacionalizma, ki se je zato izrazil tudi v odlokih in odredbah za zamejevanje epidemije in v zakonodajnih potezah vlade, ki je epidemijo izkoristila za krepitev nacionalističnega upravljanja z migracijskimi in azilnimi politikami.

7 Bibliografija

- BAJT, VERONIKA. 2016. Nacionalizem kot paranoja. *Časopis za kritiko znanosti* 44(26): 48–60.
- BAJT, VERONIKA. 2019. The Schengen Border and the Criminalization of Migration in Slovenia. *Südosteuropa* 67(3): 304–327.
- BASHFORD, ALISON. 2003. *Imperial Hygiene: A Critical History of Colonialism, Nationalism and Public Health*. London: Springer.
- BIEBER, FLORIAN. 2020. Global Nationalism in Times of the COVID-19 Pandemic. *Nationalities Papers* DOI: 10.1017/nps.2020.35
- BILLIG, MICHAEL. 1995. *Banal Nationalism*. London: SAGE Publications.
- CHAN, CAROL IN MARIA MONTT STRABUCCHI. 2020. Many-Faced Orientalism: Racism and Xenophobia in a Time of the Novel Coronavirus in Chile. *Asian Ethnicity* 22(2): 374–394 DOI: 10.1080/14631369.2020.1795618
- CLARKE, ADELE E., CARRIE FRIESE IN RACHEL S. WASHBURN. 2018. *Situational Analysis: Grounded Theory After the Interpretive Turn*. Los Angeles: Sage.
- COHEN, STANLEY. 2002. *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*. London: Routledge.
- COVID-19 SLEDILNIK. B. d. Dostopno na: <https://covid-19.sledilnik.org/sl/stats> (2. oktober 2021).

DELAVSKA SVETOVALNICA. 2020. Loterija na prehodu meje?! Dostopno na: <https://www.facebook.com/delavskasvetovalnica> (2. oktober 2021).

ELIAS, AMANUEL, JEHONATHAN BEN, FETHI MANSOURI IN YIN PARADIES. 2021. Racism and Nationalism during and beyond the COVID-19 Pandemic. *Ethnic and Racial Studies* 44(5): 783–793. <https://doi.org/10.1080/01419870.2020.1851382>

FELDMAN, MARTHA S. 1995. *Strategies for Interpreting Qualitative Data*. London: Sage Publications.

HE, ZHINING IN ZHE CHEN. 2021. The Social Group Distinction of Nationalists and Globalists amid COVID-19 Pandemic. *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences* 14: 67–85. DOI: 10.1007/s40647-020-00310-6

HEARN, JONATHAN. 2006. *Rethinking Nationalism: A Critical Introduction*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

InfoKolpa, Border Violence Monitoring Network, Radio Študent, Are You Syrious? in Zdravniki za azilante. 2020. Odprto pismo institucijam EU v zvezi z vojaškim odzivom vlade RS na zdravstveno krizo. 31. 3. 2020. Dostopno na: <https://radiostudent.si/dru%C5%BEba/krizni-%C5%A1tab-r%C5%A1/odprto-pismo-institucijam-eu-v-zvezi-z-voja%C5%A1kim-odzivom-vlade-rs-na> (18. november 2021).

JANOSKI, THOMAS. 1998. *Citizenship and Civil Society*. Cambridge: Cambridge University Press.

JURIĆ PAHOR, MARIJA. 2020. Border as Method: Impact of Covid-19 Pandemic on the Border Area between Italy and Slovenia and on the Slovene Minority in Italy. *Razprave in gradivo* 85: 57–81.

KOGOVSĚEK ŠALAMON, Neža in Veronika Bajt, ur. 2016. *Razor-wired: Reflections on Migration Movements through Slovenia in 2015*. Ljubljana: Peace Institute.

MASON, JENNIFER. 2002. *Qualitative Researching* (2. izdaja). London: Sage.

- MINISTRSTVO ZA ZDRAVJE. 2020. Odlok o ukrepih na mejnih prehodih ob vstopu v Republiko Slovenijo. Dostopno na: <https://www.gov.si/novice/2020-04-11-jutri-zacne-veljati-odlok-o-ukrepih-na-mejnih-prehodih-ob-vstopu-v-republiko-slovenijo/> (2. oktober 2021).
- Mirovni inštitut, Pravno-informacijski center nevladnih organizacij – PIC, Zavod za kulturo raznolikosti Open, Danes je nov dan in AMNESTY INTERNATIONAL SLOVENIJA. 2021. *Svoboda gibanja je osnovna človekova pravica, na kateri temelji pravni red Evropske unije in Republike Slovenije*. Dostopno na: <https://www.mirovni-institut.si/svoboda-gibanja-je-osnovna-clovekova-pravica-na-kateri-temelji-pravni-red-evropske-unije-in-republike-slovenije/> (2. oktober 2021).
- MORENO BARRANECHÉ, SEBASTIAN. 2020. Somebody to Blame: On the Construction of the Other in the Context of the COVID-19 Outbreak. *Society Register* 4(2):19–32.
- NIEM (Nacionalni mehanizem za evalvacijo integracije). 2020. Infografika: Vpliv pandemije Covid-19 in preventivnih ukrepov na življenje beguncev v Sloveniji. Dostopno na: <https://www.mirovni-institut.si/infografika-vpliv-pandemije-covid-19-in-preventivnih-ukrepov-na-zivljenje-beguncev-v-sloveniji/> (2. oktober 2021).
- RAČIČ, MAJA. 2020. Brez karantene ob vrnitvi iz tretje države, če imate stalno ali začasno prebivališče v Sloveniji. Dostopno na: <https://www.24ur.com/novice/korona/karantena.html> (2. oktober 2021).
- ROŠKER, JANA S. 2021. Porast rasizmov med pandemijo COVID-19 in ontologija rase: medkulturna primerjava evropske in kitajske tradicije. *Ars & Humanitas* 15(1): 43–55.
- SDS. 2020. Ilegalni migranti na naše območje prinašajo bolezni, ki so bile že zdavnaj izkoreninjene. Dostopno na: <https://www.sds.si/novica/ilegalni-migranti-na-nase-obmocje-prinasajo-bolezni-ki-so-bile-ze-zdavnaj-izkoreninjene> (2. oktober 2021).
- SVET EVROPE. 2010. *Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic*.

TAYLOR WOODS, ERIC, ROBERT SCHERTZER, LIAH GREENFELD, CHRIS HUGHES IN CYNTHIA MILLER-IDRISS. 2020. COVID-19, Nationalism, and the Politics of Crisis: A Scholarly Exchange. *Nations and Nationalism* : 26(4): 807-825. DOI: 10.1111/nana.12644

TOGNOTTI, EUGENIA. 2013. Lessons from the History of Quarantine, from Plague to Influenza A. *Emerging Infectious Diseases* 19(2): 254-259.

URS. 1991. Ustava Republike Slovenije. Dostopno na: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=USTA1> (2. oktober 2021).

VIDMAR HORVAT, KSENIJA IN MARUŠA PUŠNIK. 2021. Pandemija COVID-19 in njene družbene posledice. *Ars & Humanitas* 15(1): 5-12.

VLADA REPUBLIKE SLOVENIJE. 2020a. Hrvaška za zdaj ostaja na seznamu epidemiološko varnih držav. Dostopno na: <https://www.gov.si/novice/2020-06-30-hrvaska-v-tem-trenutku-ostaja-na-seznamu-epidemiolosko-varnih-drzav/> (2. oktober 2021).

VLADAREPUBLIKE SLOVENIJE. 2020b. Nov način izdajanja karantenskih odločb za boljše obvladovanje širjenja okužb. Dostopno na: <https://www.gov.si/novice/2020-07-17-nov-nacin-izdajanja-karantenskih-odlocb-za-boljse-obvladovanje-sirjenja-okuzb/> (2. oktober 2021).

VIETEN, ULRIKE M. 2020. The ‚New Normal‘ and ‚Pandemic Populism‘: The COVID-19 Crisis and Anti-hygienic Mobilisation of the Far Right. *Social Sciences* 9(165), DOI: 10.3390/socsci9090165

ZAVRATNIK, SIMONA IN SANJA CUKUT KRILIĆ. 2021. Migracije v času pandemije covid-19: meje mobilnosti in družbene neenakosti. *Teorija in praksa* 58(1): 72-87.

Zahvala

Zahvaljujem se Filipu Gavranoviću za pomoč pri zbiranju podatkov.

Financiranje

Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa Mirovnega inštituta »Enakost in človekove pravice v dobi globalnega vladovanja«, P5-0413, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (2020-2023) in v okviru temeljnega raziskovalnega projekta »Sovražni govor v sodobnih konceptualizacijah nacionalizma, rasizma, spola in migracij«, J5-3102, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (2021-2024).

VESNA MIKOLIČ¹

Medijski diskurz v Sloveniji in Italiji ter slovensko-italijanskem čezmejnem prostoru v času covid-19

Povzetek: V prispevku predstavljamo rezultate analize medijskega diskurza v zvezi z omejitvenimi ukrepi v času pandemije covid-19 v Sloveniji, Italiji in ob slovensko-italijanski meji. Na osnovi korpusne metode in analize diskurza smo primerjali diskurzne prakse v tradicionalnih in novih medijih in opazovali rabo novih leksemov, povezanih s pandemijo. Ob tem smo posebej izpostavili modifikacijo intenzitete jezika in ugotavljali, kako in v katerih kontekstih govorci in pisci krepijo ali šibijo diskurzne pomene. Zanimalo nas je, ali se javni govor zaradi družbenih restrikcij oblikuje s pozicij moči ali pa poskuša vzpostavljati dialog, solidarnost in sodelovanje v skupnosti. Primerjava medijskega diskurza v Sloveniji in Italiji je pokazala, da se italijanski javni diskurz bolj osredotoča na samo vsebino epidemiološkega stanja in ukrepov, pandemija je prikazana kot objektivno dejstvo, ob državni politiki je prisotno več stroke in več akterjev, tako na nacionalni kot na regionalni ravni. V slovenskem diskurzu pa je komunikacija bolj centralizirana, v veliki meri odvisna od državne politike in je zanjo značilna višja stopnja intenzitete jezika. Prav tako sta se pokazala medsebojni vpliv in sodelovanje nekaterih obmejnih medijev, ki so bili še posebej pozorni na primernost javne komunikacije za namene čezmejnega sodelovanja v času oteženega prehajanja državnih meja in ohranjanja medkulturnih stikov.

¹ Vesna Mikolič je znanstvena svetnica na Znanstveno-raziskovalnem središču Koper/ Vesna Mikolič is Principal Research Associate at the Science and Research Centre Koper. E-pošta: vesna.mikolic@zrs-kp.si

Ključne besede: krizna komunikacija, tradicionalni mediji, novi mediji, medijski diskurz, korpusno jezikoslovje, analiza diskurza, medkulturna pragmatika, obmejni prostor, Slovenija, Italija.

Media Discourse in Slovenia, Italy and in the Slovenian-Italian Cross-Border Area During the Covid-19 Pandemic

Abstract: This article presents media discourse on health measures during the covid-19 pandemic in Slovenia, Italy and along the Slovenian-Italian border. Based on the corpus method and discursive analysis, we compared discourse practises in traditional and new media and observed the use of new lexemes in the context of pandemics. At the same time, we have highlighted modifications of language intensity, noting how and in what contexts speakers and writers strengthen or weaken the meanings of discourse. We were interested in whether public speech is shaped by positions of power due to social constraints, or whether it aims to promote dialogue, solidarity, and community participation. A comparison of media discourse in Slovenia and Italy showed that public discourse in Italy focuses more on the content of the epidemiological situation and measures, the pandemic is presented as an objective fact, besides the actors of national politics there are different professional groups and other actors, both at national and regional level. In Slovenian discourse, on the other hand, communication is more centralised, largely dependent on state policy and characterised by a higher language intensity. The mutual influence and cooperation of some border media were also highlighted, with special attention paid to the adequacy of public communication for the purposes of cross-border cooperation during difficult border crossings and maintaining intercultural contacts.

Keywords: crisis communication, traditional media, new media, media discourse, corpus linguistics, discourse analysis, intercultural pragmatics, border area, Slovenia, Italy.

1 Cilji raziskave

V prispevku primerjamo medijski diskurz o omejitvenih ukrepih med drugim valom pandemije covid-19 v Sloveniji z medijskim diskurzom v Italiji. Poudarek je na medijih, ki jih lahko spremljajo prebivalci ob slovensko-italijanski meji v Sloveniji in slovenska manjšinska skupnost v Italiji. V obmejnem območju je prednosti in slabosti obeh nacionalnih strategij krizne komunikacije v času pandemije lažje oceniti, ljudje ju lahko primerjajo in si ustvarijo mnenje o njihovi učinkovitosti. Obenem pa morajo slediti obema, ker obe vplivata na njihovo vsakdanje življenje v smislu prehajanja meje, dostopa do trgovin in storitev na obmejnem območju itd. Zato je zanimivo opazovati, kako medijsko komuniciranje v obeh državah odraža komunikacijske strategije, ki se izvajajo v dveh sosednjih državah, Sloveniji in Italiji, s posebnim poudarkom na medijih v obmejnem prostoru.²

V okviru te tematike smo oblikovali naslednja raziskovalna vprašanja: kako deluje medijski diskurz v obeh državah v času pandemije, ali je bolj strokoven ali bolj poljuden in vrednotenjski, ali se bolj oblikuje s pozicij moči ali pa poskuša vzpostavljati dialog, solidarnost in sodelovanje v skupnosti, in končno, kako se vse te značilnosti izražajo v tradicionalnih in novih medijih v obeh državah ter v lokalnih medijih v slovenskem jeziku na obeh straneh meje.

² Raziskava je bila izvedena v okviru raziskovalnega programa Razsežnosti slovenstva med lokalnim in globalnim v začetku 3. tisočletja (ARRS, P5-0409, 1.1.2019 - 31.12.2024), v letih 2020 in 2021 prilagojenega na temo covid-19, pod vodstvom dr. Vesne Mikolič pri ZRS Koper in INV v sodelovanju s SLORI Trst. Prispevek je prevedena in dopolnjena različica poglavja v angleški monografiji Musolff, A., Breeze, R., Kondo, K., Vilar-Lluch, S. (ur.): *Pandemic and Crisis Discourse. Communicating COVID-19 and Public Health Strategy*. London: Bloomsbury Publishing (v tisku).

Z odgovori na zastavljena raziskovalna vprašanja želimo doseči naslednje raziskovalne cilje:

- prepoznati podobnosti in razlike med slovenskimi in italijanskimi mediji, med lokalnima medijema v slovenskem jeziku na obeh straneh meje ter med tradicionalnimi in novimi mediji (4. in 8. poglavje),
- analizirati najpogosteje rabljene besede, povezane s pandemijo, in v tem okviru identificirati strokovne izraze (5. poglavje),
- opisati izraze intenzitete jezika in ugotoviti, kako pisci krepijo ali šibijo pomene z vidika spoznavne in čustvene naklonskosti (6. poglavje),
- analizirati različne medijske diskurzne strategije, ki imajo bodisi namen krepiti pozicije moči ali pa vzpostavljati dialog in sodelovanje (7. poglavje).

2 Teoretična izhodišča

Z omejitvenimi ukrepi v času pandemije covid-19 je pomen družbene interakcije in komunikacije postal še bolj očit (Oputu 2020). Tudi sicer se komunikacija kaže kot osrednji pojem družbene organizacije v digitalni dobi; priča smo komunikacijski revoluciji, ki vodi od množične komunikacije k množičnemu samoizražanju (*self-communication*) (Castells 2009, 54–58). Manovich ugotavlja: »Če je logika tradicionalnih medijev ustrezala logiki industrijske družbe, se logika novih medijev ujema z logiko postindustrijske družbe, ki daje prednost individualnosti pred skladnostjo. /.../ V postindustrijski družbi lahko vsak državljani oblikuje življenjski slog po lastni meri in »izbere« svojo ideologijo iz velikega (čeprav ne neskončnega) števila izbir. Namesto da bi iste predmete/informacije ponudili množičnemu občinstvu, se trženje zdaj trudi ciljati na vsakega posameznika posebej.« (Manovich 2001, 41–42). V današnji produkciji in potrošnji novic zato postanejo zelo pomembni

dejavnik čustva (glej Becket in Deuze 2016). Ti procesi tako redefinirajo klasičen pogled na novinarsko objektivnost. Kljub temu je najpomembnejši dejavnik pri preprečevanju širjenja covid-19 opolnomočenje ljudi s pravimi informacijami (Reddy in Gupta 2020), zato je zanimivo opazovati razmerje med racionalnimi in emocionalnimi, objektivnimi in subjektivnimi elementi v govoru novih medijev v obdobju pandemije. Ti elementi so del modalne funkcije jezika ali naklonskosti. Naklonskost ima veliko izrazov in sestavin, med njimi tudi stopnjevanje spoznavnega in čustvenega, objektivnega in subjektivnega, kar vse sodi v okvir intenzitete jezika.

Po Bowersu je namreč intenziteta jezika lastnost jezika, ki »nakazuje stopnjo, po kateri se govorčev odnos do ubesedene stvarnosti razlikuje od nevtralnega odnosa« (Bowers 1963). Sredstva intenzitete jezika ne izražajo le govorčevega odnosa do vsebine besedila, pač pa so tudi sredstvo za izražanje strategij vljudnosti ali nevljudnosti. Brown-Levinsonova teorija vljudnosti poudarja, da šibitev pomenov odpira več možnosti za poslušalca, da se odzove in izrazi svoje mnenje (Brown in Levinson 1987). Krepilce in šibilce, ki spreminjajo intenziteto jezika bodisi na ravni epistemične oz. kognitivne in deontične oz. emocionalne modalnosti, najdemo na vseh jezikovnih ravneh, pri čemer se najbolj opazni zdijo besedni označevalci intenzitete in vsi izrazi na besedoslovni ravni (metafore, notranje modificirane besede). Nekatere besede so že notranje okrepljene ali ošibljene, druge pa se uporabljajo skupaj z označevalci intenzitete, ki krepijo ali šibijo njihov pomen (Mikolič 2020, 54–61).

Modifikacija intenzitete se obravnava tudi kot ena od diskurzivnih strategij, ki lahko podobno kot še nekatere druge diskurzivne strategije lahko izraža strukturne družbene odnose moči in prevlade. Ti so v času epidemije, ko se morajo množice podrediti strogim ukrepom, lahko še očitnejši. Koncepti moči, ideologije

in zgodovine imajo osrednjo vlogo v diskurzni študiji, zlasti v kritični analizi diskurza (KAD). Cilj KAD je kritično preučiti družbeno neenakost, kot se izraža in legitimira skozi jezikovno rabo oziroma diskurz. Kritična analiza diskurza zahteva opis tako družbenih procesov kot sredstev, ki oblikujejo besedilo (Fairclough in Kress v Wodak in Meyer 2001, 2-3). Po KAD jezik nima moči sam po sebi, temveč jo jeziku preko njegove rabe določajo ljudje z določeno družbeno močjo. Moč ni izražena le s slovnimi sredstvi v besedilu, temveč tudi s stopnjo nadzora nad družbeno situacijo, zajeto v besedilnem žanru. KAD se ukvarja predvsem s petimi vrstami diskurzni strategij, to so: nominacija, predikacija, argumentacija, perspektivizacija/uokvirjanje diskurza, modifikacija intenzitete. Te strategije v veliki meri služijo pozitivni reprezentaciji sebe in negativni reprezentaciji drugih, zato KAD vidi diskurzno konstrukcijo pojmov »mi« in »oni« kot temelj diskurzov o identiteti in razliki. Ti diskurzi pa so sestavni del diskurzov o diskriminaciji in neenakosti (Wodak v Wodak in Meyer 2001, 10-11, 72-73).

V prostorih jezikov v stiku so naklonskost in diskurzne strategije še pomembnejše, saj ima vsak jezik svoj specifičen način izražanja ilokucijske sile in tako tudi drugačno pojmovanje nevtralnosti in stopnjevanja intenzitete jezika. Raziskave slovenskega in italijanskega konverzacijskega sloga so na primer pokazale, da v italijanščini prepričevalne strategije pogosto temeljijo na čustveni osnovi in da je v jeziku očitna nagnjenost k hiperboli in antilitoti, medtem ko je slovenski slog bolj litotičen (Wierzbicka 2003; Mikolič 2012). Te razlike so verjetno še pomembnejše na obmejnih območjih v času pandemije. Prekinitev čezmejnih stikov in različno soočanje s pandemijo na družbeni ravni ter s tem povezano javno komuniciranje zelo močno občutijo manjšinske skupnosti in celotno prebivalstvo na teh območjih.

3 Raziskovalne metode

Na podlagi teoretičnih izhodišč in v skladu z raziskovalnimi cilji smo v raziskavi uporabili tako korpusno metodo kot analizo diskurza. Kvantitativno in kvalitativno raziskavo smo izvedli v petih korakih.

Najprej smo oblikovali nabor člankov, objavljenih med 10. oktobrom in 10. novembrom 2020, ki smo jih pridobili tako, da smo v brskalnik spletnih portalov šestih medijev vnesli slovensko besedo »koronavirus« ali italijansko besedo »coronavirus«. To obdobje je bilo izbrano, ker je bil začetek drugega vala covid-19 in sta se obe državi, Slovenija in Italija, pripravljali na strožje ukrepe. Šlo je tudi za obdobje, ko sta oba premiera imela govor, v katerem sta prebivalstvo seznanila z novimi omejitvami in novimi ukrepi gospodarske pomoči v času drugega vala epidemije, slovenski predsednik vlade Janez Janša 3. novembra 2020 in italijanski premier Giuseppe Conte 4. novembra 2020.

Izbrali smo spletne portale šestih časopisov, ki odlično predstavljajo nacionalne in lokalne, tradicionalne in nove medije, večinsko in manjšinsko javno komunikacijo v Sloveniji in Italiji ter ob slovensko-italijanski meji: a) v Sloveniji: Delo (De) je nacionalni slovenski dnevnik, Slovenske novice (Sn) so eden najbolj branih tabloidov in portalov v Sloveniji, Primorske novice (Pn) so lokalni dnevni časopis s sedežem v Kopru, ki se osredotoča na dogajanje na Primorskem; b) v Italiji: Corriere della Sera (CS) je nacionalni italijanski dnevni časopis, Trieste Cafe (TC) je priljubljen novičarski portal v tržaški regiji, Primorski dnevnik (Pd) je lokalni dnevni časopis slovenske manjšine v Italiji s sedežem v Trstu. Vsi proučevani mediji so hkrati v tiskani obliki in na spletnem portalu, z izjemo Trieste Cafe, ki deluje le kot portal. Naša raziskava je bila omejena le na besedila na njihovih portalih.

V drugem koraku smo iz nabora člankov izdelali šest delovnih korpusov, po enega za vsak časopis, ki so bili lematizirani in ustrezno označeni (z uporabo orodij in metod, ki so jih razvili Erjavec idr. 2005; Vičič idr. 2016).³ Na podlagi tega smo izvedli avtomatsko luščenje besed in izdelali frekvenčne liste za posamezne lekseme (leme), ki so razkrile pestrost besedišča in prisotnost modifikatorjev intenzitete med najpogosteje rabljenimi besedami. Vsakega od štirih delovnih korpusov besedil v slovenskem jeziku (De, Sn, Pn, Pd) smo križali tudi s slovenskim referenčnim korpusom pisnih besedil Gigafida in vsakega od dveh delovnih korpusov italijanskih besedil (CS, TC) z italijanskim referenčnim korpusom itTenTen16 – italijanski korpus spletnih besedil. Na ta način smo prišli do statistične analize najbolj specifičnega besedišča v besedilih, povezanih s covid-19.

Tretjič, izvedli smo analizo naslednjih diskurzivnih strategij: nominacije, predikacije in argumentacije, perspektivizacije, modifikacije intenzitete, metaforizacije, kar predstavlja prilagojen model diskurzivnih strategij KAD (Wodak in Meyer 2001, 72–73).⁴ Diskurzivne strategije smo opazovali v sedmih prispevkih o govorih obeh predsednikov vlad in o delovanju vlad v vseh šestih obravnavanih

³ Opisi korpusov: a) delovni korpusi: De – 44.970 besed, SN – 20.160 besed, PN – 1.142 besed, CS – 20.898 besed, TC – 9.305 besed, PD – 3.186 besed; b) referenčni korpusi: Gigafida – 1.134.693.933 besed, itTenTen16 – 4,9 milijarde besed.

⁴ Izhodiščni model KAD smo prilagodili tako, da smo nominacijo razdelili na dve strategiji, in sicer na nominacijo in metaforizacijo, saj je metaforično jezikovno rabo mogoče opaziti tudi znotraj drugih diskurzivnih strategij, medtem ko smo strategiji predikacijo in argumentacijo združili v eno iz dveh razlogov: a) ker je predikat lahko tudi del argumenta, b) ker smo topose v naši raziskavi analizirali tudi s statistično analizo najbolj specifičnega besedišča (za prilagoditev modela glej tudi Mikolič 2018).

časopisih.⁵ Posebna pozornost je bila namenjena primerom najznačilnejših jezikovnih sredstev, ki jih novinarji uporabljajo za krepitev oz. šibitev pomenov posameznih besed in celotnega besedila.

V naslednjem koraku smo opravili dva strukturirana intervjuja z novinarjema lokalnih časopisov na obeh straneh slovensko-italijanske meje, torej Primorskih novic in Primorskega dnevnika, o čezmejnem in medkulturnem sodelovanju v opazovanem obdobju oteženega prehoda meje zaradi pandemije.

Na koncu smo povzeli rezultate vseh analiz in izpeljali nekatere primerjave glede na cilje raziskave.

4 Leksika v pandemičnem medijskem diskurzu

4.1 Statistična analiza

Po opisani korpusni metodi smo na osnovi avtomatskega luščenja besed sestavili frekvenčne sezname za posamezne lekseme (leme),⁶ da bi ugotovili pestrost besedišča v šestih delovnih korpusih.

⁵ V analiziranih medijih smo poiskali prispevke v obdobju po nastopih obeh predsednikov vlad (Janša 3. 11. 2020, Conte 4. 11. 2020) in našli 5 člankov, ki poročajo o govoru obeh predsednikov vlad: De1 (Delo, 3. 11. 2020), Sn1 (Slovenske novice, 3. 11. 2020), CS1 (Corriere della Sera, 4. 11. 2020), Pd1 in Pd2 (Primorski dnevnik, 4. 11. 2020 ob 15:26 in isti dan ob 20:24). De1 in Sn1 sta poročala o govoru slovenskega premierja, CS1 in Pd1 pa o govoru italijanskega premierja. Primorski dnevnik je na isti dan objavil dva članka, v drugem članku (Pd2) je pojasnjena razvrstitev dežele Furlanije Julijske krajine v kategorijo ogroženosti, kar ob prvem prispevku (Pd1) ni bilo jasno. Poleg omenjenih 5 člankov smo v analizo vključili še 2: na portalu Trieste Cafe smo zasledili krajšo novico o omejitvenih ukrepih, ki jih je napovedal Conte (TC1, Trieste Cafe, 4. novembra 2020), medtem ko na portalu Primorskih novic nismo našli nobenega prispevka o Janševem govoru, nekaj dni kasneje pa so poročali o ukrepih gospodarske pomoči, ki so bili napovedani tudi v premierjevem govoru (Pn1, Primorske novice, 8. november 2020).

⁶ Lema je osnovna oblika besede, ki predstavlja vse njene oblikovne različice (različne sklonske in spregatvene oblike).

Zanimalo nas je, koliko besed, ki sodijo v pomensko polje covid-19 in omejitvenih ukrepov, je mogoče srečati med 100 najpogosteje rabljenimi besedami v posameznih korpusih. Ugotovili smo, da je največ besed s tega pomenskega polja v Pn (22), sledi CS (18), temu s 17 besedami sledi TC, s po 16 besedami De in Pd, najmanj (14) besed s tega področja ima slovenski tabloid Sn (tabela 1).

Križanje medijskih korpusov s slovenskim referenčnim korpusom Gigafida in italijanskim referenčnim korpusom itTenTen16 pa je pokazalo, koliko je takih besed, ki se v pandemičnih medijskih besedilih pojavljajo statistično bistveno pogosteje kot v besedilih referenčnih korpusov. Na teh spiskih najbolj specifičnih lem za pandemični medijski diskurz je bilo po pričakovanju veliko specializiranih terminov s področja covid-19 in omejitvenih ukrepov. Največje število takih izrazov med prvimi 100 najpogosteje rabljenimi specifičnimi lemmi je bilo ugotovljeno pri CS (50) in TC (47), sledijo De (32), Pn (28) in Pd (22), najmanj terminov srečamo pri Sn (16) (tabela 1).

Tabela 1: Porazdelitev najpogostejših besed (lem) s področja pandemije.

Mediji	Število besed s področja pandemije med 100 najpogostejšimi besedami (lemami)	Število besed s področja pandemije med 100 najpogostejšimi besedami (lemami) po križanju z referenčnim korpusom
Delo	16	32
Corriere della Sera	18	50
Slovenske novice	14	16
Trieste Cafe	17	47
Primorske novice	22	28
Primorski dnevnik	16	22

4.2 Leksikalna analiza

V seznamih slovenskih in italijanskih najbolj specifičnih besed, do katerih smo prišli s križanjem z referenčnim korpusom, smo navedli najprej termine iz korpusa z največjim številom terminov, nato pa

seznam dopolnili še s termini iz drugih korpusov, ki jih v prvem korpusu ni bilo med prvimi 100 specifičnimi lemmi. Vedno pa so termini razvrščeni po pogostosti od najbolj do najmanj pogosto rabljenih.

Slovensko besedišče s področja pandemije

Med 100 najpogosteje rabljenimi področno specifičnimi besedami, do katerih smo prišli po križanju štirih medijskih korpusov s slovenskimi besedili De, Sn, Pn, Pd in slovenskega referenčnega korpusa Gigafida, so naslednji termini, povezani s področja pandemije:

- v De, nekateri od njih tudi v Pn, Pd and Sn: pandemija, koronavirus, NIJZ, zaježitev, karantena, epidemiološki, UKC, okužba, hospitaliziran, epidemija, epidemiolog, covid, samoizolacija, coviden, okužen, epidemiolog, sledilnik, cepivo, protikoronski, namestitev, bris, koronavirusni, antigenski, oskrbovalka, potrjen, incidenca, testiranje, karantenski, novookužen, ECDC (European Centre for Disease Prevention and Control), bolnišnica, razkuževanje,
- samo v Pn: imunost, WHO, varstveno-delovni center, PCR test, Lancet, klinika, vatenka, žrelen, rektalen, veterinarski, namestitven, okužiti, omejevalni ukrep, epidemiološki,
- samo v Pd: druženje, ICGEB (International Centre for Genetic Engineering and Biotechnology AREA Science Park), Katinara, Asugi, metilprednisol, razkužitev, zaježitven, Medrol, distanciranje,
- samo v Sn: / .

V tej skupini besed gre v glavnem za precej ozko specializirane termine s področja epidemiologije in zdravstvenih ukrepov, le nekateri so:

- deloma determinologizirani, npr. bolnišnica,
- z drugih strokovnih področij, npr. zaježitev, namestitev, potrjen, sledilnik.

Nekaj je tudi neologizmov, npr. vatenka.

Nekatere od teh področno specifičnih besed se pojavljajo tudi med 100 najpogosteje rabljenimi lemmi v istih medijih, poleg teh pa najdemo na seznamih najpogosteje rabljenih lem tudi take termine z istega pomenskega polja, ki se ne pojavljajo tako visoko na seznamu specifičnih besed, kar pomeni, da njihova raba ne odstopa od rabe istih besed v referenčnih korpusih. To kaže, da gre za manj specializirane termine ali za splošno leksiko, in sicer so to lahko:

- termini več področij: okužiti, odkriti, potrditi, testirati, testiranje, stik, pozitiven, okužen, namestitev,
- terminologizirana splošna leksika: val, širjenje, prisotnost, vrsta, ukrep, rezultat, primer, maska,
- termini, ki prehajajo v splošno leksiko: virus, bolnišnica, bolezen, bolnik, strokovnjak,
- na področju pandemije pogosto rabljena splošna leksika: število, odstotek, zagotavljanje, oseba.

V besedišču Pd je nekaj posebnosti, povezanih z dejstvom, da dnevnik deluje v drugačnem kulturnem okolju, tako srečamo enaka krajevna imena in imena italijanskih institucij, povezanih z omejitvenimi ukrepi, kot so tudi v italijanskih medijih, prav tako so na obeh seznamih zelo visoko nekateri drugi področni izrazi, ki so v drugih slovenskih korpusih daleč od najpogostejših. Taka sta na primer izraza druženje in distanciranje; glede na to, da se med drugimi najpogostejšimi besedami v tem korpusu ali med najbolj pogosto rabljenimi specifičnimi besedami po križanju z referenčnim korpusom nahaja kar nekaj besed, povezanih z druženjem, kot so praznovanje, praznik, božična tržnica, družinski krog, izlet, potovanje, prijatelj, lahko sklepamo, da so v tem dnevniku več pozornosti posvetili socialni distanci in omejitvam druženja kot v ostalih slovenskih dnevnikih.

Italijansko besedišče s področja pandemije

Med 100 najpogosteje rabljenimi področno specifičnimi besedami, do katerih smo prišli med križanjem korpusov italijanskih medijev v Italiji CS in TC in italijanskega referenčnega korpusa itTenTen16 (tabela 2), najdemo naslednje termine, povezane s covid-19 in zdravstvenimi ukrepi:

- v CS, nekateri tudi v TC: Covid, coronavirus, lockdown, tampon (bris), pandemia (pandemija), contagio (okužba), quarantena (karantena), RSA (Residenze Sanitarie Assistenziali – domovi za ostarele), assembramento (zbor), Dpcm (Decreto del Presidente del Ministrioglio de – Odlok predsednika Sveta ministrov), mascherina (maska), positività (pozitivnost), caso di positività (pozitiven primer), tasso di positività (stopnja pozitivnosti), positività al coronavirus (pozitivnost na koronavirus), coprifuoco (policijska ura), distanziamento sociale (socialna distanca), asintomatico (asimptomatsko), focolaio (izbruh), decesso (smrt), contagiare (okužiti), terapia intensiva (enota za intenzivno nego), epidemia (epidemija), Cts (Comitato Tecnico Scientifico – Scientific Tech odbor), virologo (virolog), Oms (Organizzazione Mondiale della Sanità – Svetovna zdravstvena organizacija SZO), indeks Rt (indeks Rt – indeks prenosljivosti okužbe), ricoverato (hospitalizacija), reinfezione (ponovna okužba), sanità (ozdravitelj), impennata (vzpon), sanificazione (dezinfekcija), sierologici (serološki), Gimbe (il Gruppo Italiano per la Medicina Basata sulle Evidenze – italijanska skupina za medicino, ki temelji na dokazih), antigenico (antigen), epidemiologo (epidemiolog), virus, tracciamento ali tracing (sledenje), ricoverare (hospitalizacija), sierologico (serološko), movida (nočno življenje), ondata (val), ASST (Aziende Socio Sanitarie Territoriali – Lokalna zdravstvena podjetja), pandemico (prilag za pandemijo), Lancet. (mednarodni tedenski splošni medicinski časopis), asintomatico

(asimptomatsko), epidemija (prilagoditev epidemiji), restrizione (omejitev), rianimazione (oživljanje), vaccino (cepivo), isolamento (izolacija), superširjenje,

- samo v TC: numero (število), ASUGI (Azienda Sanitaria Universitaria Giuliano Isontina – Univerzitetno zdravstveno podjetje Giuliano Isontina), clinicamente (klinična), pediatra (pediater), USCA (Unità Speciali di Continuità Assistenziale – enote za kontinuiteto posebne oskrbe), guarire (zdraviti), Oss (Operator socio-sanitario – izvajalec socialnega zdravstvenega varstva), negativo (negativno), prevenzione (preprečevanje), trasmissibilità (prenosnost), pandemia (pandemija), positivo (pozitivno), resrittivo (omejevalno), CRO (pogodbena raziskovalna organizacija / klinični Raziskovalna organizacija), pozdrav (zdravje).

Večina teh najpogostejših področno specifičnih besed je visoko specializiranih terminov, vendar med njimi najdemo tudi besede, ki ne sodijo med ozko specializirane termine, pač pa so to:

- terminologizirana splošna leksika, npr. mascherina (maska),
- termini, ki prehajajo v splošno leksiko, npr. virus,
- pogosto rabljena splošna leksika na področju pandemije, npr. numero (število),
- publicistični metaforični izrazi, npr. impennata (vzpon), movida (nočno življenje), ondata (val),
- anglicizmi, npr. tracing (sledenje).

Nekatere od teh področno specifičnih izrazov, ki so bolj ali manj terminološki, najdemo tudi med 100 najpogostejšimi lemmami v istih italijanskih medijih, vendar pa se v tej skupini besed nahajajo še nekatere pogosto rabljene besede s področja pandemije, ki pa so še bližje splošni leksiki kot zgoraj omenjeni izrazi, in sicer so to lahko:

- termini več področij (test, positivo),

- terminologizirana splošna leksika (misura),
- zdravstveni termini, ki prehajajo v splošno leksiko (paziente, ospedale, terapia, sanitario),
- na področju pandemije pogosto rabljena splošna leksika (število, odstotek, zagotavljanje, oseba).

4.3 Besedišče v pandemičnem medijskem diskurzu – razprava

Analize besedišča v medijskih korpusih slovenskih in italijanskih besedil so pokazale, da se analizirani korpusi ne razlikujejo bistveno po številu zdravstvenih terminov med najpogosteje rabljenimi besedami, medtem ko se glede na pogostost rabe ožje specializiranih pojmov mediji delijo v dve skupini. V italijanskem nacionalnem dnevniku Corriere della Sera in na italijanskem lokalnem portalu Trieste Cafe se pojavlja veliko število zdravstvenih terminov med prvimi sto najpogostejšimi lemmi, poleg tega pa v teh medijih srečamo tudi najpogostejšo rabo ožje specializiranih zdravstvenih terminov v primerjavi z drugimi mediji. Nekoliko nižje, a še vedno primerljive številke pri obeh kategorijah besed srečamo tudi pri slovenskem nacionalnem dnevniku Delo. To kaže na veliko pozornost, ki jo ti mediji posvečajo covid-19 in z njim povezanim ukrepom, ter na strokovnost člankov oziroma njihovo natančnost pri pisanju o teh temah. Če je večja pogostost pisanja o teh temah in strokovnost v nacionalnih dnevnikih pričakovana, pa je bolj presenetljiva visoka strokovnost lokalnega portala TC. Očitno je, da si tudi ta medij prizadeva zelo pogosto in natančno informirati bralce o bolezni in omejitvenih ukrepih.

Prav tako izstopa največje število zdravstvenih terminov med prvimi sto najpogostejšimi lemmi pri slovenskem lokalnem dnevniku Primorske novice in le nekoliko manjše število pri lokalnem dnevniku Slovencev v Italiji Primorski dnevnik, kar kaže na ravno

tako veliko pozornost, ki jo obmejna lokalna dnevnikarja posvečata koronavirusni boleznini in zdravstvenim ukrepom. Pri tem pa je v korpusih teh dveh dnevnikov manj pogosta raba ožje specializiranih zdravstvenih terminov v primerjavi s prvo skupino korpusov. Najbrž to lahko pojasnimo, prvič, z željo po informiranju bralcev na bolj poljuden, razumljiv način in, drugič, z namero po sočasnem informiranju o različnih družbenih temah, saj se na seznam prvih 100 specifičnih terminov, ki izstopajo v primerjavi z referenčnima korpusoma, uvršča tudi veliko lastnih imen politikov, organizacij, držav. Gre za poslanstvo teh lokalnih medijev, da novinarsko pokrivajo vse teme, relevantne za nek lokalni prostor.

Najmanjše število področno specifičnih besed na obeh seznamih je značilno za korpus slovenskega tabloidnega portala Slovenske novice, kar je pravzaprav skladno z usmeritvijo slovenskega tabloida, da piše o različnih temah, privlačnih za širšo publiko, in da o njih, tudi o koronavirusu, ne piše preveč strokovno.

5 Intenziteta jezika v pandemičnem medijskem diskurzu

5.1 Raba krepilcev in šibilcev

Na frekvenčnih listah za posamezne lekseme (leme), generiranih na podlagi avtomatskega lušččenja medijskih delovnih korpusov, smo med 100 najpogosteje rabljenimi besedami lahko opazili tudi označevalce intenzitete na besedoslovni ravni.⁷

⁷ Pri statistični analizi najpogosteje rabljenih modifikatorjev intenzitete v šestih delovnih korpusih smo opazovali samo modifikatorje intenzitete na besedoslovni ravni, ki vključujejo besedne modifikatorje in že modificirane lekseme. Med njimi smo zajeli samo tiste, za katere že iz njihovega pomena izhaja, da modificirajo pomen ali so že same modificirane, nismo pa upoštevali besed, ki postanejo modifikatorji ali so modificirane v okviru konteksta. V okviru pragmatične analize v naslednjem koraku raziskave pa smo opazovali modifikatorje na vseh jezikovnih ravneh in opazovali tudi učinek na ravni konteksta.

Kot je razvidno iz tabele 2, si korpusi glede na število modifikatorjev sledijo v naslednjem vrstnem redu: najprej slovenski Sn (17), Pd (13), De (12), Pn (9), za njimi pa italijanska korpusa TC (7) in CS (5).

Tabela 2: Porazdelitev krepilcev in šibilcev v šestih medijskih korpusih.

Mediji	Število krepilcev med 100 najpogostejšimi lemami	Število šibilcev med 100 najpogostejšimi lemami	Število modifikatorjev, ki delujejo kot krepilci ali šibilci med 100 najpogostejšimi lemami	Vsota vseh modifikatorjev
Delo	9	/	3	12
Corriere della Sera	4	/	1	5
Slovenske novice	13	1	3	17
Trieste Cafe	6	/	1	7
Primorske novice	7	/	2	9
Primorski dnevnik	10	1	2	13

5.2 Leksikalna analiza najpogostejših krepilcev in šibilcev

Različne vrste modifikatorjev intenzitete med najpogostejšimi 100 besedami v slovenskih in italijanskih medijskih korpusih so prikazane v tabeli 3. Razvidno je, da je v slovenskih korpusih več vrst krepilcev, od katerih sta dva specifična le za slovenski časnik v Italiji. Tudi v italijanskih korpusih med najpogostejšimi 100 besedami najdemo več vrst krepilcev, čeprav manj kot v slovenskih korpusih. Šibilci pa so v obeh skupinah korpusov med 100 najpogostejšimi besedami bistveno redkejši, čeprav najdemo v slovenskih korpusih različne tipe šibilcev, medtem ko je v italijanskih korpusih le ena vrsta šibilcev na leksikalni ravni.

Tabela 3: Krepilci in šibilci v šestih medijskih korpusih.

Mediji Modifikatorji intenzitete	Modifikatorji v slovenskih medijskih korpusih	Modifikatorji v italijanskih medijskih korpusih
Krepilci	<p>> v Sn, nekaj modifikatorjev tudi v De, Pn in Pd: kazalni zaimек: <i>ta</i> <i>tako</i> <i>tisti</i></p> <p>• protivni veznik: <i>pa</i></p> <p>• členek: <i>tudi</i> <i>še</i> <i>že</i> <i>le</i></p> <p>• celostni zaimек: <i>ves</i> <i>vsak</i></p> <p>• naklonski izraz: <i>lahko</i></p> <p>• prislov: <i>več</i> <i>zelo</i> <i>vedno</i></p> <p>• velelnik 3. os.: <i>naj</i></p> <p>> samo v Pd: • presežniška oblika prislova: <i>najbolj</i></p> <p>• pomenski presežnik: <i>množičen</i></p>	<p>> v TC, nekaj modifikatorjev tudi v CS: • kazalni zaimек: <i>tale (tak)</i> <i>questo (ta)</i></p> <p>• primernik prislova: <i>più (bolj)</i></p> <p>• členek: <i>anche (tudi)</i></p> <p>• celostni zaimек: <i>tutto (ves, vse)</i></p> <p>• naklonski glagol: <i>potere (moči)</i></p> <p>• protivni veznik: <i>ma (toda, ampak)</i></p>
Šibilci	<p>> v Sn, nekateri tudi v De, Pd in PN: • naklonski izraz: <i>lahko</i></p> <p>• nedoločni zaimек: <i>nekaj</i></p> <p>• členek: <i>sicer</i></p>	<p>> v TC in CS: • naklonski glagol: <i>potere (moči)</i></p>

5.3 Intenziteta jezika v pandemičnem medijskem diskurzu – razprava

Hitro lahko opazimo, da imajo korpusi slovenskih besedil več modifikatorjev intenzitete kot italijanski korpusi, in sicer si po številu modifikatorjev korpusi sledijo po naslednjem vrstnem redu: najprej

slovenski Slovenske novice, Primorski dnevnik, Delo, Primorske novice, na dnu po številu modifikatorjev pa sta Trieste Cafe in Corriere della Sera. Med modifikatorji tako v slovenskih kot italijanskih korpusih prevladujejo krepilci.

Da v vseh medijih prevladujejo krepilci, ne preseneča, saj želijo članki z močnimi argumenti prepričati bralce o tako pomembnih temah, kot so Covid-19 in ukrepi, povezani z njim. Prav tako ne preseneča, da ima najvišje število modifikatorjev in še posebej krepilcev, slovenski tabloidni portal Slovenske novice, saj očitno zaradi svoje uredniške zasnove deluje bolj na čustveni ravni in občasno tudi senzacionalistično.

Presenetljivo pa je majhno število označevalcev intenzitete v lokalnem portalu Trieste Cafe, za katerega bi pričakovali, da bi kot spletni medij podobno kot Slovenske novice temeljil na hitrem učinku besedil s pomočjo čustvenih ali tudi spoznavnih poudarkov. Prav tako je glede na izhodiščno spoznanje o večji čustvenosti italijanskega konverzacijskega sloga presenetljivo, da imata oba italijanska korpusa med sto najpogostejšimi besedami manj modifikatorjev intenzitete kot slovenska korpusa. Odgovore na ta vprašanja glede intenzitete jezika v medijskih tekstih smo iskali s pomočjo kvalitativne metode, tj. diskurzne analize izbranih člankov.

6 Modifikatorji intenzitete in različne diskurzne strategije

6.1 Analiza diskurznih strategij

Uporaba označevalcev intenzitete je povezana z različnimi diskurznimi strategijami, uporabljenimi v analiziranih besedilih. V analizi diskurza smo po prilagojenem modelu KAD (po Wodak in Meyer 2001: 72–73) analizirali naslednje diskurzne strategije:

1. nominacija: družbeni akterji;
2. predikacija in argumentacija: pozitivna/negativna, stereotipna/nestereotipna, močni/šibki argumenti;

3. perspektivizacija: izražanje govorničevega odnosa do vsebine in naslovnika;
4. modifikacija intenzitete: krepitev ali šibitev ilokucijske sile;
5. metaforizacija.

Po tem modelu diskurzne analize smo opazovali novinarske članke De1 (Delo, 3. 11. 2020), Sn1 (Slovenske novice, 3. 11. 2020), CS1 (Corriere della Sera, 4. 11. 2020), Pd1 in Pd2 (Primorski dnevnik, 4. 11. 2020 ob 15:26 in isti dan ob 20:24), ki so se v vseh šestih analiziranih medijih pojavili po skoraj sočasnih govorih slovenskega in italijanskega premierja Janeza Janše in Giuseppeja Conteja, v katerih sta napovedala nove, strožje omejitvene ukrepe oziroma popolno zaprtje v času drugega vala covid-19 (glej opombo 3).

6.2 Modifikatorji intenzitete in različne diskurzne strategije – analiza in razprava

Nominacija

Analiza člankov z vidika razmerja med akterji in predikacijo kaže, da je v dveh slovenskih medijih, osrednjem nacionalnem dnevniku Delo in tabloidu Slovenske novice, prevladujoči subjekt slovenski premier Janša kot avtor govora, o katerem so mediji poročali, in s tem najpogostejši družbeni akter v analiziranem medijskem diskurzu (De1: je dejal Janša; Sn1: premier je napovedal).

V člankih vseh ostalih medijev, tako slovenskih obmejnih medijev Primorske novice in Primorski dnevnik kot italijanskega nacionalnega dnevnika Corriere della Sera in regionalnega portala Trieste Cafe, je v ospredju vsebina ukrepov, vse ostalo (kdo je/bo sprejel ukrepe, govorca Janša in Conte) je v drugem planu. Kot subjekti se pojavljajo državni odloki, posamezni ukrepi, ustanove in podjetja, na katere se ukrepi nanašajo ipd. V teh besedilih so pogosti:

- pasivna glagolska struktura v obeh jezikih (Pd1: dovoljena bo dostava na dom; CS1: il piano studiato dal governo e dagli esperti/načrt, ki so ga preučili vlada in strokovnjaki),
- splošni predmet v 3. osebi množine v slovenskih besedilih (Pn1: so sporočili po seji vlade),
- elipsa v italijanskih besedilih (TC1: aperti solo negozi/odprte samo trgovine).

Te oblike še potrjujejo, da so subjekti ali družbeni akterji manj pomembni od samih dejanj ali ukrepov. Zanimivo je, da je pasivna glagolska struktura pogosta tudi v člankih obeh obmejnih medijev v slovenskem Pn1 in Pd1, čeprav sta pasivna oblika in nominalizacija sicer bolj značilni za italijanščino kot za slovenščino (Mikolič Južnič 2017, 120–143).

Predikacija in argumentacija

Z vidika namena oziroma ilokucije, argumentacije in notranje modalnosti, kar vse se izrazi skozi predikacijo, so vsi članki namenjeni informiranju o govorih predsednikov vlad, najmanj je to izpostavljeno v člankih Pn1 in TC1, ki ne sledita vsebini govorov, ampak le predstavljata ukrepe, ki sta jih napovedala premiera, zlasti gospodarske ukrepe za ublažitev posledic pandemije (Pn1) in omejitvene ukrepe za zajezitev covid-19 (TC1). S tega vidika so vsi članki dobro argumentirani in navajajo bodisi izvlečke iz govorov obeh predsednikov bodisi vsebino ukrepov.

Predikacija in izbira argumentov v samih govorih pa odkriva očitno razliko že v nameri govorov obeh predsednikov in njihovem odnosu do naslovnikov. V govoru slovenskega premierja sta prevladujoči govorni dejanji poziv k upoštevanju ukrepov in svarilo pred težko situacijo, ki bi sledila neupoštevanju ukrepov, čemur se občasno pridružujeta na eni strani pohvala nekaterih poklicnih skupin (npr. zdravstvenih delavcev), na drugi

pa obtoževanje drugih skupin naslovnikov (npr. vplivnežev na družbenih omrežjih, ki so kritični do ukrepov vlade). V govoru italijanskega premierja pa sta v ospredju govorni dejanji predstavljanja in razlaganja ukrepov, ki se jima pridružuje spodbujanje prebivalstva k upoštevanju ukrepov z vzbujanjem upanja, s predstavljanjem objektivnih razlogov za sprejete ukrepe na osnovi konkretnih številčnih podatkov in s poudarkom, da so vsi naslovniki na istem, v podobno težki situaciji.

Tako je v člankih slovenskih medijev, ki poročajo o govoru slovenskega premierja, tj. De1 in Sn1, predikacija bodisi nevtralna (De1: je dejal Janša; Sn1: premier je napovedal) bodisi izraža ostrino predsednikovega nagovora (v De1 s pridevnikom v besedni zvezi: je bil oster Janša, z uporabo glagolov, ki izražajo ostrino: opozoriti, pozvati, ogroziti; v Sn1 z elipso: Janša tudi nad vplivneže). Informacije so bolj splošne, ne konkretizirane, argumenti za sprejetje omejitvenih ali ukrepov za gospodarsko pomoč niso natančneje utemeljeni z morebitnimi številčnimi dokazi, analizami. Drugače je v Pn1, kjer je zelo natančno predstavljena vsebina zakona za ekonomsko pomoč s konkretno opisanimi glavnimi ukrepi, čeprav kot hipotetični z glagolom v pogojnem naklonu, saj zakon še ni bil sprejet (Pn1: Poroštvena shema SID banke bi se podaljšala). V člankih vseh treh italijanskih medijev in slovenskega medija v Italiji pa predikacija predstavi premierjev govor kot nevtralen, pozitiven nagovor, glagoli rekanja in drugi glagoli, ki se navezujejo na premierjev nagovor, so nevtralni in vsi v prihodnjiku povednega naklona, čeprav zakon še ni bil sprejet (v CS1 prevladujeta glagola rekanja spiegare (razložiti) in precisare (natančneje pojasniti), poleg teh najdemo še glagole: aggiungere (dodati), sottolineare (podčrtati), concludere (zaključiti)). Konkretni ukrepi so opisani natančno, zaradi česar so to večinoma močni argumenti.

Perspektivizacija

Z vidika odnosa novinarja oziroma medija do sporočene vsebine in bralcev lahko ugotovimo, da se pisci vseh člankov osebnemu odnosu do premierjevega govora ali sprejetih ukrepov izogibajo in poskušajo upovedeno temo predstaviti čim bolj objektivno. V De1 pisec v glavnem sledi premierjevemu govoru, osebnemu odnosu do samega govora se izogiba, zato govorca večkrat dobesedno navaja. Tako dobesedne navedke srečamo že v naslovu (Čaka nas še najmanj mesec dni trdega boja z virusom) in mednaslovu (Pandemija je preizkušnja za celotno človeštvo), v katerih zasledimo številne besedne krepilce (zvezo členka in prislova 'še najmanj', metaforo s področja vojne tematike in pridevniškim pomen-skim presežnikom 'trd boj', celostnim zaimkom 'celoten'). V Sn1 je težnja, da pisec sledi premierjevemu govoru, še bolj izrazita, saj je daljših dobesednih navedkov še več, prisotni so v vseh odstavkih, z izjemo enega. Že v naslovu je prisoten glagol rekanja, tako da je jasno, komu pisec pripisuje navedene besede (Janša sporoča: Čaka nas najmanj mesec dni trdega boja z virusom). Tudi v CS1 se že naslov z dobesednim navedkom sklicuje neposredno na premierja (Dpcm, Conte: »Sono 4 le Regioni nella zona rossa, 2 arancioni e 14 gialle./L'entrata in vigore slitta a venerdì«/Dpcm, Conte: »4 regije so v rdeči coni, 2 sta oranžni in 14 je rumenih. Začetek veljavnosti odloka prestavljen na petek«). Prav tako tudi v samem besedilu, v katerem avtor članka kronološko sledi premierjevemu govoru, ne najdemo komentarjev k poročani vsebini, pač pa gre le za povze-manje besed premierja, bodisi v premem ali prenesenem govoru. Podobno so tudi v obeh člankih Pd1 in Pd2 v ospredju ukrepi vladne uredbe, ki so predstavljeni brez komentarja. Kljub temu v naslo-vu prvega članka zasledimo krepilec 'še', ki poudarja nedorečenost vladne informacije glede barvne kategorije dežele FJK (Še nejasno, če bo FJK rumena ali oranžna). Tudi v nadaljevanju prispevka

avtor izpostavi to negotovost in jo tudi utemelji (Zaenkrat še ni znano, če bo Furlanija - Julijska krajina rumena ali oranžna, saj je po epidemiološki sliki na meji med dvema različnima režimoma ukrepov.). Naslednji članek pa je očitno nastal prav z namenom odgovoriti na to nedorečenost prve vladne informacije, saj že v naslovu in podnaslovu informira bralce glede kategorije FJK in o izvoru te nove informacije (FJK med »rumenimi« deželami. To je pravkar sporočil predsednik vlade Giuseppe Conte). Članka želita torej karseda jedrnato in objektivno predstaviti predvsem vsebino ukrepov, le deloma pa tudi nezadovoljstvo zaradi nezadostnih, nejasnih ali nepravočasno posredovanih informacij.

Odnos medija do poročane vsebine pa je nekoliko bolj izpostavljen le v Pn1, in sicer se ta kaže v odločitvi, da ne poročajo o premierjevem govoru (ta je v besedilu izrecno omenjen samo enkrat), ampak zelo natančno predstavijo samo napovedane ukrepe za ublažitev gospodarske krize, in v TC1, ki o ukrepih, predstavljenih v Contejevem govoru, poročajo samo v obliki novice na kratko in jedrnato.

Za vse članke lahko ugotovimo rečemo, da podobnosti in razlike v izbirah naslova in mednaslovov, v rabi določene vrste glagolov rekanja, mišljenja ter modifikatorjev intenzitete lahko pripišemo v glavnem bolj vsebini nagovorov obeh premierjev kot odnosu novinarjev do vsebine, saj slednji v analiziranih besedilih želi biti čim bolj nevtralen.

Modifikacija intenzitete

Skladna s predstavljeno perspektivizacijo je tudi raba modifikatorjev intenzitete, ki so rabljeni v glavnem v okviru navedb iz govorov dveh politikov, o katerih članki poročajo, in s tem izražajo njun odnos do upovedenega sporočila in naslovnikov, ne pa novinarjevega odnosa do poročane vsebine in bralcev. Tako v člankih

v De1 in Sn1 prevladujejo krepilci, a jih novinarji v glavnem pripisujejo avtorju nagovora in se tako na nek način distancirajo od zapisanega (npr. v De1 najdemo celostni zaimek 'vse/vsi', prislov 'zelo', frazem s poljubnostnim zaimkom 'nima smisla karkoli olupševati': »Pandemija vpliva na vse. Položaj je zelo resen in nima smisla karkoli olupševati.«). Pri tem avtor članka v Sn1 dobesedno navaja besede premierja, tako da so vsi modifikatorji intenzitete pravzaprav modifikatorji, ki naj bi jih uporabil premier, in sicer so to sami krepilci (šibilcev ni), poleg tega tu avtor dobesedno navede še nekatere premierjeve intenzitetno močne dele govora, ki jih je novinar v De1 izpustil (npr. v Sn1 del z okrepljenimi, ekspresivnimi besedami, kot je 'zavržno', 'ničvredno': »Izkoriščanje globalne zdravstvene krize za rušenje (vlade – op. a.) je zloraba stiske, je zavržno, ničvredno početje.«). V Pn1 se samo krepilci pojavijo v prvem odstavku, kjer je informacija o Janševem govoru, medtem ko v naslednjih odstavkih, kjer je govor o paketu ukrepov, ki bo šele sprejet, prevladujejo šibilci ali pa je raba šibilcev in krepilcev uravnotežena. V Pd1 srečamo le malo modifikatorjev intenzitete, in sicer le nekaj krepilcev, ki želijo poudariti pomen nezadostne informacije (glej zgornje poglavje o perspektivizaciji). V TC1 krepilcev ni, srečamo samo glagole v trpniku ali neosebne glagolske oblike, ki jih čutimo kot sredstvo za distanciranje novinarja od vira informacij in odločevalcev, kar je na prvi pogled lahko šibilec, ker pa istočasno prav zaradi omenjene distance ukrepi v članku delujejo kot neko objektivno dejstvo, pravzaprav to jezikovno sredstvo argumente krepí (npr. trpnik 'verranno anticipati' in nedoločnik »di eseguire consegne« v: Nelle zone arancioni il coprifuoco, e la chiusura dei locali, verranno anticipati alle 18, con la possibilità per i locali di eseguire consegne a domicilio.). Podobno kot v De1 in Sn1 so tudi v CS1 modifikatorji pripisani premierjevemu govoru, pri čemer se tu precej enakomerno izmenjujejo krepilci in šibilci

(npr. v CS1 imamo glagolski naklon 'avrete notato/morda ste opazili' kot šibilec in ponavljanje nikalne oblike 'non ci sono/ni' kot krepilec: »Avrete notato che non ci sono regioni comprese in aree verdi. Non ci sono territori che possono sottrarsi alle misure prese/«Morda ste opazili, da ni regij, vključenih v zelene cone, ni oze-melj, ki bi se lahko izognili sprejetim ukrepom).

Metaforizacija

Največ metaforičnega izražanja in retoričnih figur zasledimo v članku De1, ki prinaša največ premierjevega govora in pravzaprav so vsa metaforična in retorična sredstva tista, ki jih je uporabil premier v svojem govoru. To so metafore s področja boja, vojne (npr. trdi boj, bitka za življenje, na prvi boj, bitka za življenje, na frontni črti) in s področja podnebnih razmer (nov val, hladni val, dolga zima, hladni val, dolga zima). V glavnem so to konvencionalne metafore, ki vsebujejo stalne besedne zveze oz. idiome z omenjenih področij ali iz splošnega govora. Med najpogostejšimi retoričnimi figurami so: stopnjevanje, pretiravanje, kopičenje, antiteza.

Podobno stanje je tudi v Sn1, le da je metaforičnih in retoričnih sredstev manj, saj članek prinaša le krajši del Janševega govora, je pa nekaj več okrepljenih in obenem ekspresivnih besed (velikanska, zavržno, ničvredno, trdoživ itd.), tudi tu srečamo konvencionalne metafore, kot npr. razumemo, kaj je na tehtnici; izbruh virusa).

Metaforično izražanje je prisotno tudi v CS1, kjer so prav tako vse uporabljene metafore v članku navedene kot Contejeve, le da se poleg konvencionalnih metafor sreča tudi bolj ustvarjalne metafore. Pri konvencionalnih, tudi uradniških ali publicističnih metaforah, gre za pomenske prenose, ki so že vgrajeni v pomen besed, besednih zvez (npr. *pandemia corre ovunque/pandemija se širi povsod*). S pravimi, ustvarjalnimi metaforami pa se Conte trudi na bolj slikovit način predstaviti situacijo (npr.: *Il piano*

studiato dal governo e dagli esperti /.../ è la bussola che ci indica dove intervenire e con quali misure./Načrt, ki so ga preučevali vlada in strokovnjaki /.../ je kompas, ki nam pokaže, kam posredovati in s kakšnimi ukrepi.). Med retoričnimi figurami pa poleg antitez, ponavljanja in stopnjevanja nekajkrat zasledimo tudi nagovor naslovnikov. Zanimivo je, da tu ne najdemo metaforičnih sredstev s področja boja in vojne, je pa prisotna uporaba barv kot simbolov za različne režime ukrepov.

Slednje srečamo tudi v prispevkih drugih dveh časopisov v Italiji (TC1 in Pd1). V TC1 in Pd1, kot tudi v Pn1 v Sloveniji, pa ne zasledimo drugih metaforičnih in retoričnih sredstev, prisotna je le poosebitev, povezana s pasivno stavčno tvorbo, ki odraža težnjo po objektiviziranem opisu ukrepov (npr. v TC1 misure che dividono l'Italia in 3 zone/ukrepi, ki delijo Italijo na 3 območja; La zona rossa vede le restrizioni più dure per le attività/Rdeče območje bo deležno najstrožjih omejitev dejavnosti.).

7 Čezmejna perspektiva

7.1 Vprašanja strukturiranega intervjuja

Da bi izvedeli, kako se s čezmejne perspektive kaže slovensko-italijanska komunikacija o covid-19, smo opravili intervjuja z novinarjema lokalnih časopisov z obeh strani slovensko-italijanske meje Primorskimi novicami in Primorskim dnevnikom, odgovornima za pokrivanje tematskega področja pandemije. Zastavili smo jima naslednja vprašanja:

1. Kateri so bili njihovi viri informacij in kateri so se jim je zdeli najbolj zanesljivi?
2. Katere so bile morebitne težave pri sprejemanju informacij z različnih virov in pri posredovanju informacij?
3. Jih je zanimalo stanje v sosednji državi, v čezmejnem prostoru in kateri so bili njihovi viri?

4. Kako so novinarji občutili in prehajali mejo v času omejitev gibanja?
5. Koliko so posvečali pozornosti drugim temam?

7.2 Čezmejna perspektiva – analiza in razprava

Viri informacij za Primorske novice v Sloveniji so politični in strokovni, redne tiskovne konference organizira Vlada RS, na njej sodelujejo predstavniki različnih organizacij. Informacijski viri za Primorski dnevnik v Italiji so številčnejši, saj gre za telesa tako na državni kot regionalni ravni, več je predvsem strokovnih ustanov. Tako tudi redne tiskovne konference organizirajo strokovne ustanove, v prvem valu jih je organizirala Protezione Civile (Civilna zaščita), sedaj pa Istituto Superiore di Sanità ISS (Višji inštitut za zdravstvo).

Težave pri pridobivanju in širjenju informacij Primorske novice v Sloveniji vidijo predvsem v razhajanju informacij med različnimi viri, iz česar izhaja nejasnost in kaotičnost informacij glede omejitvenih ukrepov, moteči so nenadne, nepričakovane izjave, tudi prek družabnih medijev, ki vnašajo zmedo. Primorski dnevnik v Italiji vidi dve težavi: prva je v tem, da odločevalci potrebujejo preveč časa za sprejemanje ukrepov, in posledičnem poznem obveščanju; še pomembnejša pa je premalo konkretni nivo omejitvenih ukrepov, ki zato dopuščajo različne interpretacije.

Oba medija spremljata tudi čezmejno stvarnost, pri tem se naslantata predvsem na nacionalni tiskovni agenciji ANSA in STA, na svojega dopisnika (Pd) ali že vzpostavljeno mrežo neposrednih virov na terenu (Pn), zelo dragoceno jima je njuno sodelovanje pri izmenjavi novic in člankov v zvezi s temo covid-19. Primorski dnevnik še bolj kontinuirano skrbi za pokrivanje tudi drugih tem v Sloveniji kot matični državi.

Čeprav oba medija tudi v obdobjih delnega zaprtja meje nadaljujeta s čezmejno komunikacijo, ta poteka predvsem preko spleta, manj v neposrednem fizičnem stiku. To občutijo kot moteče

predvsem na Primorskem dnevniku, kjer zaprtje meje občutijo ne zgolj na konkretni, fizični ravni, temveč tudi na simbolni ravni, kot odreznosti od matice.

Pri Primorskih novicah je covid-19 vseskozi osrednja tema, tudi novinarji, ki pokrivajo različna družbena področja, opazujejo, kako se pandemija odraža na teh področjih. Pri Primorskem dnevniku pa je bila tema pandemije prevladujoča v prvem valu, medtem ko so kasneje poskušali več pozornosti posvečati tudi drugim temam.

8 Sklepi

V prispevku smo prikazali nekatere rezultate raziskave medijskega diskurza o omejitvenih ukrepih med drugim valom pandemije covid-19 v Sloveniji v primerjavi z medijskim diskurzom v tem obdobju v Italiji. Zanimali so nas predvsem mediji, ki jih lahko spremljajo prebivalci ob slovensko-italijanski meji v Sloveniji in slovenska skupnost v Italiji.

Z vidika naših raziskovalnih ciljev se je v korpusni analizi pokazala zanimiva povezava med rabo specifičnih izrazov s področja pandemije in rabo označevalcev intenzitete, predvsem krepilcev. Če primerjamo na eni strani dve lestvici slovenskih in italijanskih medijskih korpusov, in sicer lestvico glede na število besed s področja pandemije med 100 najpogostejšimi besedami/lemami (od korpusa z največjim številom do korpusa z najmanjšim številom pandemičnih področnih izrazov: 1. Pn, 2. CS, 3. TC, 4. De, 5. Pd, 6. Sn) in lestvico glede na število ožjih terminov s področja pandemije po križanju z referenčnim korpusom (1. CS, 2. TC, 3. De, 4. Pn, 5. Pd, 6. Sn) z na drugi strani lestvico slovenskih medijev po številu modifikatorjev intenzitete (1. Sn, 2. Pd, 3. De, 4. Pn, 5. TC, 6. CS), vidimo, da gre za skoraj obratno sorazmerje. Medijski diskurz v Sloveniji vsebuje manj terminov in več označevalcev intenzitete (De, Sn) v primerjavi z medijskim diskurzom v analiziranih medijih v

Italiji (CS, TC), ki vsebuje največje število terminov in najmanjše število modifikatorjev intenzitete.

Analiza diskurza je pokazala, da je v analiziranih prispevkih v dveh slovenskih medijih (De1, Sn1) glavni akter premier Janša kot avtor nagovora državljanov, ki se nanaša na nove ukrepe za javno zdravje in gospodarsko pomoč. Tudi odnos do upovedene teme, označevalci intenzitete, med katerimi prevladujejo krepilci, in metaforika so pripisani istemu akterju. Tudi v člankih v italijanskih medijih so modifikatorji intenzitete, med katerimi se tu izmenjujejo tako krepilci kot šibilci, ter metafore prav tako večinoma pripisani glavnim akterjem. Za razliko od slovenskih medijev pa se v italijanskih medijih akterji v člankih bodisi izmenjujejo (premier Conte in drugi akterji v CS1) bodisi gre za akterje, povezane s samo vsebino ukrepov (odlok, trgovine, storitve v TC1).

Ugotovimo lahko, da se kvantitativni in kvalitativni del raziskave, tj. korpusna analiza in analiza diskurza, dopolnjujeta in medsebojno potrjujeta. Obe vrsti raziskave kažeta, da je slovenski diskurz bolj opisen, vrednotenjski, emocionalen, italijanski pa bolj informativen, formalen, strokoven. V obeh diskurzih prevladuje notranja modalnost (diskurzne strategije so odvisne od strategij glavnih akterjev), kar kaže na to, da si mediji ne želijo sami presoati o temah, povezanih s covid-19, pač pa vsa mnenja pripišejo akterjem, o katerih poročajo. Zato sta položaj moči, ki ga zaseda vir informacij, in narava njegovega diskurza ključnega pomena, glede na to, da vir informacij postane glavni akter pandemičnega diskurza v vseh medijih, slovenskih in italijanskih. Poleg rezultatov diskurzne analize, ki je razkrila večjo raznolikost družbenih akterjev v italijanskem medijskem diskurzu v primerjavi s slovenskim, so intervjuji z novinarji obeh obmejnih medijev pokazali tudi, da imajo mediji v Italiji možnost slediti številnejšim virom informacij, predvsem številnim strokovnim ustanovam s področja

medicine, v primerjavi z mediji v Sloveniji, kjer redne novinarske konference, ki se jih udeležujejo predstavniki različnih organizacij, organizira Vlada RS.

Kar zadeva raziskovalno vprašanje o diskurzu dveh lokalnih medijev v slovenščini na obeh straneh meje, je zanimivo, da se v rezultatih vseh analiz umeščata na vmesne pozicije. Dnevnik Primorske novice, s sedežem v Sloveniji, je sicer po številu besed s področja pandemije in po številu označevalcev intenzitete bližje italijanskim medijem, po številu bolj specializiranih terminov pa bližje slovenskim, medtem ko je Primorski dnevnik po vseh kriterijih bližje slovenskim medijem. Pri tem je potrebno upoštevati informacijo, pridobljeno iz intervjujev, da so se v Primorskem dnevniku koronavirusu podrobneje in temeljiteje posvečali v prvem valu, medtem ko se želijo v drugem valu sočasno posvečati še drugim temam, pomembnim za slovensko skupnost v Italiji, in je tudi zato med najbolj pogostimi besedami manj terminov s področja pandemije kot v italijanskih medijih. Vsekakor pa se pri obeh lokalnih medijih pozna njuno poslanstvo informirati na čim bolj nevtralen način čim širšo lokalno publiko različnih profilov.

Glede na spoznanja o delovanju novih medijev predvsem na čustva bralcev lahko rečemo, da je v slogu slovenskega tabloidnega portala Slovenske novice pričakovana najvišja stopnja intenzitete jezika, na kar kaže največje število modifikatorjev, predvsem krepilcev, in najmanjše število besed s področja pandemije. Presemetljiv pa je slog portala Trieste Cafe, ki se je pokazal kot izrazito informativen, tudi strokoven medij.

Po primerjavi slovenskega in italijanskega medijskega diskurza lahko torej ugotovimo, da je covid-19 nekako obrnil na glavo pričakovanja glede racionalnega, litotičnega slovenskega in emocionalnega, hiperboličnega italijanskega konverzijskega sloga,

o čemer govorijo raziskave, ki smo jih omenjali v teoretskem poglavju. Očitno je, da se italijanski javni diskurz bolj osredotoča na samo vsebino epidemiološkega stanja in ukrepov, pandemija je prikazana kot objektivno dejstvo, ob državni politiki je prisotno več stroke in več akterjev, tako na nacionalni kot na regionalni ravni. V slovenskem diskurzu pa je komunikacija bolj centralizirana, v veliki meri odvisna od državne politike in je zanjo značilna višja stopnja intenzitete jezika. V slovenskem medijskem diskurzu tako lahko opazimo izrazito pozicijo moči osrednjega vira informacij, ki se odraža v večji emocionalnosti govora in neposrednemu pozivanju naslovnikov, italijanski medijski diskurz pa s svojo strokovno vsebino, raznolikimi viri informacij in formalnim slogom dosega večjo distanco in odpira prostor za razmislek.

Na koncu lahko rečemo, da imata oba pandemična komunikacijska sloga svoje dobre in slabe strani. Nekateri očitajo italijanski komunikaciji počasnost in birokratskost, slovenski komunikaciji pretirano pokroviteljstvo, obema pa tudi veliko zmede in nejasnosti. Pri tem je zanimivo, da mediji v obmejni regiji očitno lažje spremljajo pozitivne in negativne strani obeh stilov komuniciranja in zase izbirajo nevtralnejše. Vse to bomo lahko preverjali še v novih raziskavah, ki bodo zajele javno komunikacijo v daljšem obdobju pandemije.

9 Bibliografija

BECKETT, CHARLIE, AND MARK DEUZE. 2016. On the Role of Emotion in the Future of Journalism. *Social Media + Society* 2(3): 1-6. Dostopno na: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2056305116662395>.

BROWN, PENELOPE, STEPHEN C. LEVINSON, AND STEPHEN C. LEVINSON. 1987. *Politeness: Some Universals in Language Use*. Cambridge: Cambridge University Press.

BOWERS, JOHN WAITE. 1963. Language intensity, social introversion, and attitude change. *Speech Monographs* 30: 345-352.

BURGERS, CHRISTIAN, AND ANNEKE DE GRAAF. 2013. Language intensity as a sensationalistic news feature: The influence of style on sensationalism perceptions and effects. *Communications* 38(2): 167-188.

CASTELLS, MANUEL. 2009. *Communication Power*. Oxford, New York: Oxford University Press.

CS1 – MOROSI, S. 2020. Nuovo Dpcm, Conte: »Sono 4 le Regioni nella zona rossa, 2 arancioni e 14 gialle. L'entrata in vigore slitta a venerdì«. Corriere della Sera, 4. 11. 2020. Available from: https://www.corriere.it/cronache/20_novembre_04/dpcm-conte-quando-parla-conferenza-stampa-dicorso-ordinanza-regioni-lockdown-zona-rossa-diretta-b16d7eac-1ec3-11eb-9970-42ca5768e0fd.shtml (22. oktober 2021).

DE1 – BE. B. 2020. Čaka nas še najmanj mesec dni trdega boja z virusom. Delo, 3. 11. 2020. Available from: <https://www.delo.si/novice/slovenija/drzavljane-bo-nagovoril-predsednik-vlade/> (12. oktober 2021).

ERJAVEC, TOMAŽ, CAMELIA IGNAT, BRUNO POULIQUEN AND RALF STEINBERGER. 2005. Massive multi-lingual corpus compilation: Acquis Communautaire and totale. *Archives of Control Sciences* 15(4): 529-540.

HAMILTON, MARK. A. 2015. Language Intensity as an Expression of Power in Political Messages. V: Schulze, Rainer, and Hanna Pishwa (ur.). *The Exercise of Power in Communication*, 233-265. London: Palgrave Macmillan.

MANOVICH, LEV. 2001. *The Language of New Media*. Cambridge, London: MIT Press.

MIKOLIČ, VESNA. 2020. *Izrazi moči slovenskega jezika*. Koper: Annales ZRS, Ljubljana: Slovenska matica.

MIKOLIČ, VESNA. 2018. National attributes viewed through tourism discourse: the case of Slovenia. V: Held, Gudrun (ur.). *Strategies of adaptation in tourist communication: linguistic insights*, 54-72. Leiden, Boston: Brill.

MIKOLIČ, VESNA. 2012. Teaching Slovenian and Italian communication style. V: Ruiz De Zarobe, L. in Y. Ruiz De Zarobe (ur.). *Speech acts and politeness across languages and cultures*, 337-366. Bern [etc.]: P. Lang.

MIKOLIČ JUŽNIČ, TAMARA. 2017. *Nominalizacija: korpusni pristop h kontrastivnim in prevodoslovnim vprašanjem*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

OPUTU, EDIRIN. 2020. The coronavirus pandemic has made communication more important than ever. Dostopno na: <https://news.temple.edu/news/2020-09-16/coronavirus-pandemic-has-made-communication-more-important-ever>. (12. oktober 2021)

PD1 - SPLETNO UREDNIŠTVO. 2020. Še nejasno, če bo FJK rumena ali oranžna. Primorski dnevnik, 4. 11. 2020 | 15:26. Available from: <https://www.primorski.eu/se/se-nejasno-ce-bo-fjk-rumena-ali-oranzna-FB663052> (14. avgust 2021).

PD2 - SPLETNO UREDNIŠTVO. 2020. FJK med »rumenimi« deželami. Primorski dnevnik, 4. 11. 2020 | 20:24. Available from: <https://www.primorski.eu/se/fjk-med-rumenimi-dezelami-FB663513> (12. september 2021).

PN1 - STA. 2020. Vlada sprejela osnutek šestega protikoronskega zakona. Primorske novice, 8. 11. 2020. Available from: <https://www.primorske.si/slovenija/vlada-sprejela-osnutek-sestega-protikoronskega-zak> (1. oktober 2021).

REDDY, B. VENKATASHIVA, AND ARTI GUPTA. 2020. Importance of effective communication during COVID-19 infodemic. *J Family Med Prim Care* 9(8): 3793-3796. Dostopno na: <https://www.jfmpc.com/text.asp?2020/9/8/3793/293075> (12. oktober 2021).

RUTH, WODAK, AND MICHAEL MEYER. 2001. *Methods of critical discourse analysis*. Los Angeles (etc.), SAGE Publications. SN1 – M.U. 2020. Janša sporoča: Čaka nas najmanj mesec dni trdega boja z virusom. Slovenske novice, 3. 11. 2020. Available from: <https://www.slovenskenovice.si/novice/slovenija/jansa-sporoca-caka-nas-najmanj-mesec-dni-boja-z-virusom-video-366840> (12. november 2021).

ŠTRKALJ DESPOT, KRISTINA. 2020. Kako koronavirus mijenja jezik kojim govorimo (i mislimo)? Hrvatski jezik: znanstveno-popularni časopis za kulturu hrvatskoga jezika 7(2): 1-7.

TC1 – REDAZIONE. 2020. Nuovo Dpcm: la ristorazione nelle tre zone di rischio. Trieste Café, 4. 11. 2020. Available from: <https://www.triestecafe.it/it/news/cronaca/nuovo-dpcm-la-ristorazione-nelle-tre-zone-di-rischio-4-novembre-2020.html> (19. oktober 2021).

VIČIČ, JERNEJ. 2016. Jezikovni viri za prevajalne sisteme. *Annales: anali za istrske in mediteranske študije, Series historia et sociologia* 26(4): 751-767.

WIERZBICKA, ANNA. 2003. *Crosscultural Pragmatics. The Semantics of Human Interaction*. Berlin: Mouton de Gruyter.

KLAUS-GERD GIESEN¹

Post/Trans/Hyper ? The Case for Humanism

Abstract: The essay argues that the covid-19 crisis has caused a humanist leap on a planetary scale. It then examines possible objections from three currents of thought (posthumanism, transhumanism, hyperhumanism) which believe, in its own way, that the coronavirus pandemic demonstrates, on the contrary, that it is important to go beyond any humanist interpretation. It concludes that such an outbidding of humanism is not convincing.

Keywords: covid-19, humanism, posthumanism, transhumanism, hyperhumanism

Post/Trans/Hyper? Primer humanizma

Povzetek: Esej zagovarja prepričanje, da je kriza covid-19 povzročila humanistični preskok v globalnem merilu. Nato preučuje možne kontra argumente, izhajajoče iz treh miselnih tokov (posthumanizem, transhumanizem, hiperhumanizem), ki na svoj način postulirajo, da pandemija koronavirusa dokazuje nasprotno, in sicer da je pomembno preseči vsako humanistično interpretacijo. Besedilo zaključuje, da takšno preseganje humanizma ni prepričljivo.

Ključne besede: covid-19, humanizem, posthumanizem, transhumanizem, hiperhumanizem

¹ Klaus-Gerd Giesen is Professor of Political Science at Université Clermont Auvergne / Klaus-Gerd Giesen je profesor politologije na Univerzi Clermont Auvergne. E-pošta: klaus@giesen.fr

With more than five million deaths around the world today, the covid-19 pandemic has been, and continues to be, a tremendous challenge for all humans. In the following pages I will outline, in the form of a very short essay—and therefore definitely not as an in-depth research paper—a few thoughts, sometimes deliberately provocative, which lead me to think firstly that the crisis has caused a humanist leap on a planetary scale. Secondly, I will examine the possible objections to my argument from three currents of thought (posthumanism, transhumanism, hyperhumanism) that believe, each in its own way, that the coronavirus pandemic demonstrates, on the contrary, that it is important to go beyond any humanist interpretation and, consequently, to give a completely different meaning to the coronavirus disruption. Hoping that this may be useful, the main objective is simply to relativize a number of pre-suppositions in the current debate, and, above all, to sketch some possible perspectives for potential future research in philosophy and the social sciences.

I.

First, the thesis briefly defended here can be summarized as follows: through the covid-19 crisis humanism has perhaps just celebrated its greatest triumph of all times, if we understand (classical) humanism as any effort (moral, cultural, spiritual, educational, scientific, etc.) to make humans “better”, i.e. to morally raise them above their lower gregarious instincts. Indeed, against all utilitarian calculations based on economic consequences, which are undoubtedly extremely harmful in the short and medium term, the whole planet has mobilized to try to protect, by multiple and prolonged confinements and other spectacular measures (putting bodies at a distance, systematic wearing of masks, invention of vaccines and systematization of vaccination, development of new medical tre-

atments, etc.), above all the most vulnerable among us, those who run the greatest risk of dying from covid-19 in times of limited medical resources.

The relationship not to death, but to inequality in the face of death, has thus been profoundly modified: on a global scale, the functioning of the economy and society has been slowed down considerably in an attempt to defend, albeit very imperfectly, first the most fragile, and then—and only then—all those who so desire. Unlike previous epidemics in the history of humanity, almost all the governments of the world have hastily and simultaneously organized what could be called a humanist planetary learning process (even if it is undoubtedly true that the effects of the efforts that require heavy financial investments have been very unevenly distributed across the globe), and a large majority of the populations willingly participated, not only out of interest but also often out of conviction and genuine concern for others. The scientific race for vaccines and medical treatments as well the sharing of epidemiological data on a global scale is part of it. An earthquake, coming from the depths, which magnifies the human being, his capacity to rise beyond its biological condition and to organize itself as humanity, and which ultimately magnifies life itself. An immense hope for the future of *homo sapiens sapiens*.

Human life, which by definition has no price (Kant 1785, 434), nevertheless has a cost. The new imperative to preserve it at almost any economic cost indicates, once again, a sudden reversal of perspective: the primacy of life over the economy; health as a public good; the return to the precautionary principle (stocks of masks, tests, vaccines, hospital beds, respirators, etc.) and the sanctuarization of certain health spaces and functions; the astonishment of the former colonial and imperialist powers (Europe, USA) at the much more efficient management of the epidemic by many

states considered to be “developing” (Vietnam, Taiwan, Vanuatu, etc.), a not inconsiderable cultural shock for any eurocentric attitude, even though the situation in the developing world has been, and continues to be, very diverse in this field ; the reinforced role of a certain number of multilateral world organizations, such as the World Health Organization, whose financing and competences could be improved in the future.

Never again will it be possible to say that it is not possible to stop, or at least to strongly slow down, the productivist mega-machine of triumphant capitalism. Since the beginning of 2020 this has been done several times, over long weeks, even months. Perhaps this will also be the case, at least partially, for some of the next epidemic waves that will sooner or later appear. If it is true, however, that since the beginning of the year 2021 productivist capitalism has been partially restored, it seems nevertheless undeniable that in many layers of the world population, and especially in the affluent countries, a profound change of attitude is being felt and could lead to fundamental changes in the longer term.

For the time being the consequences have proven to be in part very beneficial, both for the individual and humanity as a whole, as well as for nature: a considerable reduction in pollution of all kinds, simpler and healthier food, less noise, revitalization of some natural areas, a drastic reduction in car or subway journeys to work, replacement of business trips by plane with video conferences, a decrease in superfluous consumption, a renaissance of local leisure and tourism, in short: acceptance of our own vulnerability, deceleration of time lived and return to the essential and to simplicity—a true revelation for many citizens in affluent countries.

We may have caught a glimpse of tomorrow’s world. In any case, ecological and lifestyle awareness has been singularly strengthened, with a lasting effect on a planetary scale. Here again, it is

important to seize this historic moment to try to change the course of things in favor of an ever-increasing quality of life and the preservation of nature. Starting with our daily behaviors, and by the consequent reduction of the externalization of the environmental costs of production and consumption.

Almost overnight, many neoliberal dogmas have collapsed like houses of cards. It even led to a comprehensive crisis of the neoliberal era, as stated by Adam Tooze (2021). We are witnessing the great return of the state to the economic game, beyond its traditional role as insurer of last resort. Gone, with a magic sweep, are the policies of austerity, public debt thresholds, limitation of central bank actions, autonomy of the financial sphere from the real economy, privatization of all individual risks. Instead we find gigantic recovery plans of many (affluent) states and the EU, on a scale never seen before and partly in favor of investments in the green economy alone, a state socialization of the losses suffered by businesses and workers during periods of confinement, and an almost unlimited refinancing of private assets in some Western countries, that is to say, everything that was considered until two years ago as real heresies by the dominant economic doctrine. Naturally, there is bound to be a reaction from neoliberal forces in the political game. But the shock seems to be severe enough that they may not be able to reach the pre-crisis strength.

More generally, the crisis reveals that in affluent countries the search for well-being, rather than just the accumulation of consumer goods and the increase in wealth measured by purely quantitative indicators of growth, could become the cornerstone of Western societies (Boyer 2020, 90-94). « Progress » may be changing its definition. Thus, a humanist permutation of values, already begun before the appearance of the coronavirus, seems to accelerate, including through the objective of a controlled growth, or even degrowth.

It looks like we have the immense privilege to be projected in a rupture of great amplitude and long term. This is frightening, destabilizing, and remains a source of many serious dangers. Such a highly conflictual situation is never easy to live. At the same time, a new world is also being born. A revolutionary humanist moment is taking place, which remains for the moment still a little obscure. As always, a restoration, or even a reactionary movement, is naturally also possible. It could also be that the benefits remain essentially limited to rich countries, which would be a clear failure. Everything depends on the political struggles that follow.²

II.

At least three currents of thought can raise objections to such a radically humanist and rather optimistic interpretation of the Covid crisis. They have in common the view that humanism is no longer sufficient, and propose to grasp the historical moment of the crisis in order to outbid humanism. However, there are also important differences between them. Let's briefly go over them.

The first current is that of *posthumanism*. As its name indicates it wants to go beyond the classical humanism, paradoxically estimating that humanism itself would have gone too far, starting with its anthropocentric obsession. The thinkers attached to it, as for example Peter Sloterdijk (1999; Giesen 2002) and the late Jacques Derrida, question the very concept of human nature, and underline the importance of non-human agents. Often close to the deep ecology movement, they advocate a radical change of thinking. Various "collapsologist" thinkers, such as Pablo Servigne, believe that the extreme ecological vulnerability of our consumerist societies, operating at a frantic pace and over vast distances, would have fa-

² The previous paragraphs are partially inspired from my French academic blog: Giesen 2020.

vored the pandemic crisis, and that this one heralds a far more serious collapse. The philosopher Dominique Bourg thinks that “the virus comes from bats, via the pangolin. It is because their habitats have been destroyed that bats have moved closer to human dwellings and domestic animals. To this phenomenon is added the disappearance of species. All this leads to zoonoses, diseases that pass from animals to humans”. And he draws from this a liberticidal, even authoritarian, instruction for political action: “To repair the living is to refuse that each person can in his corner decide his way of life” (*Le Temps*, April 22, 2020). The Parisian sociologist Bruno Latour goes further by evoking, in a perfectly posthumanist mode, “the sudden and painful realization that the classical definition of society—humans among themselves—has no meaning. The state of the social depends at every moment on the associations between many actors, most of whom do not have human form. This is true of microbes—we have known this since Pasteur—but also of the Internet, the law, the organization of hospitals, the capacities of the State, as well as the climate” (Latour 2020). In short, in his great impulse of deep ecology, tinged with catastrophism, Latour dissolves society in times of covid-19 pandemic into a great magma of all living beings where humans remain in the minority and must quickly adapt at all costs, under penalty of disappearing in a not too distant future.

The main counter-objection that one can formulate to such a posthumanist posture lies in the fact that, paradoxically, it neglects the responsibility of the human being with regard to the current state of the world. Indeed, in the course of its evolution it has acquired such a domination over the rest of “nature” that it is simply no longer possible to go back: now the human being must assume its overwhelming superiority and the fact that it has forever fundamentally altered “nature”. As a result, he is

and remains entirely responsible for what happens next. Such an overwhelming responsibility therefore still refers to an anthropocentric and humanist point of view. Minimizing it, by trying to “drown” the figure of mankind in a great magma of all living beings, means actually resigning in face of the gravity of the facts. The covid-19 pandemic demonstrates that, thanks to science and culture, humanity is capable of great and rapid mutations, for example by developing protective vaccines and medical treatments against the virus. Such humanist impulses to surpass oneself can, and must, also be implemented to “*renaturalize*” the world. As explained above, the covid-19 crisis can be one of the propelling movements.

The second objection to any humanist interpretation of the pandemic situation comes from *transhumanism*. As a form of ultraliberalism it naturally remains very concerned with individual liberties, first of all with the freedom of circulation of information that would allow fighting effectively against the pandemic. And then, transhumanists naturally advocate the absolute freedom of research, including that which no longer differentiates between “repair” and “enhancement” of the human being in order to be biologically better armed against the virus, or to prevent future pandemics. Thus, the avant-gardist Ray Kurzweil pleads for a combination of Artificial Intelligence and biotechnologies and writes about it: “We are seeing the beginnings of a profound paradigm shift in health technology” (Kurzweil 2020).

This is not surprising: science *alone* would make it possible to improve the human species in order to protect it from any present and future virological threat, and to raise it *biologically* to a higher level, in particular through the systematic use of NBIC technologies: the increasingly systematic interconnection of Nanotechnologies, Biotechnologies, Informatics and Cognitive Sciences which

leads to a new “Great Convergence” producing the advanced and growing integration between the infinitely small (N), the manufacturing of the biological (B), the thinking machines (I) and the cognitive study of the human brain (C) (Besnier 2009).

Such materialism obviously has little to do with classical humanism. It aims at overcoming the latter, not by elevating the human being culturally, educationally and spiritually, but exclusively by technological means. Advocating a real overcoming of the human condition in order to gradually develop—in a “proactive” way and thus in opposition to the precautionary principle (Fuller and Lipinska 2014)—a posthuman creature. Indeed, transhumanism advocates a headlong rush: human beings would be too limited biologically to be able to effectively face the challenges of the world’s growing complexity, especially as far as the increasing threat of pandemics is concerned. Therefore, their capacities *have to be* increased by integrating them with all kinds of emerging technologies. Transhumanists such as Oxford philosopher Nick Bostrom consider that the Darwinian evolution is proceeding too slowly and that the biological condition of human beings it has established remains largely unsatisfactory (Harris 2007).

The political objective is therefore clearly stated. It is nothing less than the establishment of a new (post)human being and, consequently, an entirely new society, a grand plan that some political ideologies (communism, fascism, etc.) have pursued in the past in other, ultimately less radical. The normative core of transhumanism can thus be summarized around three main purposes (Giesen 2018):

- 1 Human beings in their “natural” state are obsolete and *ought* to be enhanced by technology, which then becomes a means of artificially extending the hominization process. Thus, transhumanism sweeps human taxonomy into the political arena.

An observation by Michel Foucault, written in 1976, comes to mind: “What might be called a society’s ‘threshold of modernity’ has been reached when the life of the species is wagered on its own political strategies. [. . .] Modern man is an animal whose politics places his existence as a living being in question...” (Foucault 1976, 187–188). In other words, transhumanists believe we have a *duty* to replace the category of human with a new creature, a post-*sapiens sapiens*. We would potentially find ourselves, in zoological terms, at a moment of speciation: an extreme situation when a new species peels off and steps forward to join the animal kingdom.

- 2 The goal is full hybridization between the posthuman being and the machine, something that goes far beyond the human-machine interface we know today (from interacting with cell phones and computers, for example). The mind-boggling image of a human-machine hybrid suggests a permanent integration, frequently talked up by one of transhumanism’s most prominent ideologists, Ray Kurzweil. Kurzweil believes that human beings should become an intrinsic part of the machine, that we should be (re)programmable like software, including to boost its resistance to biological virus. It proposes nothing less than full submission to technical rationality, our human subjectivity suppressed. From this point on, technology, viewed as the new agent of hominization, paradoxically becomes the main instrument of dehumanization. Transhumanist machinism turns out to be fundamentally antihumanist—not least because the machine is by definition inhuman.
- 3 Therefore, it is also necessary to go beyond humanism. While humanism focuses on a possible *moral* improvement of the individual through education, culture and spiritual activities (“the humanization of the human”), transhumanism proposes

a new set of values by stipulating the need for a transition to a post-human creature that must constantly improve itself by integrating new technical artifacts. These are called on to replace the moral, educational and cultural effort.

All together, the project of the transhumanist philosophy perfectly embodies the anti-humanist programme once dissected and denounced by the philosopher Günther Anders: to achieve “the obsolescence of humankind” (Anders [1956] 2002), and its extinction as a species. Therefore, it should be rejected.

The third objection comes from *hyperhumanism*. It criticizes the posthumanist and transhumanist approaches, but also proposes to go beyond classical humanism. Authors such as Joël de Rosnay and Hervé Fischer propose in particular to outbid the humanist focus on the individual alone, and to aim from the outset at humanity as such, which would be called upon to rise collectively on the moral, cultural and spiritual levels thanks to augmented collective intelligence. This one could be constituted progressively thanks to the new communication technologies, to lead to the *cybionte*, a new planetary collective being, nourished of reflections and spiritualities (Rosnay 1995). The Covid crisis of 2020/2021 would have demonstrated that “it will be a matter of existing in symbiosis with artificial intelligence [, and that] the future of humanity lies not in the individual, but in the organized community made possible by social networks, blogs and other sharing platforms.” (*Le Temps*, July 4, 2021)

As for Hervé Fischer, he explains: “I speak of hyperhumanism to emphasize that we have today a humanism based on hyperlinks and that, at the same time, it develops this augmented consciousness, so more humanism” (*Le Devoir*, October 5, 2013). According to him, the new communication technologies therefore produce,

so to speak automatically, a surplus of humanism. Thus, hyperhumanism removes from transhumanism most of its machinist aspects to keep only an excessive belief in digital technologies and its algorithms. If it remains true that virtual communication has singularly increased during the various confinements and that it has undoubtedly contributed to alleviate the loneliness of some, as well as to circulate more quickly the relevant information related to the covid-19 virus, it is even much more relevant that communication technology alone cannot elevate the human being, even in its numerical totality, if each individual human being does not make a personal humanist effort beforehand. Hyperhumanism thus remains well and truly anchored in machinism; it even represents the culmination of the machinist fetishism of the cybernetic movement born after the Second World War, as embodied by Norbert Wiener and other mathematicians and philosophers (Wiener 1948; 1959).

With the hyperhumanist position we find ourselves not in a hyperhuman world, but in a hypohuman reality. Because here again, as in the transhumanist stance, the human is called to integrate, at least partially, with the machine, to let itself be led by cybernetic algorithms. An increasingly cold world, a hybridization opposite to the humanist dream of becoming more and more human on the moral, cultural and spiritual levels, including in the acceptance without any hesitation of nature and its nature.

The three mentioned objections to a humanist interpretation of the pandemic do not seem to lead to convincing perspectives, since each one finally reduces, in one way or the other, the human part. The Covid crisis 2020-2021 seems to suggest that the outbidding of humanism is neither the best possible philosophical stance nor what the empirical facts suggest, and that we need, on the contrary, always more humanity, humanism and human vital-

ism. Certainly, this is a very broad research perspective that cannot be outlined here.

On the other hand, there are surely other possible objections to the cautious humanist optimism developed in the first part of the text. In any case the debate should therefore be broadened and deepened further. This short essay is just designed to roughly sketch some possible perspectives for potential research in humanities and the social sciences.

References

- ANDERS, GÜNTHER. 2002 [1956]. *Die Antiquiertheit des Menschen*. München: Beck.
- BESNIER, JEAN-MICHEL. 2009. *Demain les posthumains. Le futur a-t-il encore besoin de nous ?*. Paris: Hachette.
- BOYER, ROBERT. 2020. *Les capitalismes à l'épreuve de la pandémie*. Paris: La Découverte.
- FOUCAULT, MICHEL. 1976. *Histoire de la sexualité*, vol. 1: *La volonté de savoir*. Paris: Gallimard.
- FULLER, STEVE AND VERONICA LIPINSKA. 2014. *The Proactionary Imperative: A Foundation for Transhumanism*. London: Palgrave.
- GIESEN, KLAUS-GERD. 2002. Une question d'eugénisme en Allemagne, *L'Observatoire de la génétique*. Available at: <https://www.multitudes.net/Une-question-d-eugenisme-en/> (24. november 2021).
- GIESEN, KLAUS-GERD. 2018 : Le transhumanisme comme idéologie dominante de la quatrième révolution industrielle. *Journal international de bioéthique et d'éthique des sciences* 29 : 3-4, 189–203.
- GIESEN, KLAUS-GERD. 2020. *Les lignent bougent*. Distingous. Available at: <https://www.distinguos.info/distinguos/leslignes-bougent/> (24. November 2021).
- HARRIS, JOHN. 2007. *Enhancing Evolution: The Ethical Case for Making Better People*. Princeton: Princeton University Press.

KANT, IMMANUEL. 1985. *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, Berlin: Akademie-Ausgabe.

KURZWEIL, RAY. 2005. *The Singularity is Near: When Humans Transcend Biology*. New York: Penguin Books.

KURZWEIL, RAY. 2020. *AI-Powered biotech can help deploy a vaccine in record time*. Wired. Available at: <https://www.kurzweilai.net/wired-ai-powered-biotech-can-help-deploy-a-vaccine-in-record-time> (12 November 2021).

LATOURE, BRUNO. 2020. *La crise sanitaire incite à se préparer à la mutation climatique*. Le Monde. Available at: https://www.lemonde.fr/idees/article/2020/03/25/la-crise-sanitaire-incite-a-se-preparer-a-la-mutation-climatique_6034312_3232.html (14 December 2021).

ROSNAY, JOËL DE. 1995. *L'homme symbiotique*. Paris: Seuil.

SLOTERDIJK, PETER. 1999. *Regeln für den Menschenpark*. Frankfurt: Suhrkamp.

TOOZE, ADAM. 2021. *Shutdown: How Covid Shook the World's Economy*. London: Penguin.

WIENER, NORBERT. 1948. *Cybernetics: Or Control and Communication in the Animal and the Machine*. Paris: Hermann & Cie, and Cambridge: MIT Press.

WIENER, NORBERT. 1950. *The Human Use of Human Beings*. Boston: Houghton Mifflin.

RAZLIČNI
ČLANKI /
VARIOUS
ARTICLES

GREGA ROJC¹

Vzgoja za odgovornost in avtonomijo kot sidrišče smisla, ki ga učitelji lahko najdejo v svojem delu

Povzetek: Viktor Frankl je dokazal, da je smisel ključnega pomena za človeka. Učitelj, ki vidi smisel v svojem delu, se bo lažje prebil skozi težka obdobja svojega profesionalnega življenja. Učitelj ne sme le poučevati, pač pa mora tudi oblikovati značaj učenca. Pri tem mora izhajati iz ljubezni, ki pa ne sme biti posesivna ali takšna, da bi dušila potencial. Z vzgojo lahko učitelj oz. šola učvrščuje dobre in korigira morebitne slabe vedenjske vzorce, ki jih otrok prinese iz družine. Udejanjanje vzgoje preko dobrega učiteljevega zgleda je za učenca ključnega pomena. Smisel svojega dela lahko učitelj najde torej v ohranjanju učenčeve eksplicitne singularnosti in avtonomije. Učenec, ki je obravnavan kot individuum, ohrani poleg svoje svobode tudi svobodi inherentno odgovornost. Takšen učenec prav tako lažje prepozna eksplicitno singularnost ostalih ljudi. Učitelj pri svojem delu ne bo nikoli dosegel popolnosti, pomembno pa je, da vztraja in se po njej steguje.

Ključne besede: Smisel, učitelj, učenec, svoboda, odgovornost, ljubezen, individualnost

Education for Responsibility and Autonomy as an Anchor of the Meaning that the Teachers Find in Their Work

Abstract: Viktor Frankl has proven that finding meaning is vital for humans. If a teacher finds meaning in the work that he/she does,

¹ Grega Rojc je doktorski študent na Alma Mater Europaea / Grega Rojc is PhD student at Alma Mater Europaea. E-pošta: rojc.grega@gmail.com

it will be much easier for her/him to go through the hard patches of professional life. A teacher must not only teach but also has to build pupil's character. In doing that his/her actions should stem out of love, the kind of love that is not possessive or repressive. Through education (upbringing) a teacher or school can affirm good behavioural patterns or correct potential bad behavioural patterns which a child brings from his family. Realisation of upbringing through a good example set by the teacher is paramount for the pupil. A teacher can find the meaning of his work in an effort to preserve the pupil's explicit singularity and autonomy. A student who is treated as an individual preserves his/her freedom and responsibility which is inherent to freedom. Such pupil easily recognizes explicit singularity of others. A teacher will never attain perfection but he/she should persevere nevertheless and strive towards it.

Keywords: Meaning, a teacher, a student, freedom, responsibility, love, individuality

V članku želimo razmišljati o tem, kako poglobljeno razumevanje med učitelji tako zelo razširjene fraze o svetosti otrok² lahko pomaga učiteljem dajati smisel in moč, da vztrajajo, tudi kadar je (zelo) težko. Prav tako pa je ena izmed glavnih namer tega prispevka vpogled v eksplicitno singularnost, neskončno vrednost in (neubesedljivo) svetost otroka, ki potencialno lahko osmišlja delo učiteljev, še posebej udejanjanje vzgojne komponente, ki je poleg izobraževalne temeljna človekova pravica in potreba pa tudi potreba družbe (Rojnik 2006, 209). Vzgojno delovanje učitelja in šole je običajno posledica skrbnega načrtovanja (kar potrjujejo vzgojni načrti sleherne šole), pogosto pa tudi podjem, ki se zgodi ektemporalno,

² Idejo o svetosti otrok (njihovega spanca) lahko zasledimo v Hölderlinovi poeziji (Škof 2021). Prav tako nam o posebnem statusu, ki ga uživajo otroci, priča tudi deklaracija o otrokovi pravicah.

ko se pojavi potreba ali priložnost za vzgojno delovanje, ki lahko učiteljem dodatno osmišlja njihovo delo.

1 Ljubiti učenca – ljubiti, ne nujno imeti rad

Namenoma ni zapisano, da moramo otroka imeti radi, temveč da ga moramo ljubiti. Mnenja smo namreč, da ne moremo vsakogar imeti radi, lahko pa vsakogar ljubimo, če se za to odločimo. Stališče, da se lahko zavestno odločimo za to, da bomo nekoga ljubili, je prisotno že v Svetem pismu. Jezusovo navodilo, naj ljubimo celo svoje sovražnike (Sveto pismo 2000, Mt 5,44), je izjemno radikalno, a vendar ta izjava ni bila pogosto predmet napada. Kakor da bi ljudje podzavestno vedeli, da je izjavo kljub njeni radikalnosti z nekaj (beri: veliko) napora človeku moč izpolniti. Morda je za udejanjanje te zapovedi, še bolj kot napor, ključna nežnost, ki omogoči premišljevanje in ugledanje izvorne lepote drugega v njegovem srcu, onkraj vidnega in otipljivega (Turnšek 2018, 201). Na to, ali bomo imeli nekoga radi ali ne, torej nimamo vpliva, vendar pa se za to, koga bomo ljubili, lahko odločimo sami. Idejo, da je ljubezen stvar volje, podpira tudi C. S. Lewis, ki zapiše, da ljubezen ni stanje čustev, ampak volje (Lewis 2001). Dejansko gre Lewis celo nekoliko dlje in bralcem svetuje, kako lahko vplivajo na svojo ljubezen ali averzijo. Trdi namreč, da bomo človeka, do katerega se bomo obnašali ljubeznivo, sčasoma hočeš nočeš vzljubili, tako kot bomo človeka, ki ga ne maramo, črtili še bolj, če ga bomo prizadeli s kakršnokoli vrsto zla (2001). To, da naša zavestna dejanja določajo, kdo oziroma kaj postajamo, trdi tudi Frankl, ki pravi, da človek postane dober, če vedno znova dela dobro (2010, 9). To jasno sporoča, da kategorija »imeti rad« lahko niha, ljubezen pa je lahko nespremenljiva konstanta, neodvisna od emocij in situacije. Takšna bi morala biti tudi drža dobrega učitelja, ki želi kariero zaključiti z lepimi spomini, uspehi in ohranjenim zdravjem. C. S. Lewis o čustvih pravi, da so

zelo uporabna, kadar so prisotna, vendar pa čustva ne morejo biti običajna hrana človekovega duha (1952). Ravno zato učitelj svoje duhovne dimenzije ne bi smel napajati iz naslova emocij, temveč iz naslova smisla, če želi, da je njegovo profesionalno življenje stabilno skozi celotno obdobje službovanja.

2 Ljubiti učenca, ne učencev

Vsak izmed učencev (seveda tudi odraslih) je unikatni, neponovljivi individuum in dobro je, da učitelj učence vedno zaznava kot posameznike. Najprej zato, ker se na ta način s svojim zgledom postavlja nasproti kolektivizmu, ki so pustošili po svetu v prejšnjem stoletju, in prav tako tudi zato, ker se na ta način ne bo nikoli ujel v past kolektivnega pripisovanja krivde učencem ali staršem, kadar nastopijo nesporazumi in težave. In te težave vsekakor morajo nastopiti, saj se v šoli dnevno srečuje na stotine edinstvenih ljudi, ki niso vedno najbolj vešči shajanja z drugimi. Z rojstvom otroka svet pridobi absolutno novost – edinstveno živo bitje (Škof 2018, 218; Frankl 2010, 32). Luce Irigaray gre še celo korak dlje in otroka obravnava kot posameznika, ki si je želel priti na svet, ne glede na to, kako je bil spočet. Poleg tega trdi, da imamo že v trenutku rojstva voljo do bivanja. Ne glede na to, da je otrok spočet s strani dveh od njega ločenih ljudi, in ne glede na to, da je za svoje preživetje dolgo odvisen od drugih, je še vedno on sam (torej otrok) tisti, ki se je odločil vstopiti v univerzum živečih (Irigaray 2017; Škof 2018). To pomeni, da otrok že pred rojstvom (morda bi lahko rekli že/še v času, ko je le, recimo temu, monada – nematerialna enota sveta, težeča k dejavnosti) poseduje sebi lastno avtonomno voljo, ki se bo nekoč srečala z voljo drugih ljudi, tudi učiteljev. In ko se bosta ti dve volji srečali, je tako za učenca kot tudi za učitelja najbolje, da učitelj deluje skladno z ljubeznijo, še posebej, če želi, da otrok ohranja čim več svoje avtonomije, o čemer bomo spregovorili v nadaljevanju.

3 Ljubezen, ki ohranja avtonomijo

Če smo v svoji odločitvi, ali bomo ljubili ali ne, svobodni, potem se prav gotovo lahko odločimo, s katero ljubeznijo bomo ljubili. Tukaj ne bo govora o tem, ali naj bi bila ta ljubezen *philia*, *storge*, *agape* ali kaj drugega. Osredotočili se bomo na to, kaj mora ta ljubezen učencu dati oziroma česa mu ne sme vzeti, kako mu mora ljubezen omogočiti spoznati drugega (kot individuuma) in omogočiti, da je tudi sam spoznan v svoji neponovljivi individualnosti. Za začetek razmišljanja o tem, kakšna naj bi bila ta ljubezen do učenca, navajamo zelo kompleksen filozofski pasus iz knjige *Antigonine sestre*, ki govori o otroku in ljubezni, nato pa to misel podpremo in razložimo z navajanjem nekaterih drugih avtorjev, ki so prav tako razmišljali in pisali o tovrstnih rečeh.

Če je izvorna ideja otroka povezana z njegovo eksplicitno singularnostjo (ta otroku zagotavlja avtonomijo), je hkrati rojstvo tudi prehod v drugačen svet prebivanja, ki pa v sebi ohranja spomin na izvorno prebivanje v drugem ... Tako govorimo o dveh izvorih prebivanja, ki pa sta seveda tesno povezana. V razumevanju te povezanosti, se zdi, zdaj leži skrivnost ljubezni. Irigaray se zaveda pasti te stave: družina, v kateri odraščá otrok, je primarni in hkrati najvišji simbol skrbi zanj, a obenem v sebi ne zagotavlja nujno avtonomije in svobode. Da bi to dosegli, je potreben prehod od t. i. duhovne transcendence (ta temelji na nekem heteronomnem viru avtoritete, kot je družina, država ali neka druga skupnost, pri čemer se v vseh njenih omenjenih okvirih ohranja modus moči) v horizontalno transcendenco ljubezni kot prostora miru, ki edino lahko prepozna drugega v njegovi drugosti in hkrati singularnosti. To pa je transcendenca ljubezni, ki se kaže v (večnem, arhaičnem) hrepenenju/želji po drugem in po medsebojnem predajanju dveh oseb (Škof 2018, 218).

Eksplicitna singularnost je potemtakem nekaj, kar je otroku ontološko inherentnega, in kot vidimo, bi že družina morala do te av-

tonomije in svobode zavzeti čimbolj modro držo. Seveda je jasno, da Irigaray govori o idealu. Toda če naj bo otrokova individualnost spoštovana v družini, potem vsekakor ne more biti zanemarjena v šoli, ki je tako izjemen socializacijski dejavnik. Irigaray razmišlja o dvojni nalogi, s katero smo dandanes ljudje soočeni. Najprej bi morali na novo utemeljevati singularno identiteto, nato pa na novo utemeljiti in izgraditi skupnost. Irigaray meni, da bi to bilo mogoče le, če bomo stopili na pot skupnega nastajanja, česar rezultat bo neizbežna ljubezen (Škof 2012, 274). Učitelj (seveda tudi starš ali partner) mora biti vedno pozoren, da slučajno v svoji ljubezni ne postane posesiven in omejujoč. Če otroka ljubimo, mu omogočimo rast in ga ne dušimo v objemih. Ljubezen namreč lahko cveti le na svobodi, kar pomeni, da nikakor ne smemo pretiravati v zaščiti, saj je rezultat tovrstne vzgoje mehkužen, nesamostojen in neizkušen otrok. Ljubiti drugega pomeni, da mu dovoljujemo njegovo svobodo. Brez tega je ljubezen egoistična, ne brezpogojna (Ščuka 2007, 190). Če ljubezen zaduši pogum posameznika, potem se lahko zgodi, da se ta otrok ne bo nikoli niti na daleč približal izpolnitvi svojih potencialov. Irigaray pravi, da se že s samim prihodom v življenje izpostavimo nevarnosti smrti – živeti dejansko pomeni tvegati s smrtjo. Zanj je življenje proces neprestanega nastajanja, in če ne »nastajamo«, nazadujemo. Da pa bi lahko nastajali in presegali to, kar že smo, moramo sprejeti veliko mero tveganja, dasiravno pri tem včasih omahujemo (Irigaray 2017). Ta nevarnost je zdrava in je tudi sestavni del življenja. Odrasli se žal včasih odločijo, da bodo igrali vlogo zaščitnika, ker jim navezanost nedoraslega in nezrelega šolarja godi. Ob tem se doživljajo kot zreli in odrasli, pa še skrbni in dobri za povrh. S to vlogo zaščitnika se potrjujejo v socialnem krogu, prav tako pa si krepijo samozavest, ki je bila v preteklosti najbrž poškodovana. Dlje kot igrajo to vlogo, slabše je za šolarja, saj tako pomendrajajo njegovo šibko zavest o sebi (Ščuka 2007, 74).

Ko Irigaray govori o smrti, nima v mislih le fizične smrti, pač pa se lahko pojem smrti v kontekstu njene misli razume tudi kot smrt talentov oziroma potencialov, ki jih človek ne razvije. Tako na drugem mestu Irigaray očita sodobni šoli, da dandanes otrok ne uči presepati samega sebe in da ne upošteva otroka kot celote. Prav tako trdi, da trenutna edukacija redko upošteva avtonomijo posameznika in mu tudi izdatno ne pomaga pri tem, da bi razvil svojo sposobnost za sobivanje z drugimi ljudmi ali ostalimi živimi bitji (2017). Tudi Frankl pravi, da je ljubezen pojav preseganja samega sebe, ki odkriva edinstvenost ljubljene osebe (Frankl 2016, 69, 77), in ravno to nas lahko vodi v prej omenjeno horizontalno transcendenco ljubezni, ki prepozna drugega v njegovi singularnosti in drugačnosti, saj *biti* namreč pomeni *biti* drugačen (Frankl 1994, 22).

Merleau-Ponty zapiše, da bi morali vedno delovati s stališča, da otrok poseduje moralno vrednost, ki ne temelji na tem, kaj otrok počne, marveč jo otrok poseduje le zato, ker je, ker biva. Po njegovem mnenju se v človeku nahaja osebnost (*personhood*) osebe (*person*), ki je divji duh, logos, princip samo-determiniranja in samo-diferenciranja. To je temelj upora, fundament tistega »ne«, ki je izrečen v prisotnosti krivic (Burke 2001). Tako Irigaray kot Merleau-Ponty istočasno poudarjata individualnost človeka in našo nujno prepletenost. Misel Luce Irigaray nam tako sugerira, da je človek individuum že pred samim rojstvom, ki pa naj bi v povezavi z drugimi na novo utemeljeval in izgrajeval skupnost. Njena misel dopušča možnost, da ravno je nikakor ne spodbuja, da človek ostane izključno v stanju eksplicitne singularnosti in se ne pridruži prej omenjenemu utemeljevanju skupnosti. Nam pa tovrstnega razumevanja človekove individualnosti ne omogoča Merleau-Ponty, ki pravi, da sva ti in jaz le dva ekstrema reverzibilne divergencije iste Biti. Ravno dejstvo, da pripadava isti Biti, nama omogoča, da prepoznavava pravice drug drugega, služiva interesom drugega

in odgovorno sodelujeva pri udejanjanju Biti skozi skupnost, kulturo in zgodovino (Burke 2001). Na ta način nas Merleau-Ponty v svoji misli preplete na najbolj temeljnem nivoju, ki mu nihče ne more ubežati. Seveda se lahko odločimo, da bomo svojo eksistenco manifestirali kot skrajno mejo prej omenjene divergence, ampak dejstvu, da obstaja točka pred divergenco, po Merleau-Pontyju preprosto ne moremo ubežati in tako ostajamo neizogibno in večno povezani z drugimi.

4 Avtonomija ni bivanje v prepovedanem mestu

Ameriški pragmatistični filozof in pionir filozofije vzgoje John Dewey v uvodnem delu svojega eseja *The Child and the Curriculum* opozori na dve nasprotujoči si, kot ju on imenuje, pedagoški sekti. Ena pravi, da je otrok nezrelo bitje, za katerega je potrebno poskrbeti, da dozori, plitko bitje, ki mu je potrebno dati globino, entiteta, ki poseduje ozka obzorja, ki jih je potrebno razširiti. Zato lahko preprosto ignoriramo in minimiziramo otrokove individualne posebnosti ali kaprice. Druga sekta povsem nasprotno trdi, da je vse učenje potrebno podrediti otrokovi rasti, saj končni cilj izobraževanja ni znanje in posedovanje informacij, pač pa osebnost, karakter in samouresničitev. »Disciplina« je slogan tistih, ki poudarjajo strukturirano učenje, medtem ko je slogan tistih, ki opevajo otroka, beseda »interes« (1902). Dewey v nadaljevanju pove, da noben izmed omenjenih ekstremov/skrajnosti ni dober, kot tudi ne bi bil dober ekstrem, v katerem bi učitelj v svojem prizadevanju za ohranjanje njegove avtonomije učenca oropal stika z realnostjo. Realnost je namreč ključnega pomena. Če šola odseva realnost življenja, potem se učitelju ni potrebno ubadati s tem, kako bi nekaj aritmetike v imenu medpredmetnega povezovanja stlačil v zgodovino. Če šola odseva realno življenje, se to zgodi samo od sebe. Ne le to. Kadar šola odseva celotno realnost življenja, različne cilje, ideale, kulturo, disciplino, in-

formacije, le-te niso predmet posameznih učnih predmetov, ampak je vse skupaj del večje celote, ki otroka usmerja v razvoju (Dewey 1899), tudi moralnem. Že res, da bi eno izmed učiteljevih prizadevanj moralo biti ohranjanje avtonomije, vendar pa se to ne sme sprevreči v čaščenje otroka in tako imenovano zavijanje v vato ali ščitenje pred sleherno neprijetnostjo. Že v prejšnjem poglavju smo se nekoliko dotaknili ljubezni, ki lahko duši, v tem pa bomo razmišljali o tem, kako naj bi bila videti zdrava avtonomija učenca oziroma katerim pastem bi se moral učitelj, ki si prizadeva svoje učence pripoznavati in obravnavati kot individuume, na široko izogniti.

Avtonomija v prvi vrsti pomeni samostojnost, samostojnosti pa sta inherentni odgovornost in svoboda. Svoboda je ključna, saj biti človek pomeni biti svoboden, kar pomeni, da je svoboda glavni element človeškosti (Kristovič 2014, 59). (Če bi zdaj začeli pisati o tem, da svoboda, še posebej v kontekstu šole, seveda ne pomeni anarhije/svobodnjaštva³, bi šlo za zastranitev, ki ne bi v ničemer služila namenu tega članka, zato se bomo temu izognili, saj vsi, ki so bili kdaj koli del šolskega sistema, razumejo, kaj pomeni svoboda v kontekstu šole.) Če učitelj želi na zdrav način zagotoviti učenčevo avtonomijo oziroma spoštovati in negovati prej omenjeno eksplicitno singularnost, potem učenca nikakor ne sme izolirati od okolice in ga zapreti v »prepovedano mesto«. Za učenca ni dovolj, da se zave svoje unikatnosti, pač pa se mora skozi stike z drugimi učenci in učitelji začeti zavedati dejstva, da je sleherni človek manifestacija neponovljive singularnosti. Frankl pravi, da je človek absolutni individuum, ki svoj smisel odkriva v skupnosti, vsaka prava družba pa je po njegovem mnenju usmerjena k harmoničnemu sodelovanju samoodgovornih in samostojnih posameznikov (Lukas 1993,

³ Svobodnjaštvo = prevrednoteno razumevanje svobode, upravičenost do brezmejnosti (Kristovič, 2014).

134). Če bi učenca oropali pristinega stika z drugimi in ga v želji, da ohrani avtonomijo, naredili za kitajskega cesarja, ki prebiva v osami, bi ga dejansko oropali človeškosti. Ljudje smo namreč del širših procesov, ki tvorijo našo eksistenco, in tako smo, pa če si to priznamo ali ne, že od samega rojstva nadalje bitja odnosov (Škof 2012, 85). Osebni odnosi so vključeni v mrežo strukturnih odnosov, ki sestavljajo družbe in kulture. Svet je skozi in skozi družben (Škof 2012, 85). Šola je vsekakor neke vrste metafora družbe, zato bi bilo dobro, da učence spodbuja in vodi po poti harmoničnega sobivanja in soustvarjanja. Frankl prav tako pravi, da biti človek pomeni biti v odnosu do nečesa ali nekoga drugega (2016, 43), odnosi pa seveda nujno prinašajo nesoglasja, ki zdravemu posamezniku v zdravem okolju predstavljajo novo priložnost za osebni razvoj. Feuerbach pravi, da je svet mreža spreminjajočih se individuumov, ki so v medsebojnih stikih in ki soustvarjajo svet, odnose pa poimenuje za gradnike življenja. V odnosih ljudje rastemo, se razvijamo, izkušamo veselje do življenja, prav tako pa smo v odnosih prizadeti in trpimo (Škof 2012, 85). Človek torej ni nujno svoboden⁴ od okoliščin, vendar pa je svoboden, da do njih zavzame stališče (Frankl 2016, 45; Frankl 1994, 40). Tega pa je sposoben le človek, ki je svoboden. Če pa je človek vsrkan v množico, ki ne trpi individualnosti, ampak vse posameznike sili k podrejanju, potem ta človek doživi razdrobljenost, prav tako pa se kot marioneta, ki jo množica izkorišča za doseg lastnih ciljev, odpove oziroma izmakne samokontroli (Lukas 1993, 134), kar bi moralo biti v šoli sila nezaželeno. Zato je temeljna naloga šolskega sistema oblikovanje osebnosti šolarjev, da bi mislili s svojo glavo in se upirali pranju možganov s strani tistih, ki z denarjem obvladujejo sistem (Ščuka 2012, 43).

⁴ Frankl pravi, da biti svoboden vedno pomeni biti svoboden (od) česa, vendar tudi istočasno biti svoboden »za kaj« (Frankl 2020, 57).

5 Avtonomija in odgovornost

V prejšnjem poglavju je bilo predstavljeno, zakaj je dobro, da se avtonomije ne zamenjuje z osamitvijo, izolacijo ali zavijanjem v vato, saj bi to slabo vplivalo na otrokov razvoj. Že res, da so/smo vsi uni-
katni, ampak istočasno tudi neizogibno prepleteni, kot to lepo ube-
sedi Merleau-Ponty. Vzgojo za ohranjanje lastne in pripoznavanje
tuje avtonomije in edinstvenosti šola celo lažje udejanja kot družina.
V svoji knjigi *The School and Society* John Dewey opozarja na
to, da je šola zasnovana kot organizacija, ki se z otroki ukvarja *en
masse* (1899). To lahko privede do tega, da otroke vidimo oziroma
obravnavamo le kot dele celote in ne kot posameznih zaključenih
celot. O neprimernosti takšnega pogleda je bilo dovolj napisanega
že v prejšnjih vrsticah. Šola pa ni nujno prostor, kjer bi morala biti
otrokova avtonomija neizbežno ogrožena ali celo pozabljena, saj
ima šola celo nekatere prednosti pred družino. Da bi otrok lahko ži-
vel kar se da bogato in svobodno socialno življenje, bi moral priti v
stik z velikim številom odraslih ljudi in drugih otrok (Dewey 1899),
to pa se v krogu družine težko zagotovi. Dewey pravi, da lahko šola
ponudi takšne medosebne odnose in zaposlitve/dejavnosti, ki slu-
žijo otrokovemu razvoju bolje od tistih, ki jih lahko ponudi družina,
saj je šola, za razliko od družine, veliko bolj ciljno naravnana na
otrokovo življenje (1899). Šola je edini sistem sodobne družbe, ki
lahko istočasno vpliva na človekovo izobrazbo, socialno vedenje
in človečnost ter s svojo dejavnostjo podpira ali spodnaša vzorce,
ki jih otrok (pri)dobi v družini – tako dobre, kot tudi slabe (Nuss-
baum 2010, 45). Pri tem se moramo zavedati, da znanje, ki ga ot-
rok pridobi v šoli, samo po sebi ni nikakršno zagotovilo za razvoj
zdrave in pokončne osebnosti. Velja celo nasprotno – golo znanje
brez človečnosti je lahko celo nevarno (Ščuka 2012, 178) ali pa vsaj
nima nikakršne vrednosti, saj vednost brez etičnosti predstavlja le
znanje v obliki uporabnih podatkov (Rutar 2002, 3).

6 Odgovornost kot cilj vzgoje

Za vse, kar je na svetu človeškega, je odgovoren edino človek (Škof 2012, 165). Naša odgovornost je, da mlade vzgajamo tako, da bodo tudi sami nekoč odgovorni, kar lahko dosežemo tako, da jih vselej obravnavamo kot odgovorne posameznike (Nussbaum 2010, 45). Seveda pa odgovornost s sabo prinaša določeno mero strahu. V svetu medicine se govori o iatrogenih napakah – poškodbah, ki jih zagreši zdravnik, v pedagoškem svetu oziroma svetu vzgoje pa bi se prav tako (morda) lahko govorilo o »magistrogenih napakah«⁵, ki se seveda lahko pripetijo⁶, vendar nas Elisabeth Lukas poziva, naj kljub vsemu pogumno stopimo na polje vzgoje in naj si ne dovolimo, da bi nas strah pred napakami paraliziral (1993, 72). Še več. Lukasova odrasle, ki so/smo v vlogi vzgojitelja, pozove, naj položimo usodo bodoče generacije z zaupanjem v njihovo odgovornost (prav tam, 72). S tem nam Lukasova na nek način sugerira tisto, kar nam je vsem bolj ali manj znano, in to je, da sta odgovornost in usoda neizbežno prepleteni. Lukasova trdi, da je pedagoški zgled edini resnični instrument za vzpodbujanje osebnosti, ki ga imamo na razpolago v procesu vzgoje (prav tam, 58), zato se moramo potruditi, da bo le-ta vreden spoštovanja (prav tam, 72), istočasno pa se moramo zavedati, da se naša odgovornost s tem tudi konča. Učitelj/vzgojitelj je odgovoren le za zgled, ki ga daje, ne pa tudi za njegovo učinkovitost (prav tam, 59), ta je namreč odvisna tudi od otroka, zato je prav, da spregovorimo tudi o odgovornosti, ki jo nosi otrok.

⁵ Magistrum – latinsko *učitelj*.

⁶ Ko govorimo o vzgojnih napakah, ne govorimo o nečem postranskem, saj so le-te pomemben predmet raziskovanja znansvene vede psihologije (Lukas 1993, 71).

7 Odgovornost otrok

Če človeka/otroka odvežemo sleherne odgovornosti, ga s tem naredimo imunega v odnosu do krivde, vendar ga istočasno oropamo dostojanstva, saj je le reakcijski avtomat tisti, ki je lahko oproščen kakršnekoli odgovornosti oziroma ne more biti nikoli ničesar kriv (Lukas 2013, 34). Naš cilj pa seveda ne more biti vzgoja, ki bi otroke ropala dostojanstva, ampak ravno obratno. Spoštovanje osebnega dostojanstva nam ukazuje, da v človeku oziroma otroku prepoznamo bitje, ki se je sposobno odločati in s tem prevzemati odgovornost in krivdo (2013, 34) pa tudi zasluge in nagrade. Seveda lahko od otrok pričakujemo le omejeno odgovornost, saj njihove dolžnosti niso enake dolžnostim odraslih, vendar tudi otroci premorejo mehanizme samoobvladovanja ter morajo biti glede na svojo starost in spoznanje za svoje vedenje do določene mere sami odgovorni (Lukas 1993, 59). Frankl pravi, da odigra v vzgoji ravno duhovna komponenta človeka izredno veliko vlogo, vendar istočasno opozarja, da vzgojitelj nad tem duhovnim vplivom nima moči. Enkratnost in edinstvenost vsakega človeka se začne kristalizirati že v mladosti ter se nato neprestano oblikuje po lastni volji in v uravnavanju z lastnim značajem (Lukas, 1993). Duhovna komponenta je nekaj neizmerljivega, vendar ravno to neizmerljivo kasneje določa tisto, kar je izmerljivo (1993). Starši dajo otroku pri spočetju svoje kromosome, ne vdihnejo pa mu duha in tako kromosomi določajo zgolj psihofizične lastnosti, ne pa tudi duhovne osebe (Lukas 2019, 116; 1993, 59). Po spočetju je na delu pedagogika, ki vleče in oblikuje, kar odrašča (2019, 117). Če duha niso mogli vdihniti starši, potem je toliko bolj jasno, da ga ne morejo vdihniti niti učitelji/vzgojitelji, ki lahko le učijo, hvalijo, kaznujejo in dajejo dober zgled. Ta misel vsebuje istočasno nekaj zastrašujočega in tolažilnega. Zastrašujoče je to, da nikoli nimamo zagotovila, da se bo vse skupaj dobro končalo, istočasno pa nas lahko tolaži dejstvo,

da naše pedagoško delo ne nosi vse teže odgovornosti za mlado življenje (Lukas 1993, 59). Dober zgled je torej učiteljeva velika odgovornost, vendar pa vsak otrok zase odloča o tem, v kolikšni meri se ga bo ta zgled dotaknil, ga zaznamoval in oblikoval. Slednje je izključno odgovornost otroka/učenca.

8 Vzgoja in poučevanje

V svojem eseju *Our English Syllabus* C. S. Lewis citira Milтона, ki je v svojem traktatu *Of Education* zapisal, da bi izobraževanje moralo človeka opremiti za pošteno, večje in plemenito delovanje v vojni in miru tako v zasebnem kot tudi javnem življenju (Lewis, 1939). Lewis v svojem eseju ločuje med vzgojo in golim poučevanjem učne snovi, pri čemer se bolj osredotoči na poklicno izobraževanje (*vocational training*). Cilj edukacije naj bil »dober človek«, kar pa nikakor ni mišljeno v kakšnem ozkem etičnem smislu. Dober človek je po Lewisovem mnenju nekdo, ki ima izurjene čute in preference, nekdo, ki ima interese in je zanimiv, lahko bi rekli celo, da govorimo o srečnem človeku (1939). Vendar pa zgolj poklicno izobraževanje po mnenju Lewisa človeka ne pripravlja za življenje, temveč le za opravljanje poklica. Lewis to skoraj nekoliko grobo ubesedi tako, da zapiše, da je edukacija v bistvu namenjena svobodnim ljudem, poklicno izobraževanje pa sužnjem (1939). Seveda je jasno, da potrebujemo oboje. Tudi Lewis pravi, da je uravnoteženost med edukacijo in (poklicnim) izobraževanjem ključnega pomena. Prostočasne dejavnosti, kot so na primer umetnost, literatura, pogovor, so za Lewisa cilj človeškega obstoja, ohranjanje življenja pa le sredstvo za doseg tega cilja (1939). Podobno stališče izrazi tudi v svoji knjigi *The Four Loves*, kjer zapiše, da filozofija za preživetje nima nobenega smisla, vendar daje preživetju smisel (Lewis, 1960). Da bi se lahko torej v šoli poleg poučevanja in učenja zgodila še edukacija, morajo učitelji učiteljevanje primarno udeja-

njati kot intelektualno in etično aktivnost in ne le kot rokodelstvo (Rutar 2002, 48), učenec pa mora biti svoboden, avtonomen individuuum, ki v končni fazi sam odloča in nosi odgovornost za to, ali se bo poleg učenja zgodila tudi vzgoja, ki se v veliki meri prenaša z zgledom. Učenca lahko z dobro razlago in ustreznim pedagoškim prijemom naučimo nekaj o angleški slovnici ali zakonitostih enakostraničnega trikotnika (to lahko doseže vsakdo, ki poseduje nekaj teoretičnega znanja s področja obravnavane tematike in nekaj pedagoškega znanja), vendar pa mu le z zgledom lahko pokažemo, da tako njega kot vse njegove sošolke in sošolce dojemamo kot individualne posedovalce telesne, duševne in duhovne komponente ter nosilce nekaterih neodtujljivih pravic, odgovornosti in svobode. Vendar pa to še ni končni cilj, h kateremu naj se učitelj steguje. Končni cilj je, da tudi učenci začnejo ljudi v svoji okolici zaznavati kot individuume, saj vemo, da se ljudje do tistih (še posebej tistih, nad katerimi imajo moč), ki so dehumanizirani in oropani individualnosti, začnejo obnašati na neprimeren način (Nussbaum 2010, 44). Ravno šola lahko skozi proces edukacije pri učencih razvije sposobnost za zaznavanje edinstvenosti sočloveka, s tem pa tudi sposobnost za upor proti krivicam (2010).

9 Sidrišče smisla

Viktor Frankl je zapisal: »Ne morem si predstavljati, da bi karkoli moglo človeka bolj usposobiti za prenašanje in premagovanje subjektivnih težav in objektivnih tegob kakor zavest, da ima neko nalogo – neko poslanstvo« (2010, 52). Ravno to poslanstvo oziroma smisel bi učitelji lahko našli v permanentnem ohranjanju učenčeve individualnosti. Videti smisel v svojem delu je nekaj, kar je za učitelja zelo pomembno, še posebej takrat, ko stvari ne tečejo gladko. Smiselno delo je lahko včasih zelo naporno, morda neposredno sploh ne nudi veselja. To je trenutek, ko je učitelju ponujena mož-

nost za preseganje samega sebe. To je točka, ko lahko svetost otroka in daljnosežnost pozitivnih učinkov pravilne vzgoje (primarno vzgoje z zgledom) osmislita delo pedagoga.

Vzgoja je pri učiteljevem delu ključna. Lewis celo zapiše, da zamrtje vzgoje pomeni propad civilizacij (1939), na trditev, da šola predvsem poučuje in (pre)malo vzgaja, pa z nekoliko drugačno dikcijo opozarjajo še številni drugi avtorji. Irigaray tako pravi, da šolanje otroka odtrga od njegove naravne identitete (2017, 16). Rutar v svoji knjigi *Učitelj kot intelektualec* večkrat opozori na to, da šolski sistem ustvarja predvsem konformistične potrošnike in ne za demokracijo usposobljenih, kritično razmišljujočih posameznikov (2002). Podobno govori tudi Ščuka, ki pravi, da ljudje dandanes vse preveč trošijo, namesto da bi smotrno uporabljali dobrine (2012, 225).

Očitno torej je, da je vzgoje premalo in ravno v vračanju humanističnih vrednot⁷ bi učitelji lahko našli privez oziroma sidrišče svojega smisla. V tem članku se osredotočamo na ohranjanje singularnosti otroka, saj je le-ta temelj za zdrav razvoj otroka oziroma človeka in tudi širše, kritično misleče družbe. Vendar pa namen članka nikakor ni, da bi kakorkoli sugeriral, da je otroka zaradi njegove neponovljive individualnosti potrebno postaviti na piedestal, ga zavijati v vato in obvarovati pred konflikti, težavami, dolžnostmi ali odgovornostjo. Če bi otroka oropali dolžnosti in odgovornosti, bi mu odvzeli osnovo človekovega obstoja (Kristovič 2014, 74, 82) in lastno doživljanje sebe kot svobodnega individuuma (71).

⁷ V knjigi, z naslovom *Not for Profit*, ki nosi podnaslov *Why Democracy Needs the Humanities* (*Zakaj demokracija potrebuje humanistične znanosti*), avtorica Martha C. Nussbaum poglobljeno razpravlja o tem, kako so za demokracijo neobhodno potrebne humanistične znanosti in vrednote. V. Ščuka pa v svoji knjigi *Šolar na poti do sebe* zapiše: »Dajte šolarjem konjsko dozo humanističnih vrednot, pa če to hočejo ali ne« (2007, 134).

10 Zaključek

Odnosi so tako esencialni človekovemu obstoju, da nas brez njih ne bi bilo (Škof 2012, 85), in tako učitelj neprestano vstopa v odnose z učenci. Ti odnosi so lahko sterilni in služijo zgolj izobraževalnim namenom, lahko pa skozi pristnost uresničujejo tudi vzgojno komponento šole. Ohranjanje individualnosti slehernega učenca bi moral biti temeljni del vzgoje, njeno uresničevanje pa bi lahko učiteljem osmišljalo delo in jim nudilo zdravo mero tako imenovane noodinamike, napetosti, ki človeka pelje, vleče naprej. Vse skupaj pa seveda ni izvedljivo brez ljubezni, saj njena odsotnost vodi v neuspeh. Navsezadnje so vse (velike) krize, krize ljubezni – krize ljubezni do sočloveka pa tudi do narave, do sveta, do absolutnega in tudi do sebe. Če se odločamo za prihodnost, je izbira ljubezen, saj alternative vodijo v sebičnost in sovraštvo, oboje pa v propad (Rojnik 2006, 220).

Tovrstna vzgoja nam vsem skupaj zagotavlja varnejši in pravičnejši svet, saj je podstat za upor človeka proti krivicam (Nussbaum 2010, 44) ter upor proti pretiranemu potrošništvu (Ščuka 2007, 2012; Rutar 2002), prav tako pa nam tovrstna vzgoja edina omogoča razvoj novih generacij svobodnih in odgovornih ljudi.

Za učitelje je pomembno, da se zavedajo, da je vzgoja neskončen proces, ki ni nikoli končan in nikoli v popolnosti dovršen. Ravno tej pasti, nedoločnosti obsega abstraktne dolžnosti, se morajo k perfekcionizmu nagnjeni učitelji izogniti – ne smejo se ujeti v uničujoči »nikoli dovolj« (povzeto po Svetlič 2015, 204). Ko učitelj zadosti substancialnemu, mora nehati iskati »perfektno« odslikavo pojma v realnosti (Svetlič 2015, 205). Ali kot pravi Rorty – ne moreš meriti na to, da boš prišel do konca, in ne moreš doseči maksimalnosti, lahko pa si prizadevaš za to, da si zaskrbljen za več ljudi, oziroma, v primeru učitelja, za več učencev (Rorty 2002, 175). Ob vsem tem pa seveda ne morem mimo besed Viktorja Frankla, ki je dejal,

da je namera sicer res naša, toda učinek je še vedno božji, in da komaj lahko slutimo, do kakšnega učinka lahko božja previdnost na koncu zavije in ukrivi naše namere. Na nas pač je, da moramo svoje opraviti po najboljši vesti in znanju (Lukas 2019).

11 Bibliografija

BURKE, J. PATRICK. 2001. *Merleau-Ponty's Later Works and Their Practical Implications*, New York: Amherst, Humanity Books.

DEWEY, JOHN. 1899. *The School and Society*. Chicago: The University of Chicago Press.

— 1902. *The Child and the Curriculum*. Chicago: The University of Chicago Press.

FRANKL, VIKTOR. 2020. *Človekovo iskanje najvišjega smisla*. Celje: Mohorjeva družba.

— 2016. *Preslišani krik po smislu*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.

— 2010. *Biti človek pomeni najti smisel*. Ljubljana: Novi svet.

— 1994. *Zdravnik in duša: osnove logoterapije in bivanjske analize*. Celje: Mohorjeva družba.

IRIGARAY, LUCE. 2017. *To Be Born*. London: Palgrave Macmillian.

KRISTOVIČ, SEBASTJAN. 2014. *Reševanje krize sodobnega človeka: osnove logoterapije*. Celje: Mohorjeva družba.

LEWIS, CLIVE STAPLES 2001. *Mere Christianity*. New York: HarperCollins Publishers.

— 1960. *The Four Loves*. New York: Harcourt Brace.

— 1952. *The World's Last Night and Other Essays*. New York: Harcourt, Brace and Company.

— 1939. *Rehabilitations and Other Essays*. Oxford: University Press Oxford.

LUKAS, ELISABETH. 2019. *Frankl in Bog: psihiatrova spoznanja in uvidi*. Ljubljana: Novi svet.

- 2013. *Priveži svoj voz na kakšno zvezdo: kaj nam v življenju daje moč*. Ljubljana: Novi svet.
- 1993. *Družina in smisel*. Celje: Mohorjeva družba.
- NUSSBAUM, MARTHA C. 2010. *Not for Profit*. Princeton: Princeton University Press.
- ROJNIK, IVAN. 2006. Teleologija vzgoje in izobraževanja v luči filozofske antropologije Antona Trstenjaka. *Bogoslovni vestnik* 66(2): 205–221.
- RORTY, RICHARD. 2002. *Izbrani spisi*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- RUTAR, DUŠAN. 2002. *Učitelj kot intelektualec*. Radovljica: Didakta
- SVETLIČ, ROK. 2015. *Prenašanje biti sveta*. Ljubljana: Slovenska matica.
- SVETO PISMO. 2000. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.
- ŠČUKA, VILJEM. 2012. *Država v megli: oblikovanja osebnosti šolarjev*. Nova Gorica: Šola osebnosti
- 2007. *Šolar na poti do sebe*. Radovljica: Didakta
- ŠKOF LENART. 2021. Sveta noč spanca, ideja otroka in respiratorna (po)etika miru. *Primerjalna književnost* 44(3): 39–58.
- 2018. *Antigonine sestre: o matrici ljubezni*. Ljubljana: Slovenska matica.
- 2012. *Etika diha in atmosfera politike: od etike k politiki ali poskus o intersubjektivnosti*. Ljubljana: Slovenska matica.
- TURNŠEK, MARJAN. 2018. Nežnost: nekoliko zapostavljena krepost. *Bogoslovni vestnik* 78(1): 185–208.

IGOR IVAŠKOVIĆ¹

Samoocene znanja in percepcije koristnosti tujih jezikov pri študentih in diplomantih na področju poslovnih in ekonomskih ved

Povzetek: Članek obravnava stanje na področju znanja in percepcije koristnosti tujih jezikov pri diplomantih in študentih poslovnih in ekonomskih ved. Rezultati kažejo, da je med opazovano populacijo najbolj prisotna angleščina, pri kateri se povprečni anketiranec nahaja med B2 in C1 ravno. Angleščini sledi hrvaščina, pri kateri se povprečni anketiranec opredeli malo nad ravno A2. Na tretjem mestu je nemščina s povprečnim znanjem pod ravno A2. Podiplomski študentje so se v povprečju pri večini jezikov ocenili boljše od diplomskih študentov, redno zaposleni pa od zaposlenih prek študentskih servisov in neaktivnih na trgu dela. Pri oceni koristnosti znanja tujih jezikov je prva angleščina, nemščina zaseda drugo, hrvaščina pa tretje mesto. Poleg teh so le še španski, francoski in srbski jezik v povprečju zaznani kot relativno bolj koristni jeziki.

Ključne besede: tuji jeziki, znanje, koristnost, poslovne vede, trg dela

Self-assessments of Knowledge and Perceptions of Usefulness of Foreign Languages among Students and Graduates in the field of Business and Economics

Abstract: The article explores the situation in the field of knowledge and perception of usefulness of foreign language knowledge

¹ Igor Ivašković je docent na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani / Igor Ivašković is assistant professor at the School of Economics and Business, University of Ljubljana, E-pošta: igor.ivaskovic@ef.uni-lj.si

among business and economics graduates and students. The results show that among the observed population English is the most popular, since the average respondent is between B2 and C1 level of knowledge. It is followed by Croatian language with slightly above the A2 level of knowledge on average. In third place is German with an average knowledge below the A2 level. On average, postgraduate students rated themselves better in most languages than undergraduate students, while full-time employees rated themselves better than student workers and non-employed. In assessing the usefulness of foreign language knowledge, English is in the first place, German second and Croatian in the third. In addition to these, only Spanish, French, and Serbian are, on average, perceived as mostly useful languages.

Keywords: foreign language, knowledge, usefulness, business, labor market

1 Uvod

V zadnjih treh desetletjih je fraza o tem, kako svet postaja vse manjši in da globalizacijski, v evropskem kontekstu pa tudi integracijski, procesi močno posegajo v vse družbene sfere (Altbach in Knight 2007; Kohont 2011, 116), že postala kliše, ki le še peščico ljudi primora k resničnemu poglobljenemu premisleku o tem, kaj nam sodobni procesi prinašajo v prihodnosti. Ob vseh spremembah v zadnjih treh desetletjih, med katerimi so tudi takšne, ki jih je bilo le stežka mogoče predvideti, lahko ugotovimo, da globalizacija danes in pred tremi desetletji nikakor ne morata predstavljati enakega skupka procesov. Obenem se ob pojmu globalizacija v zadnjih dveh desetletjih vse bolj pojavlja pojem lokalizacija, ki le navidezno nasprotuje globalizaciji. Ravno nasprotno, lokalizacija omogoča stike z družbami in posamezniki, katerih v preteklosti nismo bili deležni ali pa so ti bili zelo omejeni. Posledica večje pogostosti

teh stikov zaradi globalizacijskih procesov in želja po sobivanju ter sodelovanju z ljudmi iz drugih kulturnih okolij nas namreč sili h komunikaciji, torej k razumevanju in posledičnemu vsaj delnemu prilagajanju tem posameznikom in družbam, s katerimi želimo sodelovati, kar se še posebej močno odraža pri ekonomskih odnosih (Novak Lukanović 2011). Posledično ne čudi, da najbolj vplivne mednarodne organizacije na področju ekonomije in poslovanja, enako kot tudi državne organizacije svetovno najkonkurenčnejših držav, redno analizirajo raven znanja in (ekonomske) koristnosti posameznih jezikov v svetu oz. v svojem okolju. V Sloveniji tega za enkrat še ni. Namen te raziskave je zato prispevati k identifikaciji globalizacijskih in lokalizacijskih silnic, ki delujejo na Slovenijo na področju poslovnih in ekonomskih ved, in sicer z analizo splošnega stanja znanja tujih jezikov pri diplomantih in študentih poslovnih in ekonomskih ved. V nadaljevanju analiziramo percepcije koristnosti znanja posameznega jezika. Pri tem ugotavljamo razlike med zaznavami študentov in različnimi segmenti opazovane populacije glede na različne stopnje vključenosti v trg dela.

2 Pomembnost jezikov na področju ekonomije in poslovanja

Pogoj za uspešno sporazumevanje je ravno poznavanje jezika okolja, s katerim komuniciramo. V tem kontekstu torej, čeprav drži dejstvo, da so nekateri največji jeziki, predvsem angleščina, v sodobnih procesih »lingua franca« v globaliziranem oz. post-hladnovojnem okolju, drugi manjši jeziki po vsej verjetnosti vendarle ne bodo izginili. Novejše študije, ki so uspeli zajeti večje število držav, namreč kažejo, da končni potrošniki, podobno pa tudi predstavniki podjetij, pri svojih nakupih odločitvah preferirajo rabo svojega prvega jezika, in sicer še vedno kar 40% ljudi ne bo kupovalo, če so bistvene sestavine kupoprodajne pogodbe samo v tujem jeziku, 30% nikoli ne kupuje na spletnih straneh v angleškem jeziku,

dotatnih 30% pa to počne le redko. Še več, tri četrtine populacije si želi opisa izdelka v materinskem jeziku, podobno je tudi z iskanjem mnenj o izdelkih, ki jih nameravajo kupiti (73% kupcev namreč išče mnenja v materinskem jeziku) (DePalma in O'Mara 2020, DePalma idr. 2020). Tudi, v kolikor se fokusiramo le na Evropsko unijo (EU) in vzamemo v zakup, da je znanje angleščine pri njenih prebivalcih sorazmerno na visoki ravni, raziskave kažejo, da se 44% potrošnikov v EU boji, da bodo spregledali pomembne informacije o nakupu, če le-te ne bodo v njihovem prvem jeziku (Alexika 2021). Jarc in Zorko (2013) celo menita, da bodo prebivalci Unije potrebovali znanje vsaj dveh ali treh tujih jezikov, in sicer že zaradi vse številčnejših študijskih izmenjav kot tudi seveda zaradi potreb trga dela in posledičnega pretoka delovne sile. To tezo so nakazovale tudi ugotovitve empiričnih raziskav, ki so bile v Sloveniji izvedene že dve desetletji nazaj (Novak Lukanović 2002). Z več kot 90-odstotnim deležem uporabnikov interneta, ki poleg materinskega uporablja tudi tuji jezik, pa se Slovenija uvršča celo med vodilne države v EU (European Commission 2011, 5). S tega vidika je toliko bolj presenetljivo, da pri nas ni sistematičnega spremljanja pomembnosti posameznih jezikov na področjih, kjer želimo biti konkurenčni. Da je to smiselno, nam kažejo primerljive študije pri mednarodno najbolj vpetih gospodarskih silah, ki posledično lahko usmerjajo globalizacijske tokove v svojo korist. Na primer, organizacija British Council redno spremlja, kateri tuji jeziki so za britanski kontekst najbolj pomembni.² Temu se prilagajajo tako izobraževalne inštitucije kot tudi subjekti na trgu, ki nudijo različna jezikovna usposabljanja za delovna mesta v Veliki

² Po zadnjem poročilu iz leta 2017 je na prvem mestu po pomembnosti španščina, sledijo mandarinščina, francoščina, arabščina, nemščina, italijanščina, nizozemščina, portugalsščina, japonsščina in ruščina (British Council 2017, 4).

Britaniji. Podobno tudi najvplivnejše mednarodne ekonomske organizacije razvrščajo jezike po uporabnosti glede na to, v kakšnem deležu poslovni dogodki v določenem jeziku vplivajo na svetovni bruto dohodek (BDP). Mednarodni finančni sklad tako za leto 2018 ugotavlja, da je na prvem mestu angleščina (skoraj 21% svetovnega BDP), tesno ji sledi kitajščina (slabih 20%), nato pa s precej zaostanka sledijo španščina (6%), arabščina (5%), japonščina in hindujščina (po 4%), francoščina, nemščina, ruščina in portugalsščina (vsaka po približno 3%) (Alexika 2018). Takšne raziskave nam ob primerjavi s preteklimi (npr. Sargent 2013) omogočajo lažje identifikacije svetovnih trendov, pri čemer lahko ugotovimo, da na globalni ravni izredno hitro raste pomen kitajščine in arabščine, upada pa na primer ekonomska pomembnost japonščine.

Iz do sedaj navedenega lahko sklepamo, da položaj tujih jezikov na posameznem področju ni konstanten, čeprav v krajšem časovnem obdobju tega običajno niti ne zaznamo. Pomislimo lahko, kakšno je bilo znanje tujih jezikov pri slovenskem prebivalstvu pred nekaj desetletji in kakšno je danes. Kdo se komu prilagaja v kontekstu internacionalizacije, je odvisno od številnih predvsem izven-jezikovnih dejavnikov. V okviru različnih oblik poslovne dejavnosti lahko pričakujemo, da bo stopnja prilagajanja in posledična pripravljenost za učenje tujih jezikov sledila trenutnim in pričakovanim interesom posameznika. Večina družboslovnih študijskih programov v EU vključuje predmete s področja tujih strokovnih jezikov, raziskave pa potrjujejo tezo o tujih jezikih kot viru konkurenčne prednosti. Študija ključnih kompetenc, ki determinirajo uspešnost diplomatov na trgu dela in je ob Litvi, Madžarski, Poljski ter Turčiji vključevala tudi Slovenijo, znanje tujih jezikov uvrstila na peto mesto med 13 ključnimi kompetencami. Pri tem je bila več kot polovica anketiranih med institucijami na področju visokega šolstva in med delodajalci tudi mnenja, da je znanje tujih jezikov najpomembnejša kompetenco dip-

lomanta ne samo za vključitev na trg dela, temveč tudi za njegovo splošno vključenost v družbo (Akkuyunlu idr. 2009, 15).

Slovenski prostor ni izjema pri uvajanju tujih jezikov v visokošolski sistem, pri čemer je vsekakor razvidna dominacija angleškega jezika, ki mu sledijo nemščina, italijanščina in francoščina. Jarc in Zorko (2013) menita, da je to v skladu s svetovnimi tokovi. Vendar pa se s tem ne moremo povsem strinjati, saj sta na primer španščina in kitajščina jezika, ki se na svetovni ravni bolj pogosto učita kot tuja jezika od italijanščine (Enux Education 2021, Looney in Lusin 2018). Napačno bi bilo torej poenostavljeno sklepanje, da slovenski prostor predstavlja idealno svetovno povprečje, saj bi pri tem ob upoštevanju globalizacijskih procesov zanemarili lokalizacijske. Poleg članstva v EU v Sloveniji pomembnost znanja več tujih jezikov povečuje tudi relativna majhnost slovensko govoreče skupnosti, kar implicira večjo verjetnost slovenskih govorcev za stik z drugimi jeziki. Na drugi strani je razumno pričakovati, da bodo prvi in najpogostejši stiki slovenskih govorcev ravno s tistimi tujimi jeziki, ki imajo največje področje stika med jeziki, ki obkrožajo slovenski govorni prostor. Pri tem se na področju tujih strokovnih jezikov opaža predvsem porast interesa za poslovne tuje jezike, in sicer v prvi vrsti angleščine, kar se odraža tudi na porast diskurzivnih in žanrskih analiz za poslovni svet značilnih tipov besedil, kot so poslovna korespondenca prek različnih medijev in jezik oglaševanja (Kilar 2008; Čepon 2006), obenem pa narašča tudi število učbenikov za strokovne jezike (Hoolinger 2005; Bhatia 2008; Hutchinson in Waters 1987, 21). Posledično se tudi v našem visokošolskem prostoru vse pogosteje ponujajo ekonomske in poslovne vsebine v izbranih tujih jezikih, a se pri tem opaža precej neuskkljenosti (Jurković in Djurić 2008; Horvath idr. 2012), kar je indikator pomanjkanja sistematičnega spremljanja potreb oz. pričakovanih koristi od znanja različnih jezikov na različnih strokovnih področjih.

Razlogi za omenjeno pomanjkanje so večplastni, a po vsej verjetnosti je eden od bolj pomembnih tudi metodološka dilema, kako meriti znanje jezika. Pri problematiki spremljanja ravni znanja in koristnosti znanja določenega jezika lahko namreč v teoriji naletimo na različne opredelitve, kaj znanje jezika dejansko je. V zadnjih desetletjih se je s tega vidika najbolj uveljavil koncept sporazumevalnih jezikovnih zmožnosti, ki ga med drugim upošteva tudi v tem prispevku obravnavan Skupni evropski jezikovni okvir (CoE 2011), kjer je poleg jezikovnih zmožnosti v ožjem smislu izpostavljena tudi pomembnost pragmatične in sociolingvistične zmožnosti, za kar je v prvi vrsti potrebno poznavanje specifičnega okolja (Skela, 2011). Vendar je potrebno opomniti, da v kontekstu samoocevanja znanja tujega jezika posameznik, ki ni del tega drugega kulturnega okolja, težko oceni lastno poznavanje jezika izven jezikovnih zmožnosti v ožjem smislu, zato je samoocena znanja pri posamezniku najpogosteje v največji meri odraz njegove lastne percepcije posedovanja ravno leksikalnih, slovničnih, fonoloških, pravopisnih in pravorečnih kompetenc. To je potrebno vzeti v zakup pri analizi rezultatov raziskave, pri kateri poskušamo odgovoriti na naslednja vprašanja:

1. Kakšna je raven samoocenjenega znanja jezikov pri študentih in diplomatih ekonomskih in poslovnih ved v Sloveniji?
2. Kakšna je percepcija uporabnosti/koristnosti znanja jezikov pri študentih in diplomatih ekonomskih in poslovnih ved v Sloveniji?
3. Ali obstajajo kakšne razlike med zaznavami študentov na različnih stopnjah študija?
4. Ali obstajajo kakšne razlike med zaznavami različnih segmentov opazovane populacije glede na različne stopnje vključenosti v trg dela?

3 Metodološki okvir

Spletna anketa je bila testirana v decembru 2020 na skupini 12 študentov (8 dodiplomskih, 3 podiplomskih 2. stopnje in 1 študent doktorskega študija), da bi preverili, ali so vprašanja razumljiva. Podatke smo zbirali od 4. januarja do 4. aprila 2021. Dodiplomski in podiplomski študenti so prejeli informacije o izvedbi ankete pri predmetih Uvod v poslovanje (obvezen predmet za udeležence vseh programov 1. letnika dodiplomskega študija), Ravnanje s človeškimi viri (obvezni predmet za vse študente poslovanja v 2. letniku dodiplomskega študija), Strateški management 1 (obvezen predmet za vse študente poslovanja v 3. letniku dodiplomskega študija) in Strateški management 2 (obvezen predmet za več kot 90% študentov v 1. letniku podiplomskih študijskih programov). Diplomanti so bili vabljeni k izpolnjevanju ankete prek družbenih omrežij in alumni združenj. Na vprašalnik je kliknilo 685 oseb, v celoti pa ga je izpolnilo 272 oseb. V vzorcu je bilo 64,8% žensk in 35,2% moških, povprečna starost anketiranca je bila 23,2 leta. 63,3% je bilo študentov 1. stopnje bolonjskega študija (dodiplomska raven), 24,5% je bilo študentov 2. bolonjske stopnje (magistrski študij), 1,6% je bilo študentov 3. bolonjske stopnje (doktorski študij), 10,6% anketirancev je bilo brez študentskega statusa. Skupno je bilo 21,1% redno zaposlenih, 36,8% jih je delalo prek študentske naspotnice, 42,1% jih v času izpolnjevanja ankete ni bilo zaposlenih (Razpredelnica 1). Pri dodiplomskih študentih je več kot polovica neaktivnih na trgu dela (56,8%) oz. so imeli le status študenta, medtem ko je bilo na podiplomskem magistrskem študiju zaposlenih več kot tri četrtine študentov (76,7%), pri čemer je skoraj polovica vseh magistrskih študentov opravljala študentsko delo (48,3%). Med doktorskimi študenti je bila večina redno zaposlenih (75,0%), v vzorcu anketirancev brez statusa pa je bil delež redno zaposlenih 96,2%. Pri tem je potrebno opozoriti, da se je anketa izvajala v tre-

nutku izrednih razmer, nastalih zaradi pandemije covid-19, zaradi česar se je obseg zaposlenosti v skupini mladih med 15. in 24. letom starosti zmanjšala za 10,5% v primerjavi z letom 2019 (Kajzer 2020, 8–9).

Razpredelnica 1: Vzorec

Anketiranci	1. stopnja		2. stopnja		3. stopnja		Brez študentskega statusa		Po statusu	
Moški	58,6	32,9	26,4	38,3	3,4	75,0	11,5	38,5	100	/
Ženske	65,8	67,1	23,4	61,7	0,6	25,0	10,1	61,5	99,9	/
Po spolu	/	100	/	100	/	100	/	100	/	/
Neaktivni na trgu dela	84,6	56,8	13,5	23,3	1,0	25,0	1,0	3,8	100	/
Študentsko delo	67,8	39,4	32,2	48,3	0	0	0	0	100	/
Redno zaposleni	11,8	3,9	33,3	28,3	5,9	75,0	49,0	96,2	100	/
Po zaposlenosti	/	100	/	99,9	/	100	/	100	/	/

Opomba: V prvem delu celic v stolpcih (označeno z belim ozadjem) je prikazan odstotek glede na spremenljivke v vrstici, v drugem delu (označene z zelenim ozadjem) pa odstotek glede na spremenljivko v stolpcih.

V trenutku anketiranja je imel povprečni anketiranec 3,8 leta delovnih izkušenj, pri čemer so se v to obdobje šteli tudi vse oblike študentskega dela. Med tistimi, ki so bili zaposleni v trenutku anketiranja, je 3,9% delovalo na vodstvenih položajih, 17,1% na položajih srednjega managementa, 79,1% pa na operativni ravni. Za 47,4% delovnih mest, na katerih je del tistih anketirancev, ki je opravljal delo v trenutku zbiranja podatkov, je bila potrebna visokošolska izobrazba, za 52,6% pa manj kot visokošolska izobrazba. Med zaposlenimi je 59,4% delovalo v organizacijah, ki poslujejo s tujino, 40,6% v organizacijah, ki poslujejo samo v Sloveniji. Pomembnih razlik med spoloma ni bilo opaziti.

Anketiranci so se samoocenjevali glede znanja jezika po CEFRL lestvici³ s pomočjo Likertove skale, pri kateri je ocena 1 pomenila, da vprašanec ne zna jezika, višje ocene pa so implicirale samoocenjeno znanje na eni izmed ravni CEFRL lestvice (ocena 2 je označevala A1 stopnjo znanja, ocena 7 pa najvišjo C2 stopnjo znanja po CEFRL). V kolikor anketiranec ni bil prepričan v to, kakšno je njegovo znanje, je bil napoten na brezplačni test, ki pa je predvsem preverjal jezikovne zmožnosti v ožjem smislu (torej leksikalne, slovnične, fonološke, pravopisne in pravorečne), zato so samoocene znanja v največji meri odraz ravno percepcije posedovanja teh kompetenc.

Tudi percepcijo koristnosti oz. pričakovane koristi od znanja posameznega jezika smo merili s pomočjo 5-stopenjske Likertove lestvice, pri kateri je vrednost 1 pomenila, da je z vidika anketiranca znanje določenega jezika povsem nekoristno, druga skrajnost (ocena 5) pa je implicirala mnenje, da je določeno znanje zelo ko-

³ CEFRL lestvica deli znanje jezika na 6 stopenj, in sicer: 1) A1 oz. preživetvena raven, ki vključuje kompetentnost za sporazumevanje le v osnovnih vsakodnevnikih situacijah, slušno in pisno razumevanje je zelo omejeno, posameznik uporablja najosnovnejše slovnične strukture; 2) A2 oz. vmesna raven predstavlja kompetentnost za sporazumevanje v preprostih vsakodnevnikih situacijah, slušno in pisno razumevanje ter izražanje je omejeno, posameznik uporablja osnovne slovnične strukture; 3) B1 oz. sporazumevalni prag označuje sposobnost samostojnega pogovarjanja v večini situacij, slušno in pisno razumevanje je dobro, posameznik pozna najpomembnejše slovnične strukture; 4) B2 oz. višja raven predstavlja tiste, ki se sporazumevajo tekoče in spontano, njihova komunikacija in argumentiranje sta suverena, uporabljajo zahtevnejše slovnične strukture; 5) C1 oz. raven učinkovitosti označuje sposobnost tekočega sporazumevanja, ki je naravno v vseh splošnih in profesionalnih situacijah, pisno in ustno razumevanje in izražanje je odlično, jezik se odlično prilagaja glede na situacijo in želeni učinek; 6) C2 ali raven mojstrstva, ki predstavlja znanje na ravni izvirnega govorca, pri kateri se posameznik izraža brezhibno (podrobnejši opis v Lingula, 2021).

ristno. Tako pridobljene povprečne vrednosti seveda ne odražajo dejansko koristnost znanja določenega jezika v slovenskem okolju, a odražajo splošne percepcije, ki so ustvarjene tako na podlagi objektivnih informacij kot subjektivnih interpretacij lastnih in posredovanih izkušenj v okolju, v katerem se anketiranci gibljejo.

4 Rezultati in diskusija

4.1 Samoocenjeno znanje tujih jezikov

Rezultati kažejo, da je med tujimi jeziki v slovenskem prostoru daleč najbolj prisotna angleščina, pri kateri je modus pri B2 ravni znanja, povprečni anketiranec pa se nahaja med B2 in C1 ravno. Angleščini s precej zaostanka sledi hrvaščina, pri kateri je največji delež anketirancev po lastni oceni na A1 ravni, povprečni anketiranec pa se samoopredeli malo nad ravno A2. Na tretjem mestu je nemščina, ki je v povprečju že pod ravno A2 (Razpredelnica 2). Statistično značilnih razlik med spoloma ni bilo ($p > 0,05$), medtem ko sta starost in delovna doba le izjemoma statistično značilno soodnosna s samooceno znanja jezika. S starostjo sicer statistično značilno korelirajo znanje angleškega (Spearmanov koeficient $r = 0,19$; $p < 0,01$), hrvaškega (Spearmanov koeficient $r = 0,15$; $p < 0,05$) in srbskega (Spearmanov koeficient $r = 0,16$; $p < 0,05$) jezika. Znanje hrvaščine (Spearmanov koeficient $r = 0,23$; $p < 0,01$) in srbsčine ($r = 0,19$; $p < 0,05$) pozitivno korelira tudi z delovno dobo. Vse korelacije so izredno nizke, zato težko sprejmemo sklep, ki bi potrjeval soodvisnost preučevanih spremenljivk.

Razpredelnica 2: Znanje tujih jezikov (v %)

Jezik	Znanje	1	2	3	4	5	6	7
	Povprečje	Ne znam	A1	A2	B1	B2	C1	C2
Angleščina	5,47	0,0	0,4	3,1	9,3	39,0	32,8	15,4
Hrvaščina	3,40	12,3	24,2	20,4	20,4	6,9	8,5	7,3
Nemščina	2,89	24,6	22,3	17,3	17,7	13,5	2,3	2,3
Srbščina	2,70	40,3	16,7	16,7	7,0	5,4	6,2	7,8
Španščina	1,73	66,5	16,7	4,7	5,8	3,1	1,9	1,2
Italijanščina	1,55	74,2	12,1	5,9	2,7	2,7	2,0	0,4
Ruščina	1,30	85,6	8,2	2,7	1,2	0,8	0,0	1,6
Francoščina	1,26	86,4	6,6	3,5	1,9	1,6	0,0	0,0
Makedonščina	1,26	90,4	4,8	0,7	1,4	0,0	0,7	2,1
Slovaščina	1,16	93,8	4,1	0,0	0,0	0,0	0,0	2,1
Turščina	1,07	94,2	5,4	0,0	0,0	0,0	0,4	0,0
Portugalščina	1,05	96,5	2,7	0,4	0,0	0,4	0,0	0,0
Kitajščina	1,04	98,0	1,2	0,4	0,0	0,0	0,0	0,4
Poljščina	1,04	96,5	3,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Albanščina	1,03	99,2	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4
Bolgarščina	1,03	98,6	0,7	0,0	0,0	0,7	0,0	0,0
Arabščina	1,02	98,1	1,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Grščina	1,02	98,4	1,2	0,0	0,4	0,0	0,0	0,0
Madžarščina	1,02	98,1	1,6	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0
Švedščina	1,02	98,8	0,8	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0
Češčina	1,01	98,6	1,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Opomba: Odstotki so prikazani glede na vrstico.

Razpredelnica 3 primerja povprečne ravni znanja jezikov pri študentih na prvi, drugi in tretji bolonjski stopnji. V kolikor nekoliko podrobneje analiziramo te rezultate pri znanju angleščine, lahko ugotovimo, da so študentje na drugi bolonjski stopnji v povprečju na nekoliko višji ravni znanja, pri čemer je zanimivo, da se kar 45,0% drugostopenjskih študentov samoocenjuje s C1 ravno znanja (33,3% je na B2, 18,3% pa na C2), medtem ko se relativna večina (46,7%) študentov na prvi bolonjski stopnji nahaja na B2 ravni, na C1 jih je 27,6, na C2 pa 11,2%. Podobno kot pri anglešč-

čini se tudi pri znanju hrvaškega jezika podiplomski študentje uvrščajo nekoliko višje od dodiplomskih. Kljub temu je modus samoocenjenega znanja pri dodiplomskih študentih pri A2 ravni (24,5%), medtem ko je pri podiplomskih modus le pri A1 ravni znanja (31,0%). Boljše povprečno znanje podiplomskih študentov je predvsem posledica dejstva, da je v tej skupini izredno malo tistih, ki ne znajo hrvaškega jezika (3,4%), medtem ko skoraj vsak sedmi (14,2%) dodiplomski študent tega jezika ne zna dovolj za A1 raven znanja. Na B2 ali višji ravni znanja hrvaščine je 18,8% dodiplomskih in kar 31,1% drugostopenjskih študentov. Tudi pri znanju nemškega jezika so se boljše odrezali drugostopenjski študentje, in sicer so v povprečju malo nad A2, prvostopenjski pa v povprečju malo pod A2 ravnjo. Največ podiplomskih študentov je sicer na A1 ravni znanja (21,7%), a jih je kar 20,0% na B2, skupno pa 26,6% na B2 ali višji stopnji. Pri dodiplomskih je situacija nekoliko slabša, saj jih kar 25,5% ne zna nemščine, na B2 ali višji stopnji pa se nahaja 14,4% tega segmenta študentov.

Tudi pri srbsčini, španščini in italijanščini so se drugostopenjski študenti boljše samooceni glede znanja jezikov od prvostopenjskih kolegov. Vendar je za ta tri jezika, za razliko od angleščine, hrvaščine in nemščine, značilno, da je modus pri vseh na obeh stopnjah pri oceni »1«, kar pomeni, da večina ne zna teh jezikov niti za A1 stopnjo. Medtem ko je v primeru srbsčine to le relativna večina, pa absolutna večina študentov ne zna španskega in italijanskega jezika. Na vsaj B2 ravni znanja srbskega jezika je sicer še vedno relativno veliko podiplomskih študentov, in sicer 25,8%, medtem ko je med dodiplomskimi študenti takšnih že bistveno manj, 15,7%. Zanimivo je, da je med mlajšimi kolegi kljub nižjemu povprečnemu znanju vendarle večji delež tistih, ki so na B2 ali višji ravni znanja. Takšnih je namreč 6,0% dodiplomskih študentov, medtem ko je med podiplomskimi ta odstotek bistveno nižji, in

sicer 3,6%. Manjša je razlika pri italijanskem jeziku, ki jo 4,6% diplomskih in 5,4% drugostopenjskih študentov obvlada vsaj na B2 ravni. Za razliko od ostalih jezikov, obravnavanih v Razpredelnici 3, se prvostopenjski študentje lahko pohvalijo z nekoliko boljšim povprečnim poznavanjem ruskega in francoskega jezika, a je pri tem potrebno opomniti, da je razlika nastala na račun nekaj posameznikov, ki zelo dobro govori bodisi ruski bodisi francoski jezik, medtem ko velika večina (nad 85%) študentov teh jezikov ne obvlada niti za A1 raven znanja.

Razpredelnica 3: Znanje na različnih stopnjah študija (v %)

Znanje jezika	Povprečje	1	2	3	4	5	6	7
		Ne znam	A1	A2	B1	B2	C1	C2
Angleščina								
1. stopnja	5,31	0,0	0,7	3,3	10,5	46,7	27,6	11,2
2. stopnja	5,75	0,0	0,0	3,3	0,0	33,3	45,0	18,3
3. stopnja	5,50	0,0	0,0	0,0	0,0	50,0	50,0	0,0
Hrvaščina								
1. stopnja	3,26	14,2	23,2	24,5	19,4	3,9	8,4	6,5
2. stopnja	3,66	3,4	31,0	15,5	19,0	13,8	12,1	5,2
3. stopnja	4,25	0,0	0,0	50,0	25,0	0,0	0,0	25,0
Nemščina								
1. stopnja	2,80	25,5	22,2	18,3	19,6	11,1	1,3	2,0
2. stopnja	3,12	21,7	21,7	16,7	13,3	20,0	3,3	3,3
3. stopnja	3,25	0,0	25,0	50,0	0,0	25,0	0,0	0,0
Srbščina								
1. stopnja	2,54	43,1	17,0	16,3	7,8	5,2	3,3	7,2
2. stopnja	2,90	39,7	13,8	17,2	3,4	3,4	17,2	5,2
3. stopnja	3,42	0,0	50,0	0,0	25,0	0,0	25,0	0,0
Španščina								
1. stopnja	1,69	69,9	13,7	2,6	7,8	3,3	2,0	0,7
2. stopnja	1,72	63,2	19,3	8,8	5,3	0,0	1,8	1,8
3. stopnja	1,75	50,0	25,0	25,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Italijanščina								
1. stopnja	1,53	74,5	12,4	5,2	3,3	2,6	2,0	0,0
2. stopnja	1,64	69,6	12,5	10,7	1,8	1,8	3,6	0,0
3. stopnja	1,00	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ruščina								
1. stopnja	1,29	85,6	9,2	2,0	1,3	0,0	0,0	2,0
2. stopnja	1,23	87,7	5,3	5,3	0,0	1,8	0,0	0,0
3. stopnja	1,50	50,0	50,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Francoščina								
1. stopnja	1,27	87,0	5,2	3,2	3,2	1,3	0,0	0,0
2. stopnja	1,20	89,3	5,4	3,6	0,0	1,8	0,0	0,0
3. stopnja	1,00	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Opomba: Odstotki so prikazani glede na vrstico.

Pri razčlenjevanju rezultatov o znanju angleščine glede na vključenost v trg dela ne preseneča, da najvišjo stopnjo znanja kažejo redno zaposleni anketiranci, nekoliko nižjo tisti, ki ne delajo, in še nekoliko nižjo segment, ki opravlja študentsko delo (Razpredelnica 4). Ravno tako ne preseneča, da je višja poprečna raven samoocenjenega znanja angleščine pri tistih, ki opravljajo delo na delovnih mestih, ki zahtevajo visokošolsko izobrazbo, od tistih, ki ne zahtevajo te izobrazbe, in v tistih organizacijah, ki poslujejo s tujino, od tistih, ki poslujejo samo v Sloveniji. Nekoliko bolj presenetljivo je, da si najvišjo oceno znanja pripisujejo zaposleni na položaju srednjega managementa, sledijo jim zaposleni na operativni ravni, najnižje pa se v tem pogledu samoocenjujejo zaposleni na vodstvenih položajih. Seveda je te ugotovitve potrebno vzeti z rezervo, saj so vsa povprečja v vseh teh segmentih nad oceno 5,0, ki označuje B2 raven znanja. Še več, razpon med najvišjo povprečno oceno (5,81), ki si jo pripisujejo redno zaposleni, in najnižjo (5,20), s katero se samoocenjujejo zaposleni na vodstvenih položajih, je relativno nizek.

Razpredelnica 4: Znanje jezikov glede na aktivnost na trgu dela

Jezik	Angleški	Hrvaški	Nemški	Srbski	Španski	Italijanski	Ruski	Francoski
Neaktivni na trgu dela	5,47	3,26	2,95	2,62	1,61	1,59	1,26	1,30
Študentsko delo	5,37	3,32	2,80	2,49	1,78	1,53	1,34	1,17
Redno zaposleni*	5,81	3,98	2,88	3,36	1,87	1,50	1,35	1,35
Na DM, kjer je potrebna VŠ izobrazba	5,59	3,77	2,95	2,94	2,08	1,59	1,21	1,12
Na DM, kjer ni potrebna VŠ izobrazba	5,34	3,17	2,73	2,39	1,67	1,33	1,34	1,30
DM na vodstvenem položaju	5,20	4,00	4,80	3,20	3,00	2,80	1,00	1,00
DM na položaju srednjega managementa	5,71	4,24	2,91	3,29	1,62	1,33	1,52	1,24
DM na operativni ravni	5,39	3,23	2,71	2,43	1,78	1,42	1,26	1,25
DM v organizaciji, ki posluje s tujino	5,64	3,76	2,92	2,90	1,67	1,53	1,24	1,22
DM v organizaciji, ki posluje samo v Sloveniji	5,19	3,08	2,78	2,35	1,96	1,34	1,34	1,23

Opomba: DM - delovno mesto; * - aktivni na trgu dela s podpisano pogodbo o zaposlitvi (vključno samozaposleni) ne glede na časovno (ne) določenost pogodbe.

Znanje hrvaščine narašča z aktivnostjo na trgu dela, saj se redno zaposleni ocenjujejo z višjo oceno glede znanja od tistih, ki opravljajo študentska dela, slednji pa dosegajo višjo povprečno oceno znanja od neaktivnih. Tudi pri hrvaščini je višja poprečna raven samoocenjenega znanja pri tistih, ki opravljajo delo na delovnih mestih, ki zahtevajo visokošolsko izobrazbo, od tistih, ki delajo na drugih delovnih mestih. Ravno tako je višje ocenjeno znanje pri tistih, ki so zaposleni v organizacijah, ki poslujejo s tujino. Zanimivo je, da si tudi v tem primeru najvišjo oceno znanja pripisujejo zaposleni na

položaju srednjega managementa, sledijo jim zaposleni na vodstvenih položajih, najnižje pa je znanje pri zaposlenih na operativni ravni. Obenem je potrebno opomniti, da je za razliko od angleščine pri hrvaščini razpon med najvišjo (4,24) in najnižjo (3,08) oceno nekoliko višji. Nad B1 ravno so namreč zaposleni na položaju srednjega managementa, medtem ko so zaposleni v organizacijah, ki poslujejo samo v Sloveniji, v povprečju le malo nad A1 ravno znanja. Podobno kot pri analizi znanja hrvaščine lahko ugotovimo tudi za znanje srbskega jezika, le da je samoocenjena raven znanja sorazmerno nižja v vseh segmentih, in sicer v povprečju od 0,5 do 1 točke, kar pomeni od pol do ene ocene nižjo oceno znanja po CEFRL lestvici.

Pri primerjavi samoocenjenega znanja nemščine lahko ugotovimo, da so razlike med skupinami praviloma manjše in večinoma statistično neznačilne ($p > 0,05$). Izstopa le povprečna raven znanja nemščine pri tistih anketirancih, ki zasedajo vodstvene položaje. Ti se namreč ocenjujejo z bistveno višjo oceno znanja (4,8, kar implicira skoraj C1 raven znanja) od oseb, ki so zaposlene na ravni srednjega managementa ali na operativni ravni. Podobno razmerje ob nižjih vrednostih lahko opazimo tudi pri znanju španskega in italijanskega jezika, kjer so zaposleni na vodstvenih mestih v povprečju pri ravni A2 (španščina: 3,0; italijanščina: 2,8), ostali pa pod ravno A1.

Končno lahko pri analizi znanja jezikov glede na vključenost v trg dela ugotovimo, da si redno zaposleni, razen pri nemščini in italijanščini, pripisujejo višjo oceno znanja jezikov od neaktivnih in tistih, ki so na trg dela vključeni prek študentskih oblik dela. Predvsem je to opazno pri angleščini, hrvaščini in srbsčini. Tisti, ki so na nekoliko bolj zahtevnih delovnih mestih, oz. na tistih delovnih mestih, ki zahtevajo visokošolsko izobrazbo, se načeloma ocenjujejo z višjo oceno znanja jezikov (razen pri ruščini in francoščini) od tistih, ki delajo na delovnih mestih, katera visokošolske izobrazbe ne zahtevajo. Osebe, zaposlene na operativni ravni, si pripisujejo najnižje ocene znanja tujih jezikov,

medtem ko je pri večini analiziranih tujih jezikov najvišja samoocena znanja na ravni srednjega managementa. Lahko domnevamo, da je to zato, ker so ti položaji običajno v organigramih prepleteni z največjim številom razmerij oz. povezav z drugimi položaji in imajo posledično večji obseg komunikacije. Ravno tako na srednji management običajno odpade tudi največ kontaktov s poslovnimi partnerji iz tujine. Ravno tako je pri večini jezikov zaznati višjo raven znanja pri zaposlenih v tistih organizacijah, ki poslujejo s tujino.

4.2 Percepcija koristnosti tujih jezikov

Rezultati na področju percepcije koristnosti kažejo nekoliko drugačno situacijo kot pri ocenjenem znanju jezikov (Razpredelnica 5). Na prvem mestu sicer ni sprememb, kar potrjuje dominantnost angleščine med tujimi jeziki pri opazovani populaciji. Kar 95,8% anketirancev namreč ocenjuje, da je znanje angleščine zelo koristno, le 4,2% pa da je večinoma koristno. Nemščina zaseda drugo, hrvaščina pa tretje mesto. Nemščina in hrvaščina sta torej zaznana kot bolj koristna od drugih dveh sosednjih jezikov, in sicer italijanščine, še bolj pa od madžarščine. Ravno tako je glede zaznane koristnosti sosednji hrvaški jezik pred dvema »velikima« jezicoma, in sicer španščino ter francoščino. Poleg slednjih je le še srbščina v povprečju zaznana kot relativno bolj koristna, saj dosega povprečno oceno 3,1, medtem ko sta naslednja dva »velika« svetovna jezika, ruščina in kitajščina, skupaj z vsemi ostalimi že pod povprečno oceno 3,0, ki predstavlja mejo med večjo in manjšo koristnostjo. Presenetljivo je, da je toliko jezikov zaznano kot večinoma nekoristnih. To spoznanje je še toliko bolj nenavadno ob dejstvu, da današnja tehnologija omogoča komunikacijo s praktično celim svetom in z govorniki različnih jezikovnih skupin, anketirana pa je bila populacija študentov in nekdanjih študentov s področja ekonomskih in poslovnih ved. Od slednjih bi morda lahko pričakovali nekoliko višjo nagnjenost k podjetništvu in iskanju poslovnih priložnosti tudi na

tujih trgov, kjer bi znanje tujih jezikov vsekakor bilo koristno. Zaznave koristnosti jezikov se večinoma ne razlikujejo statistično značilno med spoloma, percepcija koristnosti pa ravno tako ne korelira statistično značilno ne s starostjo ne z delovno dobo. Izjema je zaznava koristnosti češčine, kjer je ugotovljena izredno šibka statistično značilna korelacija s starostjo (Spearmanov koeficient $r = 0,18$; $p < 0,05$).

Razpredelnica 5: Zaznava koristnosti jezika (v %)

Jezik	Korist	1	2	3	4	5
	Povprečje	Povsem nekoristno	Večinoma nekoristno	Ne morem se odločiti, ali je koristno ali ne	Večinoma koristno	Zelo koristno
Angleščina	4,96	0,0	0,0	0,0	4,2	95,8
Nemščina	4,31	1,6	3,9	10,2	30,9	53,5
Hrvaščina	3,74	4,3	13,2	12,8	43,8	26,0
Italijanščina	3,43	6,6	16,3	23,7	33,9	19,5
Španščina	3,33	9,0	16,1	25,5	31,4	18,0
Srbščina	3,11	16,0	17,9	23,0	25,7	17,5
Francoščina	3,09	12,4	21,3	24,4	29,1	12,8
Ruščina	2,95	18,4	21,2	21,2	25,5	13,7
Kitajščina	2,86	24,5	17,1	20,2	23,7	14,4
Portugalščina	2,32	26,1	35,8	22,2	12,1	3,9
Švedščina	2,07	40,2	28,3	18,5	10,2	2,8
Arabščina	2,06	43,9	25,5	15,3	11,4	3,9
Turščina	1,98	44,5	27,3	15,6	10,2	2,3
Češčina	1,93	43,8	30,6	16,0	8,3	1,4
Madžarščina	1,92	44,3	29,4	18,0	6,3	2,0
Slovaščina	1,90	46,2	29,7	14,5	7,6	2,1
Grščina	1,88	46,5	28,1	18,0	6,3	1,2
Poljščina	1,86	46,2	31,0	14,5	6,9	1,4
Makedonščina	1,86	46,2	31,0	15,9	4,1	2,8
Albanščina	1,79	52,0	27,3	13,3	5,1	2,3
Bolgarščina	1,70	52,4	29,7	13,8	3,4	0,7

Opomba: Odstotki so prikazani glede na vrstico.

V kolikor razčlenimo anketirano študentsko populacijo glede na stopnjo študija, lahko opazimo, da glede percepcije koristnosti angleščine, italijanščine, srbščine in francoščine ni statistično značilnih razlik med študenti na različnih ravneh študija. Nemščino, hrvaščino, španščino in ruščino drugostopenjski študentje zaznavajo kot nekoliko bolj koristne od svojih kolegov na dodiplomski ravni (Razpredelnica 6).

Razpredelnica 6: Zaznava koristnosti znanja jezikov glede na raven študija (v %)

Koristnost jezika	Povprečje	1	2	3	4	5
		Povsem nekoristno	Večinoma nekoristno	Ne morem se odločiti, ali je koristno ali ne	Večinoma koristno	Zelo koristno
Angleščina						
1. stopnja	4,96	0,0	0,0	0,0	3,9	96,1
2. stopnja	4,97	0,0	0,0	0,0	3,3	96,7
3. stopnja	5,00	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
Nemščina						
1. stopnja	4,27	2,0	2,6	11,9	33,1	50,3
2. stopnja	4,41	1,7	1,7	6,8	33,9	55,9
3. stopnja	5,00	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
Hrvaščina						
1. stopnja	3,72	4,5	13,6	13,0	42,9	26,0
2. stopnja	3,95	0,0	10,3	12,1	50,0	27,6
3. stopnja	3,75	0,0	25,0	0,0	50,0	25,0
Italijanščina						
1. stopnja	3,45	7,8	12,3	26,0	35,1	18,8
2. stopnja	3,43	5,2	19,0	22,4	34,5	19,0
3. stopnja	4,00	0,0	0,0	25,0	50,0	25,0
Španščina						
1. stopnja	3,22	11,1	17,0	26,8	29,4	15,7
2. stopnja	3,53	5,3	12,3	28,1	33,3	21,1
3. stopnja	3,75	0,0	0,0	50,0	25,0	25,0

Srbščina						
1. stopnja	3,04	15,6	20,1	25,3	22,7	16,2
2. stopnja	3,10	19,0	13,8	20,7	31,0	15,5
3. stopnja	3,25	0,0	25,0	25,0	50,0	0,0
Francoščina						
1. stopnja	3,08	13,7	19,0	25,5	29,4	12,4
2. stopnja	3,05	10,2	23,7	28,8	25,4	11,9
3. stopnja	3,75	0,0	0,0	25,0	75,0	0,0
Ruščina						
1. stopnja	2,84	19,7	21,7	24,3	23,7	10,5
2. stopnja	3,12	17,5	17,5	17,5	29,8	17,5
3. stopnja	4,25	0,0	0,0	0,0	75,0	25,0

Opomba: Odstotki so prikazani glede na vrstico.

Tisti, ki svoje delo opravljajo v študentkih oblikah dela, načeloma zaznavajo večjo koristnost znanja jezikov. Izjemi sta le srbščina, ki jo redno zaposleni zaznavajo kot bolj koristno od ostalih dveh segmentov preučevane populacije, in angleščina, pri katerih pomembnejših razlik med neaktivnimi, zaposlenimi prek študentskih napotnic in redno zaposlenimi praktično ni (Razpredelnica 7).

Razpredelnica 7: Zaznava koristnosti znanja jezikov glede na aktivnost na trgu dela

Jezik	Angleški	Nemški	Hrvaški	Italijanski	Španski	Srbski	Francoški	Ruski
Neaktivni na trgu dela	4,97	4,26	3,62	3,31	3,02	2,94	2,96	2,87
Študentsko delo	4,97	4,40	4,01	3,70	3,58	3,16	3,21	3,03
Redno zaposleni*	4,94	4,25	3,73	3,21	3,47	3,42	3,00	2,91
Na DM, kjer je potrebna VŠ izobrazba	4,97	4,34	3,90	3,58	3,59	3,03	3,09	3,06
Na DM, kjer ni potrebna VŠ izobrazba	4,99	4,26	3,94	3,36	3,43	3,39	3,13	2,83
DM na vodstvenem položaju	5,00	4,40	3,60	3,80	3,40	2,60	2,80	3,00

**SAMOOCENE ZNANJA IN PERCEPCIJE KORISTNOSTI TUJIH JEZIKOV PRI ŠTUDENTIH
IN DIPLOMANTIH NA PODROČJU POSLOVNIH IN EKONOMSKIH VED**

DM na položaju srednjega managementa	4,95	4,25	3,95	3,76	3,33	3,43	3,45	3,71
DM na operativni ravni	4,97	4,32	3,96	3,41	3,51	3,21	3,08	2,76
DM v organizaciji, ki posluje s tujino	4,97	4,27	3,90	3,42	3,40	3,10	3,00	2,97
DM v organizaciji, ki posluje samo v Sloveniji	4,98	4,40	4,04	3,56	3,60	3,45	3,31	2,91

Opomba: DM – delovno mesto; * – aktivni na trgu dela s podpisano pogodbo o zaposlitvi (vključno samozaposleni) ne glede na časovno (ne)določenost pogodbe.

Med zaposlenimi sicer velikih razlik v percepciji koristnosti posameznih jezikov ni, a tisti, ki opravljajo delo na delovnem mestu, kjer je potrebna visokošolska izobrazba, nekoliko bolj od svojih kolegov, zaposlenih na drugih delovnih mestih, vrednotijo znanje nemškega, italijanskega, španskega in ruskega jezika. Obratna situacija velja pri angleščini, hrvaščini, srbsščini in francoščini. Zaposleni na vodstvenih položajih bolj kot zaposleni na položajih srednjega managementa in na operativni ravni cenijo znanje angleščine, nemščine in italijanščine. Zaposleni na ravni srednjega managementa relativno bolj vrednotijo znanje srbskega, francoskega in ruskega, zaposleni na operativni ravni pa hrvaškega in španskega jezika. Presenetljivo je, da zaposleni v organizacijah, ki ne poslujejo s tujino, načeloma bolj vrednotijo znanje tujih jezikov, oz. to znanje vidijo kot bolj koristno. To je po vsej verjetnosti posledica nekoliko nižje ravni znanja, ki jo je ta skupina pokazala v primerjavi s kolegi, ki so zaposleni v organizacijah, ki poslujejo tudi s tujino. Sicer lahko opazimo, da so zaznave koristnosti relativno stabilne, razlike med posameznimi jeziki pa so zelo podobne v vseh segmentih.

5 Zaključek

Razmerja med prisotnostjo jezika v določeni družbi narekujejo različne makro in mikro družbene silnice, pri čemer slovenska družba nikakor ni izjema. Relativna majhnost slovenskega govornega področja implicira več stikov z drugimi jeziki pri večjem deležu populacije. Posledično je večjemu deležu slovenskega prebivalstva omogočeno učenje drugih jezikov tudi preko izkušenj v vsakodnevnem življenju, ne da bi to bilo pogojeno z obiskovanjem izobraževalnih institucij. Rezultati raziskave kažejo, da je med tujimi jeziki v slovenskem prostoru med populacijo študentov in diplomantov poslovnih in ekonomskih ved daleč najbolj prisotna angleščina, tej pa s precej zaostanka sledi hrvaščina. Na tretjem mestu je nemščina, ki je v povprečju že pod ravno A2, torej pod osnovno ravno znanja. Podiplomski študentje so se v povprečju pri večini jezikov boljše samoocenili od dodiplomskih študentov, kar je lahko posledica več priložnosti za učenje, ki so ga imeli zaradi v povprečju nekoliko višje starosti, a je obenem tudi pomemben indikator za visokošolske institucije, ki imajo z vse večjo vpetostjo v mednarodni prostor, tudi vse večji pomen ravno na področju poučevanja tujih jezikov. Dejstvo, da si redno zaposleni pripisujejo višje ocene znanja pri najbolj prisotnih tujih jezikih v slovenskem prostoru, je indic, da se znanje tujih jezikov ceni na trgu dela. Obenem je nekoliko presenetljiva ugotovitev, da si med zaposlenimi boljše ocene znanja pripisujejo zaposleni na srednji ravni managementa, na katere očitno odpade tudi največ kontaktov s poslovnimi partnerji iz tujine.

Pri oceni koristnosti znanja tujih jezikov se potrjuje teza o dominantnosti angleščine, nemščina zaseda drugo, hrvaščina pa tretje mesto. Poleg teh treh so le še španščina, francoščino in srbščina v povprečju zaznani kot relativno bolj koristni jeziki, medtem ko so ostali zaznani kot večinoma nekoristni. To vsekakor preseneča, saj današnja tehnologija omogoča več možnosti za komunikacijo v tujih jezikih, od anketirane populacije s področja poslovnih in eko-

nomskih ved pa bi pričakovali nagnjenost k večjem vrednotenju znanja tujih jezikov. Tudi to je pomemben indikator za visokošolske institucije, ki sili k premisleku o morebitnih modifikacijah študijskih programov v segmentih, ki se nanašajo na poučevanje tujih jezikov.

Iz navedenega lahko sklepamo, da ne glede na vključenost slovenske družbe v globalizacijske procese v Sloveniji vendarle obstajajo močne lokalizacijske silnice, kar se odraža na razliko v hierarhiji jezikov po samooceni znanja in po zaznavi uporabnosti v slovenskem prostoru na področju ekonomije in poslovanja. Pri nas se namreč globalno izredno hitra rast pomembnosti kitajščine in arabščine še ne opazi, medtem ko so v slovenski populaciji, vsaj na obravnavanem strokovnem področju, primerjalno še vedno nadpovprečno uporabni nemščina in italijanščina, med pogojno rečeno manjšimi jeziki pa je v slovenskem prostoru še vedno zelo koristno tudi znanje hrvaščine. Strinjamo se lahko tudi z načelno ugotovitvijo drugih strokovnjakov, ki so že desetletje in pol nazaj ugotavljali, da na Slovenskem obstajajo vsa izhodišča, ki potrjujejo ne le potrebnost, temveč tudi nujnost vključevanja tujih strokovnih jezikov v visokošolski prostor. Pri tem ne bomo šli tako daleč, kot sta to storili Jurković in Djurić (2008, 217) s trditvijo, da je neenakomerno uvajanje poučevanja tujih jezikov v različne študijske programe na tak način, da jih v določenih programih ni, ponekod pa se izvajajo le kot izbirne vsebine, lahko pot k diskriminaciji tistih študentov, ki bodo ostali na nižjih ravneh znanja. S takšno logiko bi namreč diskriminacija obstajala vse dokler vsi študijski programi ne bi bili popolnoma enaki, kar bi bilo nesmiselno. Vsekakor pa je zaželeno, da se študentom ponudi čim več različnih opcij študija, kar vključuje tudi večjo izbiro pri učenju tujih jezikov. Nujnost ponudbe slednjih se predvsem nanaša na dodiplomske študijske programe, medtem ko naj bi v sklopu podiplomskega študija bila, kot to opredeljuje Zavašnik (2006, 243), zaželena vsaj možnost izpopolnjevanja v obliki seminarjev in delavnic.

6 Bibliografija

ALEXIKA. 2018. *Top Business Languages of the World for Exporters in the Global Marketplace*. Dostopno na: <https://alexika.com/blog/2018/11/29/top-business-languages-of-the-world> (11. december 2021).

ALEXIKA. 2021. *40% Will Not Buy In Other Languages - Why Translation Matters*. Dostopno na: <https://alexika.com/blog/2020/08/17/why-translation-matters-40-will-not-buy-in-other-languages> (11. december 2021).

AKKUYUNLU, ARZU, HELENA KOVAČIČ, IVAN SVETLIK IN SAMO PAVLIN. 2009. *Development of competencies in the world of work and education: report on the qualitative analysis of higher education institutions and employers in five countries*. HEGESCO: University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences.

ALTBACH, PHILIP G. IN JANE KNIGHT. 2007. The Internationalization of higher education: Motivations and realities. *Journal of Studies in International Education* 11(3-4): 290-305.

BHATIA, VIJAY K. 2008. Genre analysis, ESP and professional practice. *English for Specific Purposes* 27(2): 161-174.

BRITISH COUNCIL. 2017. *Languages for the Future. The foreign languages the United Kingdom needs to become a truly global nation*. Dostopno na: https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/languages_for_the_future_2017.pdf (8. december 2021).

ČEPON, SLAVICA. 2006. English language globalism = Globalnost engleskog jezika. V Jagoda Granić, ur., *Jezik i mediji*, 155-164. Zagreb, Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.

DEPALMA, DONALD IN PAUL DANIEL O'MARA. 2020. *Can't Read, Won't Buy - B2C. Analyzing Consumer Language Preferences and Behaviors in 29 Countries*. Dostopno na: <https://insights.csa-research.com/reportaction/305013126/Marketing> (9. december 2021).

DEPALMA, DONALD, PAUL DANIEL O'MARA, REBECCA RAY IN DR. ARLE LOMMEL. 2020. *Can't Read, Won't Buy - B2B. Analyzing Business User Language Preferences and Behaviors in 24 Countries*. Dostopno na: <https://insights.csa-research.com/report-action/305013125/Marketing> (9. december 2021).

ENUX EDUCATION. 2021. *The most studied languages*. Dostopno na: <https://www.fluentu.com/blog/most-studied-languages/> (2. marec 2021).

EUROPEAN COMMISSION. 2011. *User language preferences online. Analytical report*. Dostopno na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/7e48e109-2809-4616-b0e5-666a4884af11> (8. december 2021).

HOLLINGER, ALEXANDER. 2005. *Written Communication in Business English: Business and Financial Letter-Writing*. Bucures-ti: Editura Universitara.

HORVATH, MARGIT, MANICA DANKO, POLONA KOVAČ IN JANEZ STARE. 2012. Tujejezikovno izobraževanje – analiza potreb in praks tujejezikovnega izobraževanja v slovenski javni upravi. *Uprava* 10(1): 71-103.

HUTCHINSON, TOM IN ALAN WATERS. 1987. *English for Specific Purposes: A Learning-Centred Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

JARC, MOJCA IN VIDA ZORKO. 2013. Razvoj potrebe po učenju tujih strokovnih jezikov in vloga učitelja pri oblikovanju tujejezikovno kompetentnega diplomanta. *Teorija in praksa* 50(2): 142-442.

JURKOVIĆ, VIOLETA IN MELITA DJURIĆ. 2008. Tuji jeziki stroke v slovenskem visokem šolstvu. V Milena Ivšek in Laila Aase, ur., *Jeziki v izobraževanju: zbornik prispevkov konference*, 215-221. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

KAJZER, ALENKA. 2020. *Vpliv epidemije na trg dela*. Ljubljana: UMAR.

KILAR, VITA. 2008. Der geschäftsbrief: ein versuch der analyse auf der basis der sprechakttheorie und der konversationsmaximen. V Vahidin Preljević in Vedad Smailagić, ur., *Transformationsräume: Aspekte des Wandels in deutscher Sprache, Literatur und Kultur*, 52–65. Sarajevo: Bosansko filološko društvo.

KOHONT, ANDREJ. 2011. *Vloge in kompetence menedžerjev človeških virov v kontekstu internacionalizacije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

LINGULA. 2021. *Angleščina, kaj znate po posamezni stopnji?* Dostopno na: <https://www.lingula.si/angleščina/stopnje/> (5. junij 2021).

LOONEY, DENNIS IN NATALIA LUSIN. 2018. *Enrollments in Languages Other Than English in United States Institutions of Higher Education, Summer 2016 and Fall 2016 Preliminary Report*. Dostopno na: <https://www.mla.org/content/download/83540/2197676/2016-Enrollments-Short-Report.pdf> (2. marec 2021).

NOVAK LUKANOVIČ, SONJA. 2002. Ekonomski vidik jezika v večkulturnem okolju / Economic aspect of language in multicultural setting. *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja*, 40: 98–115.

NOVAK LUKANOVIČ, SONJA. 2011. Jezik in ekonomija na narodno mešanih območjih v Sloveniji. *Annales, Series historia et sociologia* 21(2): 327–336.

SARGENT, BENJAMIN B. 2013. *The Top 30 Online Languages*. Dostopno na: https://insights.csa-research.com/reports/5591/files/131105_Top_30_Online/Page1 (11. december 2021).

SKELA, JANEZ. 2011. Opredelitev tujejezikovne sporazumevalne zmožnosti v Skupnem evropskem jezikovnem okviru. *Sodobna pedagogika* 62(2): 114–133.

CoE (Council of Europe). 2011. Skupni evropski jezikovni okvir: učenje, poučevanje, ocenjevanje. Ljubljana: Ministrstvo RS za šolstvo in šport.

ZAVAŠNIK, MIHAELA. 2006. *Analiza potreb učiteljev angleškega strokovnega jezika z vidika njihovih specifičnih sposobnosti v okviru usposabljanja in izpopolnjevanja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.